

SİİRT ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

Zekeriya ONAR

**MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN
MERHALELERİ VE İLKELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK

Siirt – 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZ	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	V
ÇİZELGELER VE ŞEKİLLER DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu, Gayesi ve Kapsamı	1
2. Tezin Metodu ve Kaynakları	2
3. Tezin Önceki Çalışmalardan Farkı	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. Kur'ân'ın Nüzûl Süreci ve Surelerin Tasnifi	7
1.1.1. Sebeb-i Nüzûl	13
1.1.2. Mekkî Surelerin Özellikleri ve Tasnifi	14
1.1.3. Medenî Surelerin Özellikleri	26
1.2. Davet Kavramı ve Davetin Şümulüne Giren Kavramlar	27
1.2.1. Davet Kavramı ve Davetçi	27
1.2.2. Davetin Şümulüne Giren Kavramlar	28
1.3. Davet Türleri	36
1.3.1. Allah Yoluna Davet	37
1.3.2. Küfre ve Azgınlığa Davet	38
İKİNCİ BÖLÜM	43
MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN MERHALELERİ	43
2.1. Mekkî Sureler Bağlamında Davete Hazırlık Merhalesi	45
2.1.1. Ruhî Hazırlık	49
2.1.2. İlmî Hazırlık	51
2.1.4. Davete Hazırlık Merhalesinin ilkeleri	55
2.2. Gizli Davet Merhalesi	57

2.2.1. Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler	59
2.2.2. Gizli Davet Merhalesinin ilkeleri.....	64
2.3. Açık Davet Merhalesi.....	67
2.3.1. Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler.....	77
2.3.2. Açık Davet Merhalesinin İlkeleri.....	86
2.4. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesi	89
2.4.1. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Sureler.....	99
2.4.2. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinin İlkeleri.....	103
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	107
MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN İLKELERİ, METOTLARI, ARAÇLARI VE DAVETİ TERK ETMENİN SONUÇLARI.....	107
3.1. İslâm'a Davetin İlkeleri	107
3.1.1. Davet İle İlgili Genel İlkeler	112
3.1.2. Davetçide Bulunması Gereken İlkeler	118
3.1.3. Davetçinin Muhatap Açısından Uyması Gereken İlkeler	130
3.2. İslâm'a Davetin Metotları	133
3.3. İslâm'a Davetin Araçları	138
3.4. İslâm'a Daveti Terk Etmenin Sonuçları	142
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	153
YARARLANILAN SİTELERİN LİSTESİ	163

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN MERHALELERİ VE İLKELERİ

Zekeriya ONAR

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK

2020, Sayfa: 173

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KARAKUŞ

Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Haktan ayrılıp batıl yollara sapan insanları tevhide davet etmek, peygamberlerin en önemli görevi olmuştur. Peygamberlerin hayatları, bu görevi yerine getirebilmenin sorumluluğuyla geçmiştir. Hz. Peygamber (sav) de bu görevi, yirmi üç yıllık davetiyle, cahili bir toplumdan faziletli bir toplum inşa ederek yerine getirmiştir.

Günümüzde İslâm'ın mesajının bir bütün olarak anlaşılabilmesi gündemdeki belli konularla sınırlandırılması, kimisi birbiriyle şiddetli çatışma içinde olan farklı anlayışlara ve yönelişlere sebebiyet vermiştir. Özellikle çatışmacı çizgideki farklı anlayışlar ve yönelişler de İslâm dünyasında fikir kargaşasına ve Müslümanlar arasında şiddetin yaygınlaşmasına yol açmışlardır. İslâm coğrafyasında büyük acılara sebep olan terör, şiddet ve çatışmacı fikrî ayrılıklar ancak doğru İslâmî anlayışın ortaya konulmasıyla izale edilebilir.

İslâm dininin en güzel bir şekilde insanlara sunulması olan “Allah’a davet”, ancak İslâm'ın temel kaynaklarının yol göstericiliğiyle yapılabilir. Kur’ân-ı Kerim’de ve Hz. Muhammed’in (sav) uygulamalarında; davet merhalelerinde uygulanabilecek metotlar ve kullanılabilecek araçlarla ilgili çok sayıda veri bulunmaktadır. Sahih bir İslâmî anlayışın topluma, rağbet görece bir şekilde sunulabilmesi için hem Kur’ân vahyinin nüzûl sürecinin ve davetin merhalelerinin bilinmesini hem de davet ilkelerinin kavranmasını gerektirmektedir.

“Mekkî Sureler Bağlamında İslâm’a Davetin Merhaleleri ve İlkeleri” olarak belirlediğimiz çalışmamızda öncelikle kavramların çerçevesi çizilmiştir. Mekkî sureve ayet grupları, Hz. Peygamber’in (sav) sîretinden ve ilgili ayetlerin nüzûl sebeplerinden de yararlanılarak incelenmiş ve yapılacak davetin merhaleleri ve ilkeleri bu bilgiler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra davet çalışmalarında bulunacakların bu merhalelerde dikkat etmeleri gereken ilkeler, uygulanabilecekleri metotlar ve kullanabilecekleri araçlar yine ilgili ayetler ve sîret üzerinden aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mekkî Sure, Davet, Tebliğ, Merhale, İlke.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE PHASES AND PRINCIPLES OF CALL TO ISLAM: WITHIN THE CONTEXT OF MAKKI SURAHS****Zekeriya ONAR****Supervisor: Dr. Beşir ÇELİK****2020, Page: 173****Thesis Jury: Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK****Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KARAKUŞ****Associate Prof. Mehmet Nurullah AKTAŞ**

When people left the divine path, it always was the main duty of prophets to invite people to the unique oneness of Allah (Tawheed). During all the history of mankind prophets spend their whole life with the responsibility of this duty. The Prophet Muhammad transformed an ignorant and barbaric (jahiliyya) society to a moral and virtuous society during his 23 years of responsibility

Not understanding the message of Islam as a whole or limiting the divine message only to a few currently popular issues caused the emergence of disputing/clashing ideas and approaches among the Muslims. Those disputing ideas and approaches especially the aggressive and dissentious ones spread the violence among Muslims and created a chaos in the Muslim world of thought. So than such aggressive approaches are the main reason of terrorism, violence and great sufferings in the Islamic world. And they can only be isolated by putting forth the right Islamic understanding from its primary sources. Divine call, the presentation of the religion of Islam to the people with all the best forms, only can be succeeded with the guidance of the basic resources of Islam.

There is an enormous data in the Qur'an and the Prophet's practices regarding the methods of Islamic divine call, its phases, its style and the means will be used during this invitation. To be able to present the Islamic divine call to the society in proper way, as a something to be sought for, it is needed to know the process of revelation (nuzul), the phases of divine invitation, along with a comprehensive understanding about the principles of divine call

In our work, firstly the framework of the concepts had been set. Secondly the study, analysed the Makki surahs and verse groups, in the light of the reasons of revelation (asbab al-nuzul) for each and the life of the prophet (sirah). Upon the findings derived from these analyses it is tried to determine the phases and principles of divine invitation to all mankind from the primary sources of Islam. Finally the work revealed the principles which must be taken into consideration, the methods and the instruments that can be used by the preachers of the divine call while addressing all the human beings.

Keywords: Tafsir, Makki Surahs, Divine Call, Dawah, Tabligh, The Phases of Divine Call, Principle.

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

cc	: Celle Celaluh
sav	: Sallallahu Aleyhi ve-Sellem
as.	: Aleyhi's-Selam
Hz.	: Hazreti
r.a.	: Radiyellahu anh
bk.	: Bakınız
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
v.dğr.	: ve diğerleri
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
M. Ü. İ. F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÇİZELGELER VE ŞEKİLLER DİZİNİ

Tablo 1: Rivayetler Bağlamında Sureler.....	12
Tablo 2: Mekkî Sureler	15
Tablo 3: Mekkî Sureler (devamı).....	16
Tablo 4: Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler	18
Tablo 5: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler	23
Tablo 6: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler (devamı).....	24
Tablo 7: Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Sureler	25
Tablo 8: Medenî Sureler.....	26
Tablo 9: Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri	149
Tablo 10: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri	150
Tablo 11: Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri	152
Şekil 1: Davetin Şumulüne Giren Kavramların ilişkisi	36

ÖNSÖZ

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salat ve selam davetçilerin önderi Efendimiz Hz. Muhammed'e, aline ve ashabına olsun. Şahadet ederim ki, Allah tektir, ortağı yoktur, Hz. Muhammed (sav) O'nun kulu ve elçisidir. Yine şahadet ederim ki Kur'ân-ı Kerîm bir hidayet rehberi, okunan diğer kitaplardan farklı eşsiz bir kitaptır.

Kur'ân'ı Kerîm, Müslüman ferdin hayatı için bir hidayet ve davet düsturu, Müslüman toplumunun düzen ve intizamını sağlayan teşri' ve hükmün kaynağı olduğu gibi bütün âlemleri uyaran, bütün insanlara hitap eden evrensel bir kitaptır.

Nüzûlünden günümüze İslâm âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması için büyük gayretler harcamışlar, çok değerli eserler ortaya koymuşlardır. Eserlerinde vahyin yaşandığı ortamı ve ilk muhataplarının vahiyden ne anladığını aktarmaya çalışmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in insanlara gönderilme amacının sadece okuyup bereketini ummak olmadığını, her türlü bereketin kaynağı olmakla birlikte en büyük bereketinin ondaki manaları iyi anlayıp dini ve dünyevî işlerde tatbik etmek olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda İslâm âlimleri, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması için onun nüzûl sürecini ve davette takip ettiği merhaleleri ve metodu göz önünde bulundurmuşlardır.

Çalışmamız, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın kapsamı, gayesi, metodu ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde kavramsal çerçevesi verilen çalışmanın ikinci bölümünde İslâm'a davetin merhaleleri, üçüncü bölümünde de İslâm'a davetin ilkeleri, metotları ve araçları verilmeye çalışılmıştır. Varılan neticeler genel olarak sonuç kısmında verilmiştir.

Özellikle Mekkî surelerin nüzûl zamanını belirlemenin güçlüğünden, incelediğimiz konunun çalışmamızda her yönüyle ele alındığı anlamına gelmez. Aynı şekilde çalışmamızın yapı taşlarının her birinin tam olarak yerli yerine konulduğu, çalışmamızdaki düşüncelerin tartışmasız olduğu da söylenemez.

Çalışmamın bütün aşamalarında değerli tavsiyeleriyle rehberliğini esirgemeyen tez danışmanım muhterem Dr. Öğretim Üyesi Beşir ÇELİK hocama en samimi duygularıyla

teşekkür ederim. Fikir, eleştiri ve tavsiyeleriyle çalışmama önemli katkılarda bulunan değerli hocalarım Dr. Abdulkadir KARAKUŞ, Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ, Dr. Ahmet AKBAŞ ve Serdar YILDIRIM'a ve çalışmamızı okuyarak destekte bulunan meslektaşım İrfan BAYRAM hocama teşekkür ederim. İlimlerinden faydalandığımız âlimlerimiz için Allah'tan mağfiret dilerim.

Eksikleriyle beraber, Kur'ân'ı anlama amacına yönelik bu çalışmanın faydalı olmasını, Allah'tan (cc) niyaz ederim. Şüphesiz ki hidayet eden, bütün eksikliklerden münezzehe olan Allah'tır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a Hamd eder, O'nun yardım ve bağışını dilerim.

Siirt – 2020

Zekeriya ONAR

GİRİŞ

1. Tezin Konusu, Gayesi ve Kapsamı

Bu tezin konusu, Mekkî sureler bağlamında, insanları İslâm'a davetin merhaleleri ve davette bulunacak davetçinin bu merhalelerde dikkat etmesi gereken ilkeler üzerinde durmaktır. İslâm'ın doğru ve bir bütün olarak anlaşılması, İslâm'ın dininin en güzel bir şekilde insanlara sunulmasına bağlıdır. Sahih bir İslâmî anlayışın topluma, rağbet görecektir bir şekilde sunulabilmesi için de hem Kur'ân vahyinin nüzûl sürecinin ve davetin merhalelerinin bilinmesini hem de davet ilkelerinin kavranmasını gerektirmektedir.

Aynı görüşü paylaşmayan Müslümanlar, birbirlerine karşı maalesef hoşgörüyü kaybetti. Müslümanların bir kısmında görüş farklılıkları inanç farklılıklarına, grup taassubu ise kardeş düşmanlığına dönüştü. Günümüzde her zamankinden daha fazla, farklılıkların rahmet ve zenginlik olduğunu idrak etmeye ve arada yeniden hoşgörüyü tesis etmemize ihtiyaç bulunmaktadır. Müslümanlar hayatlarının tümünde özellikle de davet çalışmalarında Kur'ân ve Sünnet'in rehberliğine başvurmak zorundalar. Müslümanlar arasında hoşgörü ve güvenin tesisiyle, İslâm'ı davet konusundaki büyük gayretlerle ve tebliğ yöntem ve ilkelerinin uygulanmasıyla ancak müslim ve gayr-i müslimlere yönelik davet çalışmaları daha başarılı olabilir. Bu çalışma, bu gayenin gerçekleşmesine katkı sağlamayı, davet görevini yerine getirecek olan İslâm ümmetinin fertlerine de davet faaliyetlerinde faydalanacakları bir çalışma sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın kapsamı, bu gaye ve hedefi gerçekleştirmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'in Mekkî sureleriyle sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Ancak ihtiyaç duyulan yerlerde Medenî surelere de yer verilmiştir.

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında, tezin kapsamı, gayesi, metodu ve kaynakları verilmiştir. Birinci bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi kapsamında Kur'ân'ın nüzûl süreci ve surelerin davet merhalelerindeki tasnifi, davet kavramı ve davetin şümülüne giren kavramlar ile davet türleri işlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde İslâm'a davetin merhaleleri ve davetin bu merhalesinde nazil olan surelerin davet ile ilgili mesajları tespit edilmeye çalışılmıştır. Dört merhaleye ayrılan Mekkî sureler bağlamında İslâm davetinin Mekke döneminin her merhalesinin sonunda o merhalenin ilkeleri ve özellikleri maddeler halinde verilmiştir. Her bir merhalenin sonunda verilen bu ilkeler, ayet ve surelerin davet mesajları bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak değerlendirilmelidir. Örneğin bir merhalede verilen bir ilke sadece o merhaleye has olmayabilir. Herhangi bir merhalenin sonunda verilen bu ilkelerin bir kısmı her merhalede olabilecek genel bir ilke de olabilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Mekkî sureler bağlamında tespit edilen İslâm'a davetin ilkeleri, metotları ve araçları davet, davetçi ve davete muhatap olanlar açısından verilmeye çalışılmıştır. Verilmeye çalışılan bu ilkeler ve metotlar şüphesiz davetçinin daha sistemli ve verimli bir davet çalışması yapmasına katkı sağlayacaktır.

2. Tezin Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmanın araştırılmasında, tefsir alanında yazılmış eserlerin ve yapılmış çalışmaların incelenmesi ve niteliksel araştırma yöntemleri kullanılarak klasik kaynaklar ile modern kaynaklardan birlikte yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmada yer alan kavramların ihtilafı ve farklı tanımlamalarından mümkün mertebe kaçınılarak, kavramların net anlamları verilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız bu çalışma bir tefsir Kur'ân usulü çalışması veya Kur'ân kavramları sözlüğü olmadığı için örneğin *Kur'ân* ilgili yapılan tanımlamalarda, türediği kökün *hemzeli-hemzesiz* oluşu, *karn*, *karain* veya *karae* fiilinden türediği vb. şeklindeki farklı görüşler bu teze yansıtılmamıştır. Bu çalışmada anlamı verilen kavramlar, çalışma boyunca hangi anlamda kullanılmış ise, kavramın verilen anlamı, bu çalışma için yeterli olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmanın öncelikli temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân ilimleri ve tefsir usulü kaynakları, Kur'ân tefsiri kaynakları, temel hadis kaynakları ve İslâm âlimlerinin Kur'ân surelerinin nüzûl zamanlarını tasnifine ilişkin çalışmaları bu çalışmanın diğer kaynaklarıdır. Tamamı bir davet ve hidayet kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'in Mekkî surelerin davet merhalelerindeki davet üslubu, hitap şekli ve davetçinin dikkat etmesi gereken davet ilkeleri ve uygulayabileceği davet metotları hem temel tefsir kaynaklarından hem de son

dönem tefsir kaynaklarından belirlenmeye gayret edilmiştir. Taberî'nin Câmiu'l-Beyân'ı, İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm'i, Kurtubî'nin el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân'ı adlı eserler başvurduğumuz temel tefsir kaynakları iken; Seyyid Kutub'un Fizilal'il Kur'ân'ı, Mevdûdî'nin Tefhîmu'l-Kur'ân, Muhammed İzzet Derveze'nin et-Tefsîru'l-Hadîs'i ve Sabuni, Safvetü't-Tefasir'i başvurduğumuz diğer tefsir kaynaklarıdır. Zerkeşî'nin el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân'ı ve Suyûtî'nin el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân'ı ise, yararlandığımız tefsir usulü kaynaklarıdır.

Çalışmada Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenleri ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i yararlandığımız temel hadis kaynaklarıdır. Temel hadis kaynaklarıyla birlikte sîret ilmi kaynakları da yararlandığımız kaynaklardır. Çünkü sîret ilmi kaynakları, Kur'ân'ın indiği ortamı ve Hz. Muhammed'in (sav) davete dair pratik uygulamalarını iyi ortaya koyması açısından tefsir ilminin bilgi kaynakları arasında bulunmaktadır. İbn Hişâm'ın es-Sîretu'n-Nebeviyye ve İbn Sa'd'ın Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr adlı eserler yararlandığımız ilk dönem sîret kaynakları iken; Mevdudî'nin Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı, Mübarekfurî'nin er-Rahiku'l Mahtûm, Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav) adlı eserler ise araştırmamızda yararlandığımız diğer sîret kaynaklarıdır.

Davetin merhalelendirilmesinde, sadece Hz. Peygamber'in (sav) sîreti ile ilgili kaynakların kullanıldığı düşünülmemelidir. Çalışmamızda eğer sadece sîret ile ilgili kaynaklarından yararlanılmış olsaydı, davete hazırlık merhalesi diye bir merhale olmaması gerekirdi. Çünkü bu merhalede Kur'ân-ı Kerîm henüz vahyedilmeye başlamamıştır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de davete hazırlıkla ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Çalışmamızda Hz. Peygamber'in (sav) sîreti ile ilgili kaynaklar, davet merhalelerinin ve davetin bazı ilkelerinin belirlenmesinde yardımcı olacağı düşüncesiyle kullanılmaya çalışılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılmasına yardımcı olan sebab-i nüzûl ilmi sîretten bağımsız bir ilim değildir.

Bu çalışmada ayrıca İslâm'a davet ile ilgili yazılmış kaynaklardan da faydalanılmıştır. Çalışmada geçen ayetlerin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'ân Yolu Meali'nden verilmiştir.

3. Tezin Önceki Çalışmalardan Farkı

Çalışmamıza özgün değer katan en önemli husus, Mekki sureler bağlamında İslâm'a davetin merhaleleri ve İslâm'a davetin ilkeleri konusunun daha önce birlikte ele alınmamış olmasıdır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla davet konusunu doğrudan veya dolaylı olarak işleyen on adet tez çalışması ve dokuz adet de makale çalışması bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmının konuyla dolaylı yönden ilgisi bulunmaktadır. Konuyla doğrudan ilgisi olan çalışmalar da daveti bir yönüyle ele almaktadırlar. Bir kısmı da İslâm tarihi siyer alanında yapılmış tezlerdir. Kur'an Tefsiri alanında yapılmış tezlerden davet konusuyla doğrudan ilgisi olan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Saka (1979), “Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu” adlı doktora tezini, temel olarak davet kelimesinin tanımı, peygamberler ve Hz. Muhammed örneğinde davet eden kişinin özellikleri ve davete dair yaklaşımlar Kur'an'ın temel üslup ve anlatım özellikleri çerçevesinde değerlendirmiştir.¹

Özdeş (1992), “Kur'an-ı Kerim'de dine davet usulü” tezinde, Kur'an-ı Kerim'de dine davet metodlarını ele almıştır.²

Aripov (2001), “Kur'an-ı Kerim'in İnanmaya Davette Kullandığı Üslubu” adlı tezinde, Kur'an insanları doğru yola çağırırken kullandığı üslupları ele almıştır.³

Özüdoğru (2002), “Kur'an-ı Kerime göre Peygamberlerin Davet Metodu” tezinde, geçmiş peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in risalet görevlerini ifa ederken ne gibi metodlar geliştirdiklerini Kur'an-ı Kerim'den tespit etmeye çalışmıştır.⁴

Çelik, (2012), “Kur'an-ı Kerim'de davet kavramı” adlı yüksek lisans tezinde, ilk Peygamber Hz. Âdem'den (a.s) bugüne kadar bu kavramın nasıl anlaşıldığı ve diğer

¹ Bk. Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1979).

² Bk. Talip Özdeş, *Kur'an-ı Kerim'de dine davet usulü* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992).

³ Niyazali Aripov, *Kur'an-ı Kerim'in İnanmaya Davette Kullandığı Üslubu* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001).

⁴ Bk. Ayşe Özüdoğru, *Kur'an-ı Kerime göre Peygamberlerin Davet Metodu* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002).

kavramlarla olan ilişkisini tespit etmeye çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'den davet yöntemleri ve davetçinin niteliklerini inceledikten sonra da davette kullanılan vasıtaları ele almıştır.⁵

Çelik, (2018), “Kur'an'da dine davet metodu açısından ahiret inancının yeri ve Ashab-ı Kehf örneği” adlı yüksek lisans tezinde, dine davet ederken Allah'a imanla ahirete iman arasındaki yakın alâkadan hareketle, ahirete iman ne kadar önemli ve etkili bir davet metodu olduğunu ortaya konmaya çalışmıştır.⁶

Davet konusunda yapılan bu çalışmalara bakıldığında, Mekkî sureler bağlamında İslâm'a davetin merhaleleri ve İslâm'a davetin ilkelerinin belirlenmesi konusunda bütüncül bir çalışmanın yapılmasına olan ihtiyaç bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiş bulunmaktadır. Bu çalışmamızın ve davet konusunda yapılacak benzeri çalışmaların, a davet çalışmalarına yardımcı olacağını Allah'tan (cc) ümit etmekteyiz.

---

⁵ Bk. Özkan Çelik, *Kur'an-ı Kerim'de davet kavramı* (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2012).

⁶ Bk. Rahime Çelik, *Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018).

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kur'ânı Kerîm'in tefsiri konusunda birçok ilim dalı gelişmiştir. Bunlardan biri de ayet ve surelerin sebab-i nüzûl ilmidir. Ayet ve surelerin sahih nüzûl sebepleri dikkate alınmadan Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili yapılacak çalışmalar gerek duyulan ihtiyacı karşılamak bir yana yanlış anlamalara bile yol açabilir. Zira ilmî terazide değeri olan sahih sebab-i nüzûlü ve ayetin indiği şartları bilmek, ayetin daha iyi anlaşılmasına ve maksadının her yönüyle daha doğru kavranmasına yardımcı olmaktadır.⁷

Kur'ân-ı Kerîm tefsir edilirken indiği dönemin olaylarına ve o dönemde karşılaşılan sorunlara İlâhi cevaplar içeren ayetlerin nüzûl sebebi dikkate alınması gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in, sahih sebab-i nüzûlünün dikkate alınmaması ve Kur'ân'ın yirmi üç yıllık nüzûl sürecinde değişen üslup ve içeriğine dikkat edilmemesi, Kur'ân ile ilgili uygun olmayan yorumların yapılmasına sebep olabilir. Hz. Peygamber'in (sav) hayatının bağlamından kopuk, salt bir doktrinmiş gibi sadece Kur'ân kelimelerine anlam vererek yapılacak çalışmalar da büyük yanlışları beraberinde getirebilir. Kelimeler ve deyimler tek başına mana üretmez, öncelikle mana oluşur, kelimeler ve deyimler ise, oluşan bu manayı taşıyan araçlarıdır. Örneğin; “Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ...”⁸ ayetindeki “الناس” kelimesinden maksadın “Mekke müşrikleri” yerine “bütün insanlar”, “الحجارة” kelimesinden maksadın “taş ve tahtadan yapılan putlar” yerine “taş kömürü” olduğunu belirten, bağlamın ve karinenin göz ardı edildiği çalışmalar gibi. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de bu şekilde olumsuzluk bildiren hiçbir ayeti insanların bütününe hedef almamaktadır. Olay ve münasebetlere göre ayetlerin bağlamın ve karineyi bilmenin Kur'ân'ın anlaşılmasında ve özellikle de Mekkî surelerin davetin merhalelerini tespit etmeye yardımcı olacaktır. Bu anlamda büyük ölçüde sebab-i nüzûl ve sîretten yararlanılması gerekmektedir. Çünkü Hz.

⁷ Yusuf el-Karadavi, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, trc. Mehmet Nurullah Aktaş (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015), 296.

⁸ Bk. et-Tahrîm 66/6.

Peygamber (sav), İslâm'a davet ederken attığı her adımda, hangi şartlar ve durumlarda nasıl davranacağı konusunda her zaman vahiy ile yönlendirilmekteydi.⁹

İslâm davetinin on üç yıllık Mekke döneminde Hz. Peygamber (sav), karşılaştığı farklı durumlar ve olaylara karşı farklı tavırlar göstererek davette bulunmuştur. O, davette bulunurken, farklı kişilere farklı davet yöntemlerini kullanmış ve farklı davet araçlarından yararlanmışır. Davet edilenlerin bir kısmı gizlice, bir kısmı da açıktan açığa davet edilmiştir. Kimisi müjdelenerek teşvik edilmiş, kimisi de korkutularak sakındırılmışır.

Mekkî sureleler bağlamında İslâm'a davetin merhalelerine ve davette bulunacak davetçinin bu merhalelerde dikkat etmesi gereken davet ilkelerine, geçmeden önce tez konumuzun kavramsal çerçevesini ortaya koymamız gerekir.

Mekkî surelerin nüzûlü bağlamı denilince, İslâm davetinin Mekke döneminde geçirdiği safhalarda nazil olan ayet ve sureler akla gelmektedir. İslâm davetinin Mekke dönemindeki Kur'ân'ın nüzûl süreci, sebab-i nüzûl ve bugüne kadar yapılan sure tasnif çalışmalarından da faydalanarak ortaya koymak, çalışmanın üzerinde yürüyeceği zemin açısından önemlidir. Kur'ân'ın nüzûl sürecini ve vahyin mahiyetini, Mekkî ve Medenî sureler ve özelliklerini, tezimizin kavramsal çerçevesini oluşturan davet kavramının mahiyetini ve davetin kapsamına giren diğer kavramları çalışmamızın bu bölümde sunmak istiyoruz.

1.1. Kur'ân'ın Nüzûl Süreci ve Surelerin Tasnifi

Kur'ân-ı Kerîm, Allah (cc) tarafından ilk olarak Ramazan ayının Kadir gecesinde indirilmeye başlanmıştır.¹⁰ İhtiyaca ve şartlara göre yaklaşık yirmi üç senede bölüm bölüm nazil olmuştur.¹¹ Kur'ân kelimesinin aslı ruchan gibi mastardır. Bazı âlimlere göre bu kitabın Kur'ân diye adlandırılmasında Allah'ın diğer kitapları arasında cami' olması ve bu

⁹ Karadavi, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, 296-304; Hasan Elik, "Kur'ân Nüzûlünün Hz. Peygamber'in Siretiyle İlişkisi", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu Bildirileri (Türkiye - Çorum, 29 Haziran - 01 Temmuz 2012)*, ed. Mesut Okumuş (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 59-60.

¹⁰ "Doğrusu, Biz, Kuran'ı kadir gecesinde indirmişizdir." (el-Kadr 97/1); bk. Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Baskı (Riyad: Dâru't-tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî', 1420/1999), 8: 441-442; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-Arabî, 1411/1990), 1: 267-268.

¹¹ el-İsra 17/106

kitapların meyvesi olmasıdır.¹² “...(Bu Kur’ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.” (Yusuf 12/111). Terim olarak Kur’ân’ı, Hz. Peygamber’e (sav) indirilen, Mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, tilavetiyle ibadet olunan Allah’ın mu’ciz kelâmı şeklinde tanımlayabiliriz.¹³

Kur’ân-ı Kerîm, ağır ağır okunması,¹⁴ kolayca ezberlenerek anlaşılması¹⁵ ve Hz. Peygamber’in (sav) kalbine tamamen yerleştirilmesi, insanların vahye olan ilgisinin diri tutulması, nazil olan hükümlerin toplumda tedricen uygulanıp gözetilebilmesi¹⁶ için bölüm bölüm nazil olmuştur.¹⁷ “(Kur’ân) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir.” (et-Taha 20/4) ayetinde, incek olanın tek bir seferde inmesi anlamına gelen inzal sözcüğü yerine, incek olanın bölüm bölüm, parça parça inmesi anlamına gelen tenzil kelimesi geçmektedir.¹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlü, vahyin gelişle olduğu için vahiy mefhumunun ne olduğunu kısaca belirtmekte fayda vardır. (وحي) fiilinin mastarı olan vahiy kelimesinde sürat anlamı bulunmaktadır. Vahy sözlükte, gizli ve süratli bir şekilde bildirmek, seslenmek, gizli konuşmak, fısıldamak, emretmek, telkin etmek, ilham etmek, işaret etmek, yazmak, bir şeyi başkasına intikal ettirmek, elçi göndermek ve içgüdü gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de, vahyin bu farklı anlamlarıyla çeşitli varlıklara vahyedildiği belirtilmektedir.²⁰

Vahyin terim anlamı ise şöyledir: “Allah’ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberlerine gizli olarak bildirmesidir.”²¹ Vahy için yapılan başka bir tanım ise şöyledir: “Yüce Allah’ın varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, insanlara ulaştırılmasını

¹² Ragıb el-İsfahânî, “kre” *el-Müfredât elfaz el-Kur’ân*, tahk. Safvan Adnan Davudi, (Dimeşk: Darul Kalem, 1430/2009), 668-669.

¹³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 41. Baskı (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 202; Bahattin Dartma v.dğr. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2056 (Eskişehir, Ocak 2013), 3-4.

¹⁴ el- İsrâ 17/106

¹⁵ el-Kıyame 75/16-19

¹⁶ Bk. Celaleddin es-Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi ‘l-Kur’ân*, trc. Hüsyin Avni Çelik v.dğr. (İstanbul: Madve Yayınları, ts), 1: 1; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 202.

¹⁷ el-Furkan 25/32

¹⁸ İsfahânî, “nzi” 799.

¹⁹ İsfahânî, “vhy” 859-860; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 202; Bahattin Dartma v.dğr. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, 3-4.

²⁰ Bk. el-Kassas 28/7; en-Nahl 16/68; el-Enfâl 8/12; el En’am 6/112.

²¹ Ebü'l-Fadl Cemâlüddin İbn Manzûr, “vhy”, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1429/2008). 15: 378.

istediği emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız olarak gizli ve süratli bir şekilde peygamberlerine iletmesidir”.²² Şura suresinde vahyin bu üç farklı geliş şekli şöyle ifade edilmektedir:²³ “Hiç bir insan yoktur ki Allah’ın onunla (doğrudan doğruya) konuşması olsun, ancak vahiyle yahut perde arkasından yahut bir Peygamber gönderir de kendi izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O pek yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (eş-Şûra 42/51)

Vahyin inmeye başladığı ilk zamanlarda Resulullah (sav) Kur’ân’dan başkasının yazılmasını yasaklamıştı.²⁴ Kur’ân-ı Kerîm, başka şeylerle karışmasını diye her vahiy indiğinde Resulullah (sav) hemen vahiy kâtiplerinden birini çağırır ve inen vahiy yazdırırdı. Sonra yüksek sesle okutturarak yanlışlıkları düzeltirdi.²⁵

Subhi es-Sâlih (ö. 1986),²⁶ vahyin farklı isimlerle adlandırılması ve tevatürle nakledilmesi konusunda şöyle demektedir: “Allah’ın (cc) gönderdiği vahyi en çok Kitab ve Kur’ân isimleriyle tanınmaktadır. Vahyin; Kitab ve Kur’ân ile isimlendirilmesinde, onun yazılıp bir araya getirileceğine ve ezberlenerek korunacağına dair işaretler vardır. Vahye öyle bir ihtimam gösterilmiş ki, sapasağlam korunmuş, sapıkların tahrifatından uzak tutulması garanti altına alınmıştır. Kur’ân; sadece ezbere değil, hassas belgelerle yazılı olarak nakledilmiştir.”²⁷

Vahyin bu kısa tanımından sonra, Kur’ân surelerinin ve ayetlerinin ne zaman, nerede ve hangi sırayla nazil olduğunu belirleyen Kur’ân’ın nüzûl süreci üzerinde durmak gerekmektedir. Surelerin ve ayetlerin, nüzûl zamanlarını ve sırasını bilmek, Kur’ân’ın anlaşılmasında önemli bir etkiye sahip olduğu için her zaman ilgi çekici bir konu

²² Demirci, *Tefsir Usûlü*, 202.

²³ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7: 217.

²⁴ Müslim’in Sahih’inde Ebu Saîd el-Hudrî’den şöyle nakledilir: “Benden Kur’ân’dan başkasını yazmayınız, eğer Kur’ân’dan başka bir şey yazan varsa onu imha etsin.” Müslim, “Zühd”, 72.

²⁵ Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Ebu’l Fadıl Ahmet Ali ed-Dimyati (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1427/2006), 170-171.

²⁶ bk. İbrahim Hatiboğlu, “Subhi es-Sâlih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 452-453.

²⁷ Subhi es-Sâlih, *Kur’ân İlimleri*, trc. M. Sait Şimşek (Konya: Hibaş Yayınları, ts.), 11-12.

olmuştur.²⁸ Nüzûl sürecini bilmek, davetin merhalelerinin belirlenmesinde de önem arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm surelerinin, Mekkî veya Medenî oluşları hakkında farklı tasnifler yapılmıştır. Surelerin indiği yer değil de indiği zaman dikkate alınarak yapılan ayırma işlemine göre, hicretten önce inen ayet ve surelere Mekkî, hicretten sonra inen ayet ve surelere de Medenî denir.²⁹

Kur'ân'ı Kerîm, ihtiyaca göre pek çok ayeti, ayrı ayrı beşer, onar daha fazla veya daha az ayetler halinde inmiştir.³⁰ Kısa surelerde bunun misali, Alak suresidir. Fatiha, İhlas, Kevser, Felak ve Nas sureleri bütün olarak inen kısa surelere örnek olarak gösterilebilir.³¹

Kur'ân surelerinin; ihtiyaca göre bu şekilde farklı bölümler halinde farklı zamanlardaki nüzûlü; Medenî surelerde Mekkî ayetler bulunması, Mekkî surelerde de Medenî ayetler bulunması, surelerin nüzûl zamanını ve sırasını tam olarak tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu sebeplerden burada vermeye çalıştığımız veriler, üzerinde ittifak edilmiş, son nokta konulmuş kesin verilerden ziyade, bizi bazı tercihler yapmak zorunda bırakan verilerdir.

Süyûtî (ö. 911/1505),³² el-İtkân isimli eserinde İbn Düreyd'den naklederek İbn Abbâs'ın: "Sure başları Mekke'de indiğinde "Mekke'de indi" diye yazılırdı. Sonra da bu surelerle ilgili ayetleri, Allah dilediği zaman indirirdi. Kur'ân'da ilk inen sure Alak suresidir." dediğini kaydetmekte ve sonra Mekkî ve Medenî sureleri sırasına göre vermektedir.³³

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlündeki tertibi, tilavetindeki tertibinden farklıdır. Ayetlerin surelerdeki tertibinin vahye dayalı olarak tevkifi olduğu konusunda Müslümanlar arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Ayetlerin surelerdeki tertibi, Cebrail'in isteği doğrultusunda

²⁸ Rıza Savaş - Ömer Dumlu, "Nüzûl Sırasına Göre Âyet Âyet Kur'ân'ın Yorumu", *İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, 1. Baskı* (2010): 163-180.

²⁹ Zerkeşi, el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân, 132; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 2

³⁰ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 102

³¹ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 85

³² Hayatı ve eserleri için bk. Halit Özkan, "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 198-201

³³ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 5

Resulullah'ın (sav) emri ve tasvibi ile gerçekleştirilmiştir.³⁴ Resulullah (sav), ayetlerin surelere yerleştirilmesi konusunda: “Şu ayeti şu hususların zikredildiği şu sureye yerleştirin.” diye emretmiştir.³⁵

Yukarıdaki iki bilgi beraber değerlendirildiğinde; sure başlarının inmesiyle surelerin nüzûl zamanı ve yerinin belirlendiği, sonraki bölümlerinin sonradan da inebildiği anlaşılmaktadır. Alak suresi ilk inen suredir, ikinci kısmı sonradan inmiştir.³⁶ Bazen ilk bölümleri inen bu surelerin sonraki ayetleri Medine’de de inebiliyor. Örneğin Müddessir suresinin son ayeti Medine’de inmiştir.³⁷

Bu konuda şöyle bir soru sorulabilir mi? Önce ortasından veya sonundan birkaç ayet inmiş, sonra baş tarafı inmiş bir sure var mıdır? Evet, bu şekilde nüzûlü tamamlanan sureler de vardır. Medenî bir sure olan Enfal suresinin 30-36. ayetleri Mekke’de nazil olmuştur. Daha sonra Medine’de tamamı nazil olunca bu ayetler Enfal suresine yerleştirilmiştir.³⁸

Konumuz ile doğrudan ilgisi olan “Yakın akrabaları uyar.”³⁹ ayeti de davetin gizli merhalesinin sonunda indiği halde iniş sırasına göre 47. sure olan Şuara suresine yerleştirilmiştir.⁴⁰ Yine “Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir! (Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.” (el-Hicr 15/94-95.) ayeti iniş sırasına göre 54. sure olan Hicr suresinin ayetidir.⁴¹ “Surelerin başı inmeden ortasından veya sonundan bir bölümünün inmeyeceği” şeklinde bir bilgi elimizde olmadığına göre sahih rivayetler bizi “Surelerin başı inmeden de ortasından veya sonundan bir bölümünün inmiş olabileceği ve ancak bu surenin başı indikten sonra surenin iniş zamanının belirlendiği sonucuna ulaştırmaktadır.” Çünkü Kur’ân’ın teorik bir açıklaması ve pratik bir uygulaması olan sahih Nebevi açıklama, devamlı bir şekilde yüce kitabın yörüngesinde dönüp durur, onun yörüngesinden dışarı çıkmaz.⁴²

³⁴ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 144

³⁵ Tirmizi, “Tefsiru'l-Kur'ân”, 10; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 147

³⁶ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 85

³⁷ Âlimlerin çoğunluğuna göre bu ayet Medine’de nazil olmuştur. Surenin girişinden bir yıl sonra indiği de belirtilmiştir. bk. Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 24

³⁸ Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 170-171; Muhammed Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, trc. Bekir Karlığa – Beşir Eryarsoy (Seriyye Kitapları, İstanbul 1997) 1: 21-22.

³⁹ eş-Şuara 26/214.

⁴⁰ Bk. Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 5

⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 5.

⁴² Yusuf el Karadavî, *Sünneti Anlamada Yönte*, trc. Hanifi Akın.(İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008.) 263.

Özetle, Medine’de inen bazı ayetler Mekke’de inmiş bazı surelere yerleştirildiği gibi; Mekke’de nazil olan bazı ayetler de Medine’de inen bazı surelere yerleştirilmiştir. Aynı şekilde, ortasından veya sonundan birkaç ayeti inen bir surenin, ancak başı indikten sonra bu sureye iniş sırasının verildiği söylenebilir.

Bazı surelerle ilgili hem Mekkî hem de Medenî olduğuna dair rivayetler ile Mekkî surelerden 39, Medenî surelerden 11 tanesinde farklı zamanlarda inen ayetler olması,⁴³ geçmişten günümüze hem Müslüman âlimlerin hem de batılı araştırmacıların,⁴⁴ surelerden kaçınının Mekkî, kaçınının Medenî oluşuna dair farklı sıralamalar yapmalarına neden olmuştur. Surelerin rivayetler bağlamında, Mekkî-Medenî oluşları hakkında ittifak edilen sureler ve hakkında ihtilaf olan sureler tabloda gösterilmiştir.⁴⁵

Tablo 1: Rivayetler Bağlamında Sureler

Mekkî Odukları Üzerinde İttifak Edilen Sureler (63 Sure).
Alak, Kalem, Müzzemmil, Müdessir, Mesed, Tekvîr, Duhâ, İnşirâh, Fil, Necm, Abese, Şems, Burûc, Kureyş, Karia, Kıyâmet, Humeze, Murselât, Kaf, Beled, Tarık, Kamer, Sad, A'râf, Cîn, Yasin, Furkan, Fatır, Meryem, Taha, Vakı'a, Şuara, Neml, Kasas, İsrâ, Hud, Hicr, En'âm, Saffât, Lokman, Zümer, Mü'min, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf, Zariyat, Gasiye, Kehf, Nahl, Nuh, İbrahim, Enbiya, Mü'minûn, Secde Tur, Mülk, Hakka, Mearic, Nebe, Naziat, İnşikak, Rum.
Medenî Odukları Üzerinde İttifak Edilen Sureler (18 Sure).
Bakara, Enfâl, Âl-i İmrân, Ahzâb, Mümtehine, Nisâ, Hadîd, Talâk, Haşr, Nûr, Münâfikûn, Hucurât, Tahrîm, Cum'a, Fetih, Mâide, Tevbe, Nasr.
Mekkî veya Medenî Oldukları Üzerinde İhtilaf Edilen Sureler (31 Sure).
Fâtîha, A'lâ, Leyl, Feer, Asr, Âdiyat, Kevser, Tekâsür, Mâûn, Kâfirûn, Felâk, Nâs, İhlâs, Kadr, Tîn, Kureyş, Yûnus, Yûsuf, Sebe', Ankebût, Mutaffifin, Zilzâl, Muhammed, Ra'd, Rahmân, İnsân, Beyyine, Hac, Mücâdele, Teğâbun, Saff.

⁴³ Bu surelerle ilgili olarak bk. Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 199-205; ayrıca bk. Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 1-72

⁴⁴ Müslüman âlimler ile batılı araştırmacı oryantalistlerin Kur'ân surelerini sıralama çalışmaları konusunda genel bir değerlendirme için bk. Burhan Çonkor, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Surelerin Tahlili* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015) 59-62. Ayrıca bk. İsmail Albayrak, "Kur'ân Ayetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış", *Marife*, 2/3 (2002), 155-164; Abdülvahid Yakub Sipahioğlu, *Boykot Döneminde Nazil Olan Surelerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014), S: 16; Savaş – Dumlu, "Nüzül Sırasına Göre Ayet Ayet Kur'ân'ın Yorumu", 163-180.

⁴⁵ Bk Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 3-7. Ayrıca bk. Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzül, Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebepleri*, (İstanbul: Çağrı yayınları, 2013), 1: 8-9. Ayrıca bk. Çonkor, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen surelerin Tahlili*, 53-54

Şimdi de Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl süreciyle doğrudan alakalı olan nüzûl sebeplerini, Mekki ve Medeni surelerin özelliklerini kısaca işledikten sonra bazı sureler ile ilgili mülâhazalarda bulunmak istiyoruz.

1.1.1. Sebeb-i Nüzûl

Kur'ân ayet veya surelerinin iniş sebeplerini ortaya koymaya çalışan, Peygamber'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olayı, durumu ya da soruyu ifade etmek, ayetlerin maksatlarının daha doğru anlaşılmasına yardımcı olmak üzere “Esbâb-ı nüzûl (أسباب النزول)” tabiri kullanılır.⁴⁶ Sahih sebeb-i nüzûl ile ilgili şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Iraklı bir araştırmacı Kur'ân'ın nüzûl sırası ile ilgili bilgi almak gayesi ile Hz. Aişe'ye başvurur. Hz. Aişe, ona bu konuda bilgi verir ve mushafını çıkararak ona ayetler imlâ⁴⁷ ettirir.⁴⁸

Ulemâya göre, Kur'ân ayetleri, bilinen bir sebebe bağlı olarak inenler ile bilinen özel bir sebebe bağlı olmaksızın inenler olmak üzere iki kısma ayrılır. İlki, yirmi üç senelik vahiy sürecinde 500 kadar ayetten oluşmaktadır. Bu kısım ayetlerin sebebi nüzûlü araştırılmalıdır. Kur'ân ayetlerinin çoğunluğunu oluşturan ikinci kısım ayetler ise, insanların muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirip eğitmek veya uyarıp yönlendirmek gibi genel sebeplerle inen ayetlerdir.⁴⁹ Burada, belli bir sebep üzere inmiş olan ayetlerin, sadece o sebebi ilgilendirmediğini, hükmün genel olduğunu, âlimlerin, “Sebebin özel olması, hükmün genel olmasına engel değildir.” şeklinde ifade ettiklerini⁵⁰ belirtmek gerekmektedir.

Bir ayetin maksadını belirleyen karinelerin bir kısmı yok olursa ya da bilinmezse o ayet kısmen veya tümünden anlaşılmamış olur.⁵¹ Ayetlerin ilâhî maksada uygun olarak tefsir edilmesi, fikhî hükümlerin çıkarılması, teşri hikmetinin kavranması, mübhemâtın, ayet ve

⁴⁶ Bk. Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 28; Muhsin Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 360-362.

⁴⁷ İmlâ (الإملاء): Bir muhaddisin rivayet ettiği hadisleri veya bir âlimin okutacağı metni talebeye yazdırması anlamında terim. Bilgi için bk. Abdullah Aydın, “İmlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 225-226.

⁴⁸ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 6.

⁴⁹ Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 28-29; Karadavi, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, 296-304; Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, 11: 360-362

⁵⁰ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 16. Baskı (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018) S: 245

⁵¹ Karadavi, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, 296-304.

sureler arasındaki tenasübün bilinmesi, ayette hasır veya tahsis bulunup bulunmadığının anlaşılması, bakımından sebab-i nüzûl büyük önem arz etmektedir.⁵²

Kur'ân ilimlerinden Esbâb-ı nüzûl, rivayetlerle ilgili bir ilim dalıdır. Hadis usulünde hadislerin sened ve metin sıhhati için aranan genel şartlar aynı şekilde esbâb-ı nüzûl konusunda da aranmaktadır.⁵³ Çok önemli olmakla birlikte sadece esbâb-ı nüzûl ile iktifa etmek yeterli değildir. Özellikle Mekkî surelerin nüzûl zamanlarını tespit etmede bağlama da riayet etmek gerekmektedir.⁵⁴

1.1.2. Mekkî Surelerin Özellikleri ve Tasnifi

Hicretten önce inen Mekkî surelerin özellikleri şöyle sıralanabilir: Bu surelerin çoğu kısa, ayetleri de kısa, okunuşları hızlı, hareket ve çırpınış halinde vicdanları tahrik etmektedir. Ayetlerin ifadeleri hararetli ve vurguludur. Mekkî surelerde şirk ve putperestliğe karşı çetin bir mücadele vardır. Müşriklerin inançları kâinat delilleriyle çürütülür. Allah'a ve âhirete iman esasları veciz ifadelerle anlatılır. Ayetlerde özellikle cennet ve cehennem tasvirleri ile kıyâmet sahneleri fazla yer almaktadır. Yeminlere fazla yer verilir, ruhî cezbe ve tatlı musiki ahenkler vardır.⁵⁵

İçinde “kellâ” lafzı ve secde ayeti bulunan, Bakara ve Âl-i İmrân sureleri dışında, başında hurûf-ı mukatta'a bulunan sureler ile bazı istisnalar olmakla birlikte, içinde “Ey insanlar...” veya “Ey Âdem Oğulları...” ibaresi bulunan sureler Mekkî'dir.⁵⁶

Süyûtî, surelerin 82'sinin Mekkî, 20'sinin Medenî, 12'sinin de Mekkî veya Medenî oluşlarını ihtilafli olarak değerlendirmektedir.⁵⁷ Ancak biz çalışmamızı, ihtilafli surelerin de

⁵² Bk. Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 30-32; Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, 11: 360-362; ayrıca bk. Abdurrahman Ensari, *Sebeb-i Nuzulün Tefsire Etkisi –Bakara Suresi Örneği-*, (İstanbul: Nida Yayıncılık 2017) 31-36.

⁵³ Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, 11: 360-362; Ensari, *Sebeb-i Nuzulün Tefsire Etkisi –Bakara Suresi Örneği-*, 376-385.

⁵⁴ Muhammed Abid el-Câbirî, *Fehmul Kur'ân, (Meğrib: Ed'Daru'-Beyda, 2008)*, 2: 357-358; Muhammed Abid el-Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, trc. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Mana Yayınları, 2001), 276.

⁵⁵ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 25-27; Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, 1: 21-24; Ebu'l Ala el-Mevdûdî, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, trc. Bekir Karlığa, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 81-82.

⁵⁶ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 132-134; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 25-27; Mevdûdî, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım*, 81-82

⁵⁷ Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 5; Birçok âlim tarafından surelerin Mekkî - Medenî sıralama çalışması yapılmıştır. Özellikle Mekke dönemi sureleriyle ilgili ihtilaflar nedeniyle, kaynaklarda surelerin Mekkî - Medenî sıralama farklılıkları görülmektedir. Mesela bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi'ş-Şerî'a*, thk. Abdulmu'ti Kal'aci (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'i-İlmiyye, 1405/1985), 7: 142-143; Alâu'd-dîn Ebu'l Hasen Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdadî, *Lübâbu't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1415/1994), 1: 9-10; Zerkeşî, *el-Burhân*, 193-194; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l Kur'ân*, 1: 3-91.

Mekkî veya Medenî surelere eklenmiş halde listelenmiş 86'sı Mekkî sure olarak sırasını aşağıda verdiğimiz tabloya göre ele almaya çalışacağız.⁵⁸

Tablo 2: Mekkî Sureler

SureAdı	Arapça	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Mekkî Sureler
Alak Suresi	العلق	1	96	“
Kalem Suresi	القلم	2	68	“
Müzzemmil Suresi	المزمل	3	73	“ / 20. ayeti Medine
Müddessir Suresi	المدثر	4	74	“
Fatiha Suresi	الفاتحة	5	1	“
Tebbet Suresi	المسد	6	111	“
Tekvir Suresi	التكوير	7	81	“
A'la Suresi	الاعلى	8	87	“
Leyl Suresi	الليل	9	92	“
Fecr Suresi	الفجر	10	89	“
Duha Suresi	الضحى	11	93	“
İnşirah Suresi	الانشراح	12	94	“
Asr Suresi	العصر	13	103	“
Adiyat Suresi	العاديات	14	100	“
Kevser Suresi	الكوثر	15	108	“
Tekasür Suresi	التكاثر	16	102	“
Ma'un Suresi	الماعون	17	107	“
Kâfirun Suresi	الكافرون	18	109	“
Fil Suresi	الفيل	19	105	“
Felak Suresi	الفلق	20	113	“
Nas Suresi	الناس	21	114	“
İhlas Suresi	الإخلاص	22	112	“
Necm Suresi	النجم	23	53	“
Abese Suresi	عبس	24	80	“
Kadr Suresi	القدر	25	97	“
Şems Suresi	الشمس	26	91	“
Burûc Suresi	البروج	27	85	“
Tin Suresi	التين	28	95	“
Kureyş Suresi	قريش	29	106	“
Karia Suresi	القارعة	30	101	“
Kıyâmet Suresi	القيامة	31	75	“
Humeze Suresi	الهمزة	32	104	“
Murselât Suresi	المرسلات	33	77	“
Kaf Suresi	ق	35	50	“
Beled Suresi	البلد	35	90	“
Tarık Suresi	الطارق	36	86	“
Kamer Suresi	القمر	37	54	“
Sad Suresi	ص	38	38	“
A'râf Suresi	الاعراف	39	7	“ / 163-170. ayetler Medine
Cin Suresi	الجن	40	72	Mekke

⁵⁸ Günümüzde yaygın olarak kabul görmüş 1342/1923 tarihinde, Mısır'da İlmi bir heyete tetkik ettirilerek hazırlanan Kur'an surelerinin Mekkî Medenî nüzûl sırası tespiti yapılmıştır. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1988, 63; tablolarındaki surelerin sıralamaları için bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kuran Meal” erişim: 10 Mayıs 2020, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>; Kuran-ı Kerim.name, “Kuran-i Kerim Sureler” erişim 20 Mayıs 2020, http://kuranikerim.name.tr/KURAN-I_Kerim-MEALI/kuran-i_kerim_sureler.asp?altun=12&meal-tefsir=SURE

Tablo 3: Mekki Sureler (devamı)

Yasin Suresi	يس	41	36	“
Furkan Suresi	الفرقان	42	25	“ / 68-70. ayetler Medine
Fatır Suresi	فاطر	43	35	Mekke
Meryem Suresi	مريم	44	19	Mekke
Taha Suresi	طه	45	20	Mekke
Vâkıa Suresi	الواقعة	46	56	Mekke
Şuara Suresi	الشعراء	47	26	Mekke / 224-227. ayetler Medine
Neml Suresi	النمل	48	27	Mekke
Kasas Suresi	القصص	49	28	“
İsra Suresi	الاسراء	50	17	“ / 26-33 ve 57. ayetler ile 73-80. ayetler Medine
Yunus Suresi	يونس	51	10	“ / 40 ve 94-96. ayetler Medine
Hud Suresi	هود	52	11	“ - 12, 17, 114. ayetler Medine
Yusuf Suresi	يوسف	53	12	Mekke
Hicr Suresi	الحجر	54	15	“
En'âm Suresi	الانعام	55	6	“
Saffat Suresi	الصفافات	56	37	“
Lokman Suresi	لقمان	57	31	“ / 27-29. ayetler Medine
Sebe Suresi	سبأ	58	34	“ / 6.ayet Medine
Zümer Suresi	الزمر	59	39	“ / 53-55. ayetler Medine
Mü'min (Gafir) Suresi	غافر	60	40	“ / 53-55. (56, 57 ?) ayetler Medine
Fussilet Suresi	فصلت	61	41	Mekke
Şura Suresi	الشورى	62	42	“ / 23-26. ayetler Medine
Zuhruf Suresi	الزخرف	63	43	Mekke
Duhan Suresi	الدخان	64	44	“
Casiye Suresi	الجاثية	65	45	“
Ahkaf Suresi	الاحقاف	66	46	“
Zariyat Suresi	الذاريات	67	51	“
Gasiye Suresi	الغاشية	68	88	“
Kehf Suresi	الكهف	69	18	“ / 28.ayet Medine
Nahl Suresi	النحل	70	16	“ / 126-128. ayetler Medine
Nuh Suresi	نوح	71	71	Mekke
İbrahim Suresi	ابراهيم	72	14	“ / 28 ve 29. ayetler Medine
Enbiya Suresi	الانبياء	73	21	Mekke
Mü'minûn Suresi	المؤمنون	74	23	“
Secde Suresi	السجدة	75	32	“ / 18-20. ayetler Medine
Tur Suresi	الطور	76	52	Mekke
Mülk Suresi	الملك	77	67	“
Hakka Suresi	الحاقة	78	69	“
Mearic Suresi	المعارج	79	70	“
Nebe Suresi	النبا	80	78	“
Nazi'at Suresi	النازعات	81	79	“
İnfitar Suresi	الانفطار	82	82	“
İnşikak Suresi	الانشقاق	83	84	“
Rum Suresi	الروم	84	30	“
Ankebut Suresi	العنكبوت	85	29	“
Mutaffifin Suresi	المطففين	86	83	“

Davet Merhalelerindeki Mekkî surelerin nüzûl zamanlarını tasnif etmek, Medenî surelerin nüzûl zamanları tasnif etmek kadar kolay değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl sürecinde de belirttiğimiz gibi Kur'ân surelerinin; farklı bölümler halinde farklı zamanlarda inebiliyor olması, hatta Mekkî bir surede Medenî ayetler bulunması, surelerin nüzûl zamanını ve sırasını tam olarak tespit etmeyi güçleştirmektedir.

Farklı rivayet ve Mekkî - Medenî surelerin farklı liste değerlendirmelerinin⁵⁹ ayrıntılarına girmeden davetin hangi merhalesinde hangi sure veya sure bölümünün inmiş olabileceği konusunda şöyle bir değerlendirme yapılabilir:

Davetin İlk Merhalesinde nazil olan sureler: Hz. Peygamber'e (sav) risâlet görevinin verilmesiyle başlayıp, risâletin açıkça ilan edilmesine kadar devam eden, üç yıllık gizli davet merhalesinde nazil olan surelerdir. Bu dönemde davet, gizli olarak seçkin bazı kişilere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu üç yıllık gizli davet merhalesinde Mekke toplumunun İslâm davetine toplu karşı çıkışı olmamıştır. Ancak Hz. Peygamber (sav), bazı yakın akraba ve komşularının bireysel karşı çıkışlarıyla karşılaşmıştır. Alay etme, suçlama ve kötü sözler söyleme şeklindeki karşı çıkışlar zamanla düşmanlık ve daveti engelleme şeklinde kendini göstermiştir.⁶⁰

Alak suresi ile Maun suresi arasındaki sureleri, gizli davet merhalesi sureleri olarak gösterdik. Alak suresinin ilk beş ayetiyle başlayan bu merhalenin surelerini şu şekilde sıralamak mümkündür.⁶¹

⁵⁹ Ebu'l Ala el-Mevdûdî, *el-Mebadiu'l-esasiye li-fehmil Kur'ân ve tefhîmu'l-Kur'ân* adlı eserlerinde surelerin nüzûl sıralama çalışması yapmıştır. Muhammed Abid el-Cabiri, *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri, *Kur'ân'a Giriş* adıyla, *Fehmu'l Kur'âni'l-Hakîm* adlı eseri ise, *Fehmu'l-Kur'ân: Nüzûl Sırasına Göre Hikmetli Kur'ân'ın Anlaşılır Tefsiri* adıyla Muhammed Coşkun tarafından tercüme edilen eserlerinde nüzûl sıralama çalışması yapmıştır.

⁶⁰ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 514-515; Ebu'l Ala el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayani v.dğr., 2. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996) 1/529-530; bk. M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2002) 1: 254; Münir Muhammed Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, trc. Tarık Akarsu, (İstanbul: Meve Yayın Dağıtım, 1992) 1: 16-17; Safiurrahman Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rifeh, 1429/2008), 71; Ragıp es-Sercani, *İslâm Tarihi*, trc. Ahmed Ağırakça (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012), 1: 33.

⁶¹ Genel kabul görmüş nüzûl sıralamasında 6. Sırada gösterilen Tebbet Suresi, belirtilen nedenlerden ve içeriğine uygun durumun oluşması için geçmesi gereken zamandan 18. Sırada gösterilen Kâfirun Suresinin indiği zamana yakın bir zamanda inmiş olmalıdır.

Tablo 4: Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler

Sure Adı	Arapça	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Mekkî Sureler
Alak Suresi 1-5	العلق	1	96	Kur'ân'dan nazil olan ilk vahiy, Alak suresinin ilk beş ayetidir. Alak suresinin sonraki kısmı davetin açık ve güçlü bir şekilde başladığını ve karşı çıkışların olduğu bir zamanda indiğini göstermektedir. ⁶²
Kalem Suresi 1-6	القوم	2	68	Kalem suresinin ilk kısmı yaygın nüzûl sıralamasına göre Alak suresinin ilk beş ayetinden sonra inmiştir. Surenin sonraki kısımları, mücadelenin kızıştığı açık davet merhalesinde inmiş olmalıdır. ⁶³
Müzzemmil Suresi 1-9	المزمل	3	73	Müzzemmil suresinin ilk kısmı da Alak suresi gibi önce inmiş olmalıdır. Alak, Kalem ve Müzzemmil surelerinin ilk ayetleri Hz. Peygamber'i vahiy almaya hazırlamıştır. İlk inen bu ayetlerle O'nun meleği görmesinden kaynaklanan endişesi de giderilmiştir. ⁶⁴
Müddessir Suresi 1-7	المدثر	4	74	Dördüncü sure olarak Müddessir suresinin giriş kısmı inmiş ve etkin bir davet ve uyarı eylemi emredilmiştir. ⁶⁵
Fatiha Suresi	الفاتحة	5	1	İlk inen surenin hangisi olduğu konusu ihtilafıdır. Ancak ilk inen ayet ile tamamı ilk inen sureyi ayırmak gerekmektedir. Alak suresinin ilk ayetleri ilk nazil olan ayetler olduğu, tamamı birlikte nazil olan ilk surenin Fatiha suresi olduğu görüşü daha kuvvetlidir. ⁶⁶
Tebbet Suresi (Mesed s.)	المسد	6	111	Genel kabul görmüş nüzûl sıralamasında 6. Sırada olan bu sure, aşağıda belirttiğimiz sebeplerden bu surenin, Kâfirun suresinin nüzûlüne yakın bir zamanda inmiş olabileceğini tercih etmeye bizi zorlamaktadır. ⁶⁷
Tekvir Suresi	التكوير	7	81	Bu surelerin üslubu, yumuşak, kısa ve vecizdir. Konuları, iman ve ameli sâlih gibi davetin genel çizgilerine ait mesajlardır. İki örnek verelim: “Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.” ⁶⁸ “Asr'a yemin ederim ki insan gerçekten zıyan içindedir. Ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesna.” ⁶⁹
A'la Suresi	الاعلى	8	87	
Leyl Suresi	الليل	9	92	
Feçr Suresi	الفجر	10	89	
Duha Suresi	الضحى	11	93	
İnşirah Suresi	الانشراح	12	94	
Asr Suresi	العصر	13	103	
Adiyat Suresi	العاديات	14	100	
Kevser Suresi	الكوثر	15	108	
Tekasür Suresi	التكاثر	16	102	
Ma'un Suresi	الماعون	17	107	

⁶² Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî en-Neysaburî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân'il-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud v.dğr. (Beyrut: Dâru'l Kitabu'l-İlmiyye, 1415/1994), 4: 527; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 438; İzzet Derzeze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, trc. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2016), 551.

⁶³ Şihâbüddin Muhammed b. Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve 's-seb'i'lmesânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî ts.),29: 22; Derzeze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 529.

⁶⁴ Derzeze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 531.

⁶⁵ el-Müddessir 74/2; Derzeze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 530-531.

⁶⁶ Buhârî, *Bedü'l-Vahiy*, 3; Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân'il-mecîd*, 4: 527-528; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Şura-Çelik Yayınları, ts.), 1: 36-39.

⁶⁷ Bk. Buhârî, “Tefsîr”, 111; Derzeze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 532.

⁶⁸ el-İnşirah 94/7-8.

⁶⁹ el-Asr 103/1-3.

İlk inen ayetlerle ilgili bilgilerin tamamı ayetlerin iniş sebebi ve ortamını belirten rivayetlere dayanmaktadır. Fatiha suresinin Mekkî, Medenî veya hem Mekkî hem de Medenî oluşu konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber tercih edilen görüş Mekkî bir sure oluşudur. Fatiha suresi ile Müddessir suresi için ilk nazil olan sure oldukları konusunda bazı rivayetler olmakla birlikte nüzûl sıralamalarında, Alak suresi ilk sıraya konulmuştur.⁷⁰ Tercih edilen görüşe göre ilk beş ayetten sonraki kısmı bir zaman sonra inmiştir. Sonraki kısım, azgın bir adamın Resul'e karşı takındığı tavrı tasvir etmektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in davet ile görevlendirildikten ve bir ölçüde daveti uyguladıktan sonra inmiş olması makul görünmektedir.⁷¹

İzzet Derveze (ö. 1984),⁷² Kalem suresinin ancak ilk dört ayeti göz önünde bulundurulduğunda iniş sıralamasında ikinci sure olarak gösterilebileceğini belirtmektedir. Râzî'nin tefsirinde belirttiği İbn Abbas (r.a.) rivayetine göre ise Kalem suresinden en az beş ayetin inmiş olması gerekmektedir.

İbn Abbas'a (r.a.) dayandırılan rivayette Hz. Peygamber'e (sav) ilk gelen vahyinden sonra Cibril'in kendisine abdest aldırıp iki rekât namaz kıldırıldığı belirtilmektedir. İşte bu hadise, Kureyş kâfirlerinin diline düşüp yayıldı. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri 'O bir deli' dediler de Allah Teâlâ, Kalem suresinin başında onun deli olmadığına yemin etti. Daha sonra İbn Abbas (r.a.) sözüne devamla, ilk nazil olan ayetin, Alak suresi başı olduğunu, bunun ise, (Kalem) ikincisi olduğunu belirtir.⁷³ Kalem suresinin ilk altı ayetinde şöyle buyurulmaktadır: "*Nûn, Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun. Sen, rabbinin nimeti sayesinde asla bir mecnun değilsin. Gerçekten senin için kesintisi olmayan bir ecir vardır. Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin. Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da.*" (el-Kalem 68/1-6).

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1: 101-102; Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, trc. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruç Yayınları, 1997), 1: 329-338.

⁷¹ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 529.

⁷² Muhammed İzzet Derveze, 21 Haziran 1888'de Filistin'in Nablus şehrinde doğmuştur. Kur'an ve tefsir, Filistin ve siyaset, tarih gibi konularda elliye yakın eseri bulunan Derveze'nin, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan birçok makalesi bulunmaktadır. Derveze, 1984 yılında Şam'da vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bk. Zekeriya Kurşun, "Derveze, Muhammed İzzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 187-188.

⁷³ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Lutfullah Cebeci v.dğr., (Ankara: Akçağ Yayınları, 1993) 22: 40-41; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'î'lmesânî*, 29: 22.

Aynı durum hemen sonrasında inmiş üçüncü sure olarak gösterilen Müzzemmil ve dördüncü sure olarak gösterilen Müddessir sureleri için de geçerlidir.⁷⁴ Alak suresinin ilk beş ayetinin nüzûlünü konu edinen hadisin sonunda çok geçmeden Varaka'nın vefat ettiği, sonrasında da vahyin bir müddet kesildiği⁷⁵ belirtilmektedir.

Kalem suresi, Alak suresinin ardından inen ikinci sure olduğunu dile getiren rivayetler çoktur. Mushafların sure sıralanışında bu surenin ikinci sure olduğu konusunda görüş birliği vardır. Sadece surenin baş tarafının Alak suresinden hemen sonra inmiş olması da muhtemeldir.⁷⁶

Vahyin bir müddet kesilmesi konusunda farklı müddetler nakledilmiş olsa da bize göre, en uzun ve makul olan süre altı ay olarak gözükmektedir. Fetret döneminden sonra gelen ilk vahiy Müddessir suresinin ilk ayetleri olduğu belirtilmektedir.⁷⁷

Rivayette göre Müzzemmil ve Müddessir surelerinin iniş sebebi olarak gösterilen rivayette Hz. Peygamber (sav) Hira dağında iken Cebrail ile karşılaştı. Onu görür görmez vücudu titredi. Evine gelerek eşine beni örtün diyordu. İstedğini yaptılar o sırada Cebrail kendisine “Ya eyyuhel Müzzemmil ya da ya eyyuhel Müddessir.” diye seslendi. Peygamberimize yöneltilen hitabın ikisinden hangisi olduğunu Allah bilir.⁷⁸

Yukarıdaki bilgilere göre: ‘Çok geçmeden Varaka vefat etti.’ hadis sözü⁷⁹ ile İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen, ‘ilk vahiy haberinin Kureyş kâfirlerinin diline düşüp yayılması üzerine Kalem suresinin başının indiğini’ belirten hadis beraber

⁷⁴ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 529.

⁷⁵ Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 3.

⁷⁶ Bk. Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 136; Seyyid Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, trc. Salih Uçan, v.dğr., (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 10:113.

⁷⁷ Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 4, “Bed'ü'l-halk”, 7, “Tefsîr”, 74, 96; Müslim, “Îmân”, 73, 161.

⁷⁸ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 241-243

⁷⁹ Mutlaka Varaka'nın Hz. Peygamber'le (sav) görüşmesi ile vefatı arasında belli bir süre geçmiş olmalıdır. Bu konuda iki farklı görüş vardır. Varaka, Hz. Peygamber'in vahiy aldığı ilk günlerde onun durumunu doğru teşhis etmekle birlikte muhtemelen yeni Peygambere imanını açıkça ifade edecek bir tebliğ ortamı meydana gelmeden, Hz. Peygamber'le görüşmesinden kısa bir süre sonra (muhtemelen fetret dönemi içinde) vefat etmiştir (Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1). İlk vahyin gelişinden hemen sonraki görüşmeleri dışında Hz. Peygamber'in Varaka ile münasebet kurduğuna dair bir bilgi de yoktur. İşkence altındaki Bilâl-i Habeşî'ye sabretmesi için telkinde bulunduğu dair mürsel bir rivayete göre onun ölümü bi'setin 4. yılında (m. 614) gerçekleşmiş de olabilir. Âlimler onun Müslüman olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Varaka b. Nevfel ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Bünyamin Erul, “Varaka b. Nevfel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 517-518; ayrıca bk. Özcan Hıdır, “İlk Vahyin Gelişi Bağlamında Varaka b. Nevfel'in Hz. Peygamber'e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi” *Marife Dergisi*, 4/2 (2004): 27-37.

değerlendirildiğinde, Kalem suresinin vahyin bir müddet kesilmesinden önce indiği söylenebilir.

Fetret döneminden sonra gelen ilk vahyin Müddessir suresinin ilk ayetleri olması, nüzûl sırasına göre üçüncü sure olan Müzzemmil suresinin de vahyin kesilmesinden önce indiğini göstermektedir. Ya da Müzzemmil suresinin iniş sebebi konusunda Kureyş'in ileri gelenlerinin Daru'n Nedve'de İslâm davetine karşı komplo haberini duyan Peygamber'in (sav) üzüntüsünden elbisesine büründüğü sırada Cebrail'in gelerek "Ya eyyuhel Müzzemmil" (ey örtüye bürünen) diye seslendiği rivayete göre çok sonra inmiş de olabilir.⁸⁰

Tebbet suresi nüzûlü konusunda da şu mülahazalar yapılabilir. Rivayetlerin kaydettiğine göre, risâletten önce Resul (sav) ile amcası Ebu Leheb arasındaki ilişkiler iyi idi. Evleri yan yana, kapı komşusu idiler. Resulullah'ın (sav) kızlarından Rukiyye, Ebu Leheb'in bir oğluyla, Ümmü Gülsum de diğer bir oğluyla sözlü bulunuyordu.⁸¹

Amcası Ebu Leheb ve diğer komşularının Hz. Peygamber'e (sav) olan hoşnutsuzlukları, Hz. Peygamber'in (sav) onların putlarına tapmaması ve Hira'da inzivaya çekilmesiyle de başlamış olabilir. İlk vahyin haberinin duyulmasıyla Kureyş kâfirleri "O bir deli" demeleri,⁸² vahyin bir süre kesilmesiyle kapı komşusu olan amcasının eşi Ümmü Cemil'in⁸³ "Şeytanın seni terk mi etti?"⁸⁴ demesi, daha ilk andan itibaren hoşnutsuzluk ve sözlü sataşmaların başladığını, özellikle de bunun, komşuları tarafından yapıldığını göstermektedir. Davetle görevlendirilen Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice'den sonra ilk çağrıda bulunduğu kişi belki de amcası Ebu Leheb'tir. Resulullah'ın (sav) ev halkından sonra davete onunla başlamış olması ve kendisini doğrulamasını istemesi makul görülmektedir. Fakat çok geçmeden Resulullah'ın (sav) tüm umutları boşa çıkmış ve büyük

⁸⁰ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 241-243; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7: 495-496.

⁸¹ Gülgün Uyar, "Ümmü Cemil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 345-346

⁸² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, 22/40-41.

⁸³ Hz. Peygamber'in (sav) yoluna diken seren, insanların arasını bozmak amacıyla laf götürüp getiren Ebû Leheb'in karısı için bk. Uyar, "Ümmü Cemil", 42: 345-346; Ayrıca bk. Mustafa Kayhan, "Kur'an'da Yerilen Kadınlardan Bir Portre: Ümmü Cemil" *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2012): 180-219

⁸⁴ Vahyin bir süre kesilmiş olduğu sırada bir kadının Peygambere "Herhalde şeytanın seni terk etti." dediği konusunda bk. Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an, Duhâ", 93/1; Müslim, "Cihâd", 115; Ayrıca müşriklerin "Muhammed terk olundu." dedikleri rivayetleri için bk. Müslim, "Cihâd", 114; Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye 1438/2017), 3: 1510-1514.

bir tepki ile karşılaşmıştır. Resulullah (sav), davet süresince, amcasından ve amcasının karısından şiddetli tepki, kötü tavırlar ve fiili eziyetler görmeye devam etmiştir.⁸⁵ Açık davet merhalesi ile birlikte Ebu Leheb'in karşı çıkışı doruğa çıkınca Tebbet suresi inmiştir.⁸⁶ Ebu Leheb ve karısının eziyetleri bundan sonra da devam etmiş öyle ki Ebu Leheb'in oğulları babalarının emriyle evli oldukları Hz. Peygamber'in (sav) iki kızını boşamışlardır. Böylece bütün ailevi bağlar kesilmiştir.⁸⁷

Birçok müfessirin ilk üç yıllık gizli davet döneminde onlarca sure ve ayet grubunun indiğini belirtmesi,⁸⁸ vahyin bir süre aralanmasından sonra 'Ardından vahiy peş peşe gelip çoğaldı.' hadisi⁸⁹ ve Tebbet suresinin üç yıllık gizli davet merhalesinden sonra indiğini belirten hadis⁹⁰ bir arada değerlendirildiğinde, Tebbet suresinin altıncı sırada indiğini söylemek güç olur. Hz. Peygamber (sav) açıkça davete başladığı merhalede konusunu işlediğimiz Tebbet suresini, genel kabul görmüş nüzül sıralamasındaki 6. sırasında gösterdik. Tebbet suresi sonrası sureleri de 18. sıradaki Kâfirun suresine kadar olan sureleri, açık davet öncesi merhalede gösterdik.

Davetin ikinci merhalesinde nazil olan sureler: Risâletin dördüncü yılı davetin açıkça ilanı ile başlayıp hüzün yılı da denilen Hz. Hatice ve Ebu Tâlib'in vefat ettikleri risâletin onuncu yılına kadar süren merhalede nazil olan surelerdir. Bu dönemde düşmanlık, alay etme ve daveti engellemeye yönelik genel propaganda ve işkence düzeyi her geçen gün artar. Bu dönemde birçok Müslüman, Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalırken Mekke'de kalanlara üç yıl süren sosyal ve ekonomik boykot uygulanır.⁹¹

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9: 437-441; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 561.

⁸⁶ Bk. Buhârî, "Tefsîr", 111.

⁸⁷ Bk. Uyar, "Ümmü Cemil", 42: 345-346.

⁸⁸ Kur'an-ı Kerim surelerinin nüzül sıralama çalışması yapan Muhammed İzzet Derveze'nin *et-Tefsiru'l-Hadis ve Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sav)*; Ebu'l Ala el-Mevdûdî'nin *el Mebadiu'l Esasiye li-Fehmil Kur'an ve Tefhimu'l-Kur'an*; Muhammed Abid el-Cabiri'nin *Fehmu'l Kur'ani'l-Hakim*; Abdulkadir Molla Huveyş'in *Tefsiru'l-Beyâni'l-Meânî*; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür*, M. Zeki Duman'ın *Beyânu'l-Hak- Kur'an-ı Kerim'in Nüzül Sırasına Göre Tefsiri*, Ahmet Ağırakça ve M. Beşir Eryarsoy tarafından hazırlanan *Kur'an-ı Kerim ve Nüzül Sebepli Türkçe Meali* eserlerine bakılabilir.

⁸⁹ Bk. Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 4.

⁹⁰ Bk. Buhârî, "Tefsîr", 111.

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 296-301; Ebû Abdullah Muhammed bin Sa'd bin Meni'ez-Zuhrî, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: El-Mektebetü'l-Hanci, 2001), 1: 172-177; ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1: /529-530; bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 71; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 254; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 16-17; Sercani, *İslâm Tarihi*, 1: 38.

Risâletin dördüncü yılından risâletin onuncu yılına kadar süren açık davet merhalesinde nazil olduğu değerlendirilen surelerin tablosu aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 5: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler

Sure Adı	Arapça	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Mekki Sureler
Kâfirun Suresi	الكافرون	18	109	Kureyş müşrikleri, Resulullah'ın davetine şiddetli muhalefet ile birlikte Resulullah ile uzlaşma düşüncesinden de geri kalmıyorlardı. Uzlaşma çabasını kesin olarak reddetmek üzere Kâfirun suresi inmiştir. ⁹² Davetin açık merhalesinde inen surelerin yanında, gizli merhalede inmiş surelerin sonraki kısımları da inmiştir. Buna göre; ikinci kısımları, açık davet merhalesinde nazil olan sureleri şu şekilde sıralamak mümkündür. ⁹³ 1- Alak suresi (6 -19) ⁹⁴ 2- Kalem suresi (7 - 52) 3- Müzzemmil suresi (10 – 19) (20. ayet Medenîdir) 4- Müddessir suresi (8 - 56)
Fil Suresi	الفيل	19	105	
Felak Suresi	الفلق	20	113	
Nas Suresi	الناس	21	114	
İhlas Suresi	الإخلاص	22	112	
Necm Suresi	النجم	23	53	
Abese Suresi	عبس	24	80	
Kadr Suresi	القدر	25	97	
Şems Suresi	الشمس	26	91	
Burûc Suresi	البروج	27	85	
Tin Suresi	التين	28	95	
Kureyş Suresi	قريش	29	106	
Karia Suresi	القارعة	30	101	
Kıyâmet Suresi	القيامة	31	75	
Humeze Suresi	الهمزة	32	104	
Murselât Suresi	المرسلات	33	77	
Kaf Suresi	ق	35	50	
Beled Suresi	البلد	35	90	
Târık Suresi	الطارق	36	86	
Kamer Suresi	القمر	37	54	
Sad Suresi	ص	38	38	
A'râf Suresi	الأعراف	39	7	
Cin Suresi	الجن	40	72	
Yasîn Suresi	يس	41	36	
Furkan Suresi	الفرقان	42	25	
Fatır Suresi	فاطر	43	35	
Meryem Suresi	مريم	44	19	Meryem suresinin bir bölümünü Habeşistan'da Necâşi'ye okunduğu bilinmektedir. Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman oluşu esnasında, kız kardeşinin elinde Tâhâ suresinin yazılı olduğu bir sayfa bulunduğu dair rivayet bu surenin Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan önce indiğini göstermektedir. ⁹⁵
Taha Suresi	طه	45	20	
Vâkıa Suresi	الواقعة	46	56	
Şuara Suresi	الشعراء	47	26	
Neml Suresi	النمل	48	27	
Kasas Suresi	القصاص	49	28	
İsra Suresi	الأسراء	50	17	
Yunus Suresi	يونس	51	10	
Hud Suresi	هود	52	11	

⁹² Bu surenin nüzûl sebebi olarak, şu rivayet edilmektedir: Velid ibn Muğîre, As ibn Vâil, Esved ibn Abdilmuttalib ve Ümeyye ibn Halef, Allah'ın Resulü'ne, "Bir müddet biz senin ilahına bir müddet de sen bizim ilahlarımıza ibadet et. Böylece aramızda bir sulh çizgisi oluşur, aramızdaki düşmanlık da kalkmış olur..."dediler. Bk. Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, 23: 498

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/221-222; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 529; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6: 508.

⁹⁴ Hz. Peygamber'in Kâbe'de namaz kıldığı esnada Ebû Cehil tarafından engellenmeye çalışıldığı fakat Ebû Cehil'in bunu başaramadığı ve Alak suresinin 6-19. ayetlerinin bu olay üzerine indirildiği rivayet edilmiştir. Bk. Müslim, "Münâfikûn", 38; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 438-439.

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 381; ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 3: 235; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 96.

Tablo 6: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler (devamı)

Sure Adı	Arapça	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Mekkî Sureler
Yusuf Suresi	يوسف	53	12	
Hicr Suresi	الحجر	54	15	
En'âm Suresi	الأنعام	55	6	
Saffat Suresi	الصفافات	56	37	
Lokman Suresi	لقمان	57	31	
Sebe Suresi	سبأ	58	34	
Zümer Suresi	الزمر	59	39	
Mü'min (Gafir) Suresi	غافر	60	40	
Fussilet Suresi	فصلت	61	41	
Şura Suresi	الشورى	62	42	
Zuhruf Suresi	الزخرف	63	43	
Duhan Suresi	الدخان	64	44	
Casiye Suresi	الجاثية	65	45	

Bu merhalede nazil olmuş surelerden iki örnek verelim: Peygamberliğin beşinci yılının ortalarında, Habeşistan'a hicret eden Müslümanları geri getirmek isteyen Mekkeli müşriklerin heyeti, İsa (as.) hakkında şüpheler ortaya atınca, Habeşistan kiralı Necâşi'nin isteği üzerine, Hz. Cafer (r.a) Meryem suresinin ilk 40 ayetini okumuştur.⁹⁶ Bu durum, Meryem suresinin Habeşistan hicretinden önce indiğini göstermektedir.

Rivayetlerden İslâm'ın kalbine doğuşunun tedrici olduğu anlaşılan Hz. Ömer (r.a.), hicretin altıncı yılında Müslüman olmuştur. Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduğu sırada, damadına ve kız kardeşine Habbab b. Eret (r.a.) tarafından Tâhâ suresinin yazılı olduğu bir sayfa okuduğuna dair rivayetler, bu surenin Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan önce indiğini göstermektedir. Bu durumda, Taha suresi ile Meryem suresinin nüzûl zamanlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.⁹⁷

Daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesinde nazil olan sureler: Bu merhale, Mekke döneminin son üç yılında nazil olan sureleri kapsamaktadır. Bu merhale Risâlet'in 10. yılından 13. yılı hicrete kadar sürmüştür. Boykotun bitimiyle başlayan bu dönemde de, Hz. Peygamber ve Müslümanlara her türlü işkencenin yapıldığı, davete engel olmak için her türlü zorluğun çıkarıldığı bir dönemdir. Mekke'de davet etmek bir yana yaşamak bile çok

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11: 149-150; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 3: 203. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 90-92.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 381; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11: 291-293; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 3: 235. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 98-100.

zor bir hale geldiği için daveti Mekke'nin dışına taşıma ihtiyacı daha da elzem hale gelmiştir. Mekke'ye yakın olmasından öncelikle seçilen Taif'te, davet kabul görmediği gibi Hz. Peygamber (sav) buradan da büyük eziyetlerle döner. Hz. Peygamber (sav), hac mevsiminde davetini sunduğu kabilelerden de olumsuz karşılık alır. Ancak Allah'ın (cc), Akabe'de görüşülen Medinelilerin kalplerini İslâm'a açmasıyla Peygamber (sav) ve Müslümanlar Medine'ye hicret ederler. Böylece Müslümanlar işkence ve şiddetten uzak bir üsse kavuşurlar.⁹⁸

Burada, daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesi olarak değerlendirdiğimiz ve açık davetin de devam ettiği, boykottan hicrete kadar Mekke döneminin son üç yılında indiğini düşündüğümüz Ahkaf ile Mutaffifin sureleri arasındaki sureleri tabloda belirttik.⁹⁹

Tablo 7: Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Sureler

SureAdı	Arapça	Nüzûl Sırası	Mushaf Sırası	Mekkî - Medenî
Ahkaf Suresi	الاحقاف	66	46	Mekke dışında bir yer bulma ihtiyacı için Allah Resulün'ün (sav) Medine'ye hicretten üç sene önce gittiği Taif'ten Mekke'ye geri dönüşünde, Nahle vadisinde birkaç gün kalmıştı. Cinlerden bir topluluk, Allah Resulü'nün (sav) okuduğu Kur'an'ı burada dinlemişti. Ahkaf suresinin 29-32 arasındaki ayetleri bu olayı açıklamaktadır. ¹⁰⁰
Zariyat Suresi	الذاريات	67	51	
Gasiye Suresi	الغاشية	68	88	
Kehf Suresi	الكهف	69	18	
Nahl Suresi	النحل	70	16	
Nuh Suresi	نوح	71	71	
İbrahim Suresi	ابراهيم	72	14	
Enbiya Suresi	الانبياء	73	21	
Mü'minûn Suresi	المؤمنون	74	23	
Secde Suresi	السجدة	75	32	
Tur Suresi	الطور	76	52	
Mülk Suresi	المالك	77	67	
Hakka Suresi	الحاقة	78	69	
Mearic Suresi	المعارج	79	70	
Nebe Suresi	النبا	80	78	
Nazi'at Suresi	النازعات	81	79	
İnfitar Suresi	الانفطار	82	82	
İnşikak Suresi	الانشقاق	83	84	
Rum Suresi	الروم	84	30	
Ankebut Suresi	العنكبوت	85	29	
Mutaffifin Suresi	المطففين	86	83	

⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 71-136; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1: 529-530; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 118-144.

⁹⁹ 1342/1923 tarihinde Mısır'da İlmî bir heyete tetkik ettirilerek hazırlanan Kur'an surelerinin Mekkî sure tespitine göre sıralanmıştır. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* 63; Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kuran Meal".

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 67; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 5: 335-360.

1.1.3. Medenî Surelerin Özellikleri

Medenî sureler, zaman dikkate alınarak yapılan taksime göre hicretten sonra inen surelerdir. Medenî sureler, inananlara yüklenen görev ve sorumlulukları artırmaktadır. Bu sureler, müşriklerle yapılan mücadeleyi davet boyutundan cihad boyutuna taşımaktadır. Yanı sıra Medenî surelerde, münafıkların ve ehl-i kitabın İslâm davetine karşı olan tutumlarına da oldukça fazla yer verilmektedir.¹⁰¹

Tablo 8: Medenî Sureler

SureAdı	Arapça	Nüzül Sırası	Mushaf Sırası	Mekkî - Medenî
Bakara Suresi	البقرة	87	2	Medine
Enfal Suresi	الانفال	88	8	Medine - 30,36. ayetler Mekke
Âl-i İmrân Suresi	ال عمران	89	3	Medine
Ahzab Suresi	الاحزاب	90	33	“
Mümtehine Suresi	المتحنة	91	60	“
Nisa Suresi	النساء	92	4	“
Zilzal Suresi	الزلزلة	93	99	“
Hadid Suresi	الحديد	94	57	Medine - ilk 9 ayeti Mekke'
Muhammed Suresi	محمد	95	47	Medine
Ra'd Suresi	الرعد	96	13	Mekke veya Medine
Rahman Suresi	الرحمن	97	55	Mekke
İnsan Suresi	الانسان	98	76	Mekke veya Medine
Talak Suresi	الطلاق	99	65	Medine
Beyyine Suresi	البينة	100	98	“
Haşr Suresi	الحشر	101	59	“
Nur Suresi	النور	102	24	“
Hac Suresi	الحج	103	22	Medine
Münafikun Suresi	المنافقون	104	63	“
Mücadele Suresi	المجادلة	105	58	“
Hucurat Suresi	الحجرات	106	49	“
Tahrim Suresi	التحريم	107	66	“
Tegabün Suresi	التغابن	108	64	“
Saf Suresi	الصف	109	61	“
Cuma Suresi	الجمعة	110	62	“
Fetih Suresi	الفتح	111	48	“
Maide Suresi	المائدة	112	5	“ / - 3. ayet Mekke
Tevbe Suresi	التوبة	113	9	“ / - 128,129. ayetler Mekke
Nasr Suresi	النصر	114	110	Medine

Yukarıda tablosunu verdiğimiz Medenî surelerin özelliklerini de şöyle sıralamak mümkündür: Medenî sure ve ayetler genellikle uzundur, okunuşları yavaştır. Vicdanları

¹⁰¹ Münafıklar için bk. el-Bakara 2/8-20; el-Munafikun 63/1-8; ehl-i kitap konusunda bk. el-Bakara 2/40-141; Âl-i İmrân 3/33-101; el-Maide5/11-86.

tahrik etmekten ziyade, tefekkür ve teemmüle teşvik etmektedirler. Bu genel kaidenin istisnaları olsa da çoğunluk böyledir.¹⁰²

Cihada izin veren ve cihad hükümlerini ihtiva eden sureler, hadler ve miras paylaşımından söz eden sureler, Ankebut suresi dışında, içinde münafıklardan bahsedilen sureler ile bazı istisnalar dışında, içinde “Ey iman edenler” ibaresi bulunan sureler Medenî’dir. Ayrıca ibadet ve muamelat konularını ayrıntılı olarak ele alan sureler ve ehl-i kitabı İslâm’a davet eden sûreler de Medenîdir.¹⁰³

1.2. Davet Kavramı ve Davetin Şümülüne Giren Kavramlar

1.2.1. Davet Kavramı ve Davetçi

Davet kavramı, ‘دعا’ fiilinin mastarı olarak “çağırarak, seslenmek, dua veya beddua etmek, ziyafete çağırarak, propaganda yapmak, sevk ve teşvik etmek, ziyafet yemeğine (velime) çağırarak, yardım istemek ve mağfiret dilemek” gibi anlamlara gelir. ‘دعا’ fiili beraberinde bulunduğu harf-i cerre göre, çağırdı, davet etti, bağırdı, nida etti, isimlendirdi, sevk etti, gelmesini istedi, dua veya bedduada bulundu, söz verdi, birisini yemeğe ve ziyafete çağırdı manalarına gelmektedir.¹⁰⁴ İsim olarak davet; çağrı, nida, dava, verilen söz, yemin ve ziyafet anlamlarını taşımaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de ise, ‘دعا’ kelimesi, yardım ve mağfiret dilemek, ibadet etmek, dua etmek, yalvarmak, bir işe sevk ve teşvik etmek, yardım istemek gibi manalara gelir.”¹⁰⁵

Allah’ı (cc), kendisini bildirdiği şekilde tanıtarak O’nun bir tek olduğuna inanmaya, yalnız O’na ibadet etmeye ve insanları O’nun emir ve yasaklarına uymaya çağırarak olan davet; Kur’ân-ı Kerîm’de imana,¹⁰⁶ İslâm’a,¹⁰⁷ Allah yoluna,¹⁰⁸ Allah’ın kitabına,¹⁰⁹

¹⁰² Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 132-134; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 1: 25-27; Kutup, *Kur’ân Araştırmaları*, 1: 21-24

¹⁰³ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 132-134; Süyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 1: 25-27; Mevdûdî, *Kur’ân’ı Nasıl Anlayalım*, 81-82

¹⁰⁴ İbn Manzûr, “dea”, 14: 256; Ragıb el-İsfahânî, “dea” 315-316; ayrıca bk Mustafa Çağrıncı, “Da’vet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 16-18.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, “dea”, 14: 256.

¹⁰⁶ el-Hadîd 57/8.

¹⁰⁷ es-Saff 61/7.

¹⁰⁸ en-Nahl 16/125.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/23.

hakka¹¹⁰ hayra,¹¹¹ kurtuluşa,¹¹² hayat kaynağına¹¹³ ve esenliğe çağrı¹¹⁴ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

İslâm'a ve İslâm esaslarının uygulanmasına davet eden mü'min kişiye davetçi denir. Kur'ân-ı Kerîm'in üç yerinde hakka davette bulunan davetçilere 'dai' denilmiştir. "Ey kavmimiz! Allah'a davet edene (dâiya'l-lâh) uyun"¹¹⁵ (el-Ahkâf, 46/31) "Allah'a çağırın, sâlih amel işleyenden ve 'şüphesiz ben Müslümanlardanım' diyenden daha doğru sözlü kim olabilir." (el-Fussilet 41/33).

Mü'min kişiliğin birinci mertebesini, "Gerçekten: Rabbimiz Allah'tır, deyip, sonra da dosdoğru olanlar..."¹¹⁶ ifadesiyle elde eder. Mü'min kişiliğinin ikinci mertebesi ise noksan olan kimseleri kemale erdirme işiyle meşgul olmaktır. Bu da halkı, hak dine davet etmekle olur.¹¹⁷

Böylesi kimse iyiliği emredip de yapmayan, kötülükten menedip de kendisi yapan olamaz. Aksine o, hayrı kendisi işleyen, kötülüğü terk eden, insanları Allah'a çağırandır. Bu, kendisi doğru yolda olup da hayra çağırın herkesi kapsamaktadır. Elbette Allah Resulü (sav) davetçilerin ilkidir.¹¹⁸

Özetle, İslâm'a ve İslâm esaslarının uygulanmasına, tabibin sevdiği kimseye yapmış olduğu muameleye benzer bir özenle¹¹⁹ davette bulunan kimselere davetçi denir.

1.2.2. Davetin Şümulüne Giren Kavramlar

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde, İslâm'a davet ile ilgili davetin şümulüne giren kavramlar oldukça fazla yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 'davet' kavramı, İslâm'a daveti

¹¹⁰ er-Ra'd 13/14.

¹¹¹ Âl-i İmrân 3/104.

¹¹² el-Mü'min 40/41.

¹¹³ el-Enfâl 8/24.

¹¹⁴ Muhammed 47/35.

¹¹⁵ ed-Dâ'i kelimesinin hakka davet eden kimse anlamında kullanıldığı diğer ayetler için bk. el-Ahzâb, 33/46;el- Ahkâf, 46/32.

¹¹⁶ Fussilet 41/30.

¹¹⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 9: 387.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7: 179-180.

¹¹⁹ Abdullah İbn Yusuf ibn Abdillâh Cemalüddin İbn Hişâm el-Ensari, *Kavaidü'l-İrab*, (Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 1435/2014), 9.

emreden ‘ud’u¹²⁰ dan başka çeşitli türevleri olan ‘enzir’,¹²¹ ‘belliğ’,¹²² ve ‘zekkir’¹²³ gibi farklı kavramlarla 205 defa varit olmuştur.

Davet; irşad, va‘z-u nasihat ve tavsiyeyi, talim ve terbiyeyi, emr bi’l-ma‘ruf ve nehy anil-münkeri, inzâr ve tebşiri, hisbe¹²⁴ ve tebliği içine alan şumulü bir mana taşır. Bütün bunlar, davetin müteradifi olarak görülebilir.¹²⁵ Ancak davet kelimesi daha kapsamlı bir kavramdır.¹²⁶ Bu kavramların bir kısmı, davetin şumulüne giren farklı metotları diyebileceğimiz kavramlardır. Davet kavramı ile anlam yakınlığı olan ve davetin şumulüne giren bu kavramlara kısaca değinelim.

Va‘z; öğüt vermek, uyararak, sakındırmak anlamına gelir. “Bir topluluğa dinî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak” şeklinde tanımlanır. Bu görevi yerine getiren davetçilere vaiz denir.¹²⁷ “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl 16/90). Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.” (Yunus 10/57). Allah’ın yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağırırken¹²⁸ muhattabı suçlamaktan kaçınılarak gülyüz ve yumuşak bir üslup kullanmak gerekmektedir. “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi...” (Âl-i İmrân 3/159).

Nasîhat; Sözlükte “halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak” anlamlarındaki nush kökünden türemiştir. Nasîhat kelimesi “insanları sözünde ve fiilinde dikkatli davranmaya, hata ve kusurlarını gidermeye yönelik gösterilen

¹²⁰ Ali İmran 3/104, en-Nahl 16/125.

¹²¹ el-Müddesir 74/2 ve eş-Şuara 26/214.

¹²² el-Maide 5/67.

¹²³ el-Enam 6/70, el-Kaf 50/45, ez-Zariyat 51/55, el-Gaşiye 88/21.

¹²⁴ Hisbe: İslâm devletlerinde genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilat. Daha fazla bilgi için bk. Cengiz Kallek, “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 133-143; ayrıca bu konuda Ravza Yayınları tarafından Türkçe’ye çözülmüş kitap bk. Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiye, *el-Hisbe fil-İslâm*, (Beyrut: Dâru’l Kitabu’l-İlmiyye, ts) 5-64

¹²⁵ Önkâl, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 22.

¹²⁶ Abdulcelil Candan, *Ömür Boyu Davet*, (Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.), 11.

¹²⁷ İbn Manzûr, “v’az”, 15: 243; İsfahânî, “v’az” 876; bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Cirit - Kürşat Demirci, “Vaaz” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 404-409

¹²⁸ Bk. en-Nahl 16/125.

çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen ıslah edici öğüt” mânalarında kullanılmaktadır.¹²⁹ Nasihat görevini yerine getiren davetçilere nasih denir. Kur’ân-ı Kerîm’de nasihat; samimi ve içten davranışıyla verdiği öğüt anlamında Hz. Salih’in (as.) diliyle şöyle geçmektedir: “Sâlih: Ey Kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz.” (el- A’râf 7/79).

Terim anlamıyla nasihat; Amelleri kötülüklerden, hilelerden, gösteriş ve yanlışlardan arındırıp doğruya kavuşturmak amacıyla, muhatabın idrak edebileceği bir şekilde, Hakk’ı tebliğ ve telkin etmektir.¹³⁰ Dinin aslı samimiyettir. Nasihat, Allah için, kitabı ve Resülü için Müslüman devlet adamları ve bütün Müslümanlar için samimiyet¹³¹ şeklinde de ifade edilmiştir. Allah için samimiyet, Allah’ı bütün kemal sıfatlarla tavsif edip bütün noksanlardan tenzih eden samimi bir iman ve nimetlerini itiraf ile gösterişten uzak Allah’a has bir ibadettir. Allah için davette samimiyet, kişinin gösteriş ve menfaat beklentisinden uzak Allah rızasına uygun, selim bir kalp sahibi olarak davette bulunmasıdır.

Toplum ve kişilere, onlar rencide edilmeden, hataları direk yüzlerine vurulmadan nasihatte bulunulmalıdır.¹³² Kişiler topluluk içinde değil de yalnız olarak, öncelikle iyi yönleri dile getirdikten sonra yanlışlıkları belirtmelidir. İnsanların hataları, yanlış bir şekilde pervasızca yapılan nasihatlerle düzelmez. İnsanlara yanlış yaptıklarını söylemek kolaydır, ancak yanlış yaptıklarını kabul ettirmek zordur.¹³³

Tavsiye; sözlükte başkasının yapacağı işleri hatırlatmak, takdim etmektir. İnsanların dünyevî ve uhrevî ihtiyaçları gözetilerek bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını öğütlemek, demektir.¹³⁴ Kur’ân’da vasiyetle aynı kökten türeyen fiiller Allah’a nisbet edildiğinde; emretti, farz kıldı, anlamına gelir.¹³⁵ “De ki: Gelin Rabbinizin size neleri

¹²⁹ İbn Manzûr, “nsh”, 14: 267; İsfahânî, “nsh” 808; bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk Mustafa Çağrı, “Nasihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 408-409.

¹³⁰ Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 55.

¹³¹ Buhârî, “İman”, 42; Müslim, “İman”, 95.

¹³² Hz. Peygamber’in (sav) mescidin bir köşesinde bevleden arabeye karşı davranışı ve yaptığı hatayı güzel bir şekilde dile getirişi ile ilgili bk. Buhârî, “Vudu”, 61; Müslim, “Teharet”, 100.

¹³³ Dale Carnegie, *Dost Kazanmak ve İnsanları Etkileme Sanatı*, trc. Recep Şükrü Apuhan (İstanbul: Timş Yayınları, 1994), 80.

¹³⁴ İsfahânî, “vsy”, 873-874; İbn Manzûr, “vsy”, 15: 227.

¹³⁵ Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, 1: 364; Ayrıca bk. en-Nisâ 4/11; el-En’âm 6/144.

haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.” (el-En'âm 6/151) Bazen de Allah (cc) faziletin inşa edilmesi ve yayılması için tavsiyeyi vurgulamaktadır.¹³⁶ “Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” (el-Asr 103/3).

Kur'ân'da vasiyetle aynı kökten türeyen fiiller başkasına nisbet edildiğinde; birine bir şey yapmayı tavsiye etti, öğütledi anlamına gelir. “Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakub da: Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. O halde sadece Müslümanlar olarak ölünüz (dedi).” (el-Bakara 2/132).

Tezkir; unutulmuş şeyi veya hafızada var olmaya devam eden şeyi kalpte anmak, hatırlamak ve dile getirip söylemek anlamındaki “zekere” fiilinin mezid tef'il babına aktarılmış mastarıdır. Tezkir, çok hatırlayıp anmayı ve bir şeyi hatırlatmayı, öğüt vermeyi ifade eden kapsamlı bir kelimedir.¹³⁷ Hatırlatma ve güzel öğüt vermeye devam etmenin inanmış kalpleri etkileyip faydalandırıldığı¹³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle aktarılmaktadır: “Öğüt ver; doğrusu öğüt inananlara fayda verir.” (ez-Zariyat 51/55). “O halde eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.” (el-A'la 87/9).¹³⁹

Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker: Sözlükte ma'rûf ve irfan aklın tefekkür ve tedebbürü sonucu bir şeyin bıraktığı eseriyle (iziyle) bilinmesidir. Ma'rûf, münkerin zıddı olup insanların aşına oldukları ve yerine getirmeyi adet haline getirdikleri, aklın ve şeriatın iyi görüp benimsediği şeyler demektir.¹⁴⁰ Bir şeyin kalpte tasavvurunun gerçekleşmemesi, bilinmemesi anlamındaki nekire sözcüğünden türemiş olan Münker sözlükte, akliselimin veya şeriatın hoşlanmayıp kabih olduğuna hükmettiği, insanların kendilerini rahatsız eden şeylerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de akliselimin ve şeriatın kabih gördüğü

¹³⁶ İsfahânî, “vsy”, 873-874.

¹³⁷ İsfahânî, “zkr”, 328-329.

¹³⁸ Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 3: 1223.

¹³⁹ “Her ne şekilde daveti kalplere ulaşacak bir fırsat, bir yol, bir araç bulabilirsen öğüt ver.” Bk. Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 456.

¹⁴⁰ İsfahânî, “arf”, 561; İbn Manzûr, “arf”, 10: 110.

davranışlar şöyle geçmektedir: “Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!” (el-Maide 5/79). İslâm davetinde emr-i bi'l- ma'rûf nehy-i ani'l-münker tabiri, iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya yönelik faaliyetler için kullanılmaktadır.¹⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm'de ma'rufun emredilmesi ve münkerin nehyedilmesi ise şöyle istenmiştir: “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Âl-i İmrân 3/104.)

Davetin şumulüne giren emr-i bi'l- ma'rûf nehy-i ani'l-münker, İslâm ümmetinin kendi içinde Kur'ân ve Sünnet hükümlerinin uygulandığı, faziletlerin ve iyiliklerin yaygınlaştırıldığı, kötülüklerin engellendiği bir hayatı hâkim kılma ameliyesidir.¹⁴² Toplum içinde, iyiliği yaygınlaştırmanın bir takım yöntemleri olduğu gibi, kötülükle mücadele etmenin de bir takım yöntemleri bulunmaktadır. Her birinin yapısal özelliğinin farklı olmasından kaynaklı emr-i bi'l- ma'rûf olumlu yönleri te'sis etmeyi hedeflerken nehy-i ani'l-münker ıslah etmeyi hedeflemektedir.¹⁴³

Tebşîr ve İnzâr: Sözlükte sürur veren haber anlamındaki bşr kökünden türemiş olan tebşîr, müjdeleme, sevindirici haber verme anlamına gelmektedir. Terim olarak tebşîr, ilâhî emirlere uyanları iyi bir sonucun beklediğini haber verme anlamına gelmektedir. Müjde veren kişiye beşîr ve mübeşşîr denilir.¹⁴⁴ “Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu.” (Yusuf 12/96).

İçinde korku barındıran haber anlamındaki nezr kökünden türemiş olan inzâr ise, korkulu bir şeyi haber verip kaygı duygusunu uyandırma anlamına gelmektedir. Terim olarak inzâr, ilâhî emirlere uymayanları kötü bir âkıbetin beklediğini haber verip onları uyarmak anlamına gelmektedir.¹⁴⁵ İlahî emirlere uymayanları kötü bir âkıbetin beklediğini haber verip uyarıda bulunan kişiye nezir ve münzir denilir. “Kendilerine yakıcı bir azap

¹⁴¹ İsfahânî, “nkr”, 823; İbn Manzûr, “nkr”, 14: 352.

¹⁴² Mustafa Çağrıçı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 138-141;

¹⁴³ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2: 91; Hammam Abdurrahman Said, *İslâma Davet Esasları*, trc. Mehmet Zeren (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008), 221-232.

¹⁴⁴ İsfahânî, “bşr”, 125-126; İbn Manzûr, “bşr”, 2: 79; Ayrıca bk. Hatice Kelpetin Arpaguş, “Tebşîr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 40: 226-227.

¹⁴⁵ İsfahânî, “nkr”, 897-898; İbn Manzûr, “nkr”, 14: 229; ayrıca bk. Hayati Hökelekli, “İnzâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 358-359.

gelmeden önce kavmini uyar, diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik. ‘Ey kavmim, ben sizin için açık bir uyarıcıyım.’ dedi.” (Nuh 71/1-2).

Peygamberlerin müjdeleme ve uyarma görevleri bulunmaktadır. Tebşîr ile inzâr görevi, dine davet konusunda birbirini tamamlayan iki yöntemdir. Tebşîr ile inzâr bazen kavram olarak zikredilmese de mefhum olarak yan yana Kur’ân-ı Kerîm’de oldukça çok geçmektedir.¹⁴⁶ Allah (cc) kitabında müjdeleyici ve uyarıcı (Mübeşşir ve Nezir) olarak da vasıflandırmıştır. “Hakikat biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve bir korkutucu olarak gönderdik.” (el-Feth 48/8). Bu ayetle Allah’ın (cc) Hz. Peygamber’i bütün yaratıklara şâhid, mü’minlere müjdeleyici ve kâfirleri uyarıcı olarak gönderdiği şeklinde açıklanmıştır.¹⁴⁷

İrşad; kelimesi, “bilinç, şuur, olgunluk, doğruluk, akıllı olmak, doğru yolda olmak” anlamındaki ‘rüşd’ mastarının “reşede” fiilinden “if‘al” babına aktarılmış mastarıdır. Anlamı “doğru yolu göstermek, rehberlik etmek” anlamındadır.¹⁴⁸ İrşad kelimesi, Müslümanların dini vecibelerini yerine getirmeye çağrı anlamı ile yaygınlık kazanmıştır.¹⁴⁹

Kur’ân’da geçmeyen irşad kelimesinin türemiş olduğu reşede fiilinin, reşed, rüşd, reşad, reşid, mürşid gibi farklı formları bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in 19 ayetinde geçen bu kelimelerden dört tanesi Kehf suresinde geçmektedir. Kehf suresinin 17’nci yetinde geçen bu kelimelerden biri olan ‘mürşid’ kelimesi ‘doğru yolu gösteren, doğru yola yönelten’ anlamında şöyle geçmektedir: “... Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.” (el-Kehf 18/17)

Tebliğ; kelimesi “Beleğe” fiilinin mezid olan tef‘il babına aktarılmış mastarıdır. Ulaşmak, olgunlaşmak anlamındaki “Beleğe” fiilinden, “buluğ” ve “Belağ” kavramları, amacın en yükseğine erişmek ve en sonuna varmak anlamındadır. Bu amaç bir mekân, bir zaman ya da belirlenmiş işlerden biri olabilir. Bazen amaca tam varılamasa da amaca

¹⁴⁶ Arpaguş, “Tebşîr” 40: 226-227.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7: 329; bk. el-Ahzab 33/45; Sebe 34/28.

¹⁴⁸ İsfahânî, “rüşd”, 354; İbn Manzûr, “rüşd”, 6: 157.

¹⁴⁹ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 454-455.

yaklaşmayı ve görülecek noktaya kadar gelmeyi ifade eder.¹⁵⁰ Amacın en sonuna varmayı ifade eden kullanımlardan biri: “...Nihayet insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca” ayetindeki ifadedir.¹⁵¹

“Belağ” kavramı aynı zamanda “tebliğ” anlamındadır.¹⁵² Yüce Allah’ın: “İşte bu (Kur’ân), kendisiyle bütün insanlar uyarılınsınlar diye yapılmış bir bildiridir.”¹⁵³ buyurduğu ayetteki ‘belağ’ kelimesinin Kur’ân anlamında geldiğini söyleyenler de olmuştur.¹⁵⁴

Terim olarak, Allah’tan gelen ilahî hükümleri hiç gizlemeden, eksiltip artırmadan insanlara aynen ulaştırılmasıdır. Tebliğ, peygamberlerin ayrılmaz sıfatlarındanıdır. Kur’a-ı Kerîm’de bu konuda şöyle buyurulmaktadır: “Ey Resul! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapamamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah kâfirler topluluğunu hidâyete iletmez.” (el- Mâide, 5/67).

Cihâd: Cihâd kelimesi, Cehede fiilinin mezid mufa’ale babına aktarılmış ikinci matarı olan fi’al vezninde mastardır. Cehd, Güç, enerji ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak manasına gelmektedir. Cihâd ise, nefis ve Şeytan gibi görünmeyen düşmanlarla mücadele etmek, dini emirler doğrultusunda yaşamaya çalışmak, iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmaya çalışarak İslâm’a davette bulunmak, İslâmî toplumu kurmak ve Allah kelimesini yükseltmek için bu uğurda gayret sarf etmek demektir.¹⁵⁵ Bilinen harici düşmanlarla savaşmak cihâd türlerinden sadece biridir. İslâm’da cihâdın gayesi, yine İslâm toplumunu kurmak ve gerçek İslâmî devleti oluşturmaktır.¹⁵⁶

¹⁵⁰ İsfahânî, “blğ”, 144-145; İbn Manzûr, “blğ”, 2: 143.

¹⁵¹ Ayetin tamamı şöyledir: “Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile süttten kesilmesi, otuz ay sürer. Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardım.” (el-Ahkâf 46/15); Ayrıca bk. Bakara 2/232; Mu’min 40/56; Saffat 37/102; Mu’min 40/36; Kalem 68/39.

¹⁵² İsfahânî, “blğ”, 144-145.

¹⁵³ “İşte bu (Kur’ân), kendisiyle uyarılınsınlar, Allah’ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiridir.” (İbrâhîm 14/52); Ayrıca bk. el-Ahkâf 46/35; Yâsîn 36/17; Ra’d 13/40.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, “blğ”, 2: 143.

¹⁵⁵ İsfahânî, “chd”, 208. İbn Manzûr, “chd”, 3: 78.

¹⁵⁶ Ahmet Özel, “Cihad”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 527-531; Said Ramazan el-Butî, *Fikhu’s-Siyre*, trc. Ali Nar-Orhan Aktepe, (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1992), 179-181.

Kur'ân'da pek çok ayette geçen cihâd ibadeti sadece silahlı cihâda hasredilemez. Silahlı mücadele 'kıtal' sözcüğüyle ifade edilir. Cihâd ise, kıtal da dâhil din adına yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır.¹⁵⁷ Cihâd, oldukça kapsamlı bir konudur,¹⁵⁸ biz burada sadece cihâdı gerektiren birtakım hedeflerine değinmek istiyoruz. Cihâdın tedrici olarak farz kılınışı konusuna ise, sonraki bölümlerde değinmek istiyoruz.

Seyyid Kutub, İslâm'daki cihâdın, "Fitne yok oluncaya ve Allah'ın dini kesinlikle egemen oluncaya kadar kâfirler ile savaşınız." ¹⁵⁹ ayetiyle, "Dinde zorlama yoktur." ¹⁶⁰ ayetindeki ilkeyi beraber değerlendirerek, cihâd ruhu bir daha uyanmasın diye İslâm düşmanları tarafından türlü oyunlar oynandığını belirttikten sonra, cihâdın, insanları Müslüman olmaya zorlamak olmadığını, cihâdın İslâm'ın bazı hedeflerini gerçekleştirmek üzere yapıldığını vurgulamaktadır.¹⁶¹

Seyyid Kutub, bu hedeflerin başlıca olanlarını şöyle sıralar: "Müslümanlara yönelik işkence ve zulme engel olmak, inananları dinlerinden döndürme fitnesinden korumak ve inananların can, mal ve inançlarını korumak için cihâd yapılmaktadır." ¹⁶² "İkincisi İslâm, insanların inanç hürriyetini sağladıktan sonra, İslâm inancını tanıtmaya ve duyurma hürriyetini de sağlamak için cihâdı emretmektedir."¹⁶³

Üçüncü hedef ise; "İslâm'ın mutlaka kendisine ait siyasi bir yönetimi ve sosyal bir düzeni olması, bu düzeninin mutlaka güçlü olması ve güçlü olabilmesi için de mutlaka uğrunda cihâd edilmesi gerekir. Cihâd olmadan İslâm ne yaşayabilir, ne kendi düzenini kurabilir ve ne de başkalarına önderlik edebilir. İslâm, insanın inanç özgürlüğünü gerçekleştiren tek sosyal düzendir. Bu düzende her insanın, İslâm inancını benimsememiş olanların bile, inanç özgürlüğü teminat atındadır."¹⁶⁴

¹⁵⁷ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 46.

¹⁵⁸ İslâm'da savaş ve barış hukuku oldukça geniş bir konudur. İslâm savaşın hedefini, savaşı sınırlayan kesin ölçüyü, bütün savaş kurallarını yasallaştırmıştır. Hz. Peygamber (sav) sözlerinden birinde, insanlığın ilk defa İslâm sayesinde tanıdığı savaş kurallarını gözler önüne serdiği bir hadis şöyledir: Abdullah b. Ömer diyor ki: "Peygamberimizin katıldığı savaşların biri sırasında öldürülmüş bir kadın cesedi bulunmuştu. Bunu gören Peygamberimiz, savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı." Buhârî, "Cihad", 147, 148; Müslim, "Cihad", 24; Tirmizi, "Cihad", 19.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/193.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/256.

¹⁶¹ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 463-471.

¹⁶² "Fitne, adam öldürmekten daha ağır bir suçtur." (el-Bakara 2/217).

¹⁶³ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 463-471.

¹⁶⁴ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 463-471.

Özetle cihâd, ne saldırıdır ne de savunmadır. Cihâdı saldırı veya savunma şeklinde nitelenmek doğru değildir. Saldırı, başkasının haberi olmadan gafilken onun üzerine varıp etkisiz hale getirmek veya yok etmeye çalışmaktır. Savunma ise; bir devletin ya da güç sahibi toplumun kendisine saldıracak olanlara kendini müdafaa etmekle sınırlıdır. Saldırı ve savunma kavramlarının ikisi de İslâm'ın cihâd anlayışının dışındadır.¹⁶⁵

Buraya kadar anlamını vermeye çalıştığımız kavramlar, davetçilerin yerine getirmesi gereken davet faaliyetleridir. Davetçiler, emr-i bi'l- ma'rûf nehy-i ani'l-münker, tebşîr, inzâr, tebliğ, davet ve cihat vb. tüm davet görevlerini yerine getirirken hikmetin gerektirdiği şekilde davranmalıdırlar. Davetle ilgili bu kavramlardan anlamı en kapsamlı olanı cihâd kavramıdır. Davet tebliğden, tebliğ de irşad kavramından daha kapsamlı bir anlam ifade etmektedir. Tebliğ, Allah'tan gelen mesajın insanlara eksiksiz sunulmasını ifade ederken; davet kavramı, Allah'tan gelen mesajın insanlara durumları da göz önünde bulundurularak eksiksiz sunulması ve benimsetilmeye çalışılmasıyla beraber bu mesajı benimseyenlere tezkiye ile bir seviye kazandırılmasını ifade etmektedir.¹⁶⁶

Şekil 1: Davetin Şümülüne Giren Kavramların İlişkisi

1.3. Davet Türleri

Kur'an-ı Kerim'e göre davet, ya Allah yoluna ya da küfre ve azgınlığa davet olmak üzere iki şekildedir. Her insan; sözüyle, duruşuyla, hareketleriyle mutlaka bir şeylere davet

¹⁶⁵ Bk. Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 1: 291-302; 463-471.

¹⁶⁶ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 22.

etmektedir.¹⁶⁷ Kar, yapısındaki “soğuklukla” ilk ve asıl özelliğiyle sıfatlanmış olmaktadır. Bununla beraber başkasını da soğutması onun ikinci özelliğidir. Sâlih bir kimsenin sâlihliği kendi zatında sâlih olmasıdır. İkinci özelliği ise, bu sâlihliğin tesiriyle başkalarını ıslah edici olması ve iyiliğe davet etmesidir. Kötü bir adamın, ilk özelliği de kendisinin kötü olmasıdır. İkinci özelliği ise, başkalarını kötü etkilemesi ve kötülüğe davet etmesidir.¹⁶⁸

Nefsini ıslah edip hakta kullanır, kimi de batılda kullanır.¹⁶⁹ Hadiste de buyrulduğu gibi: “Herkes nefsinı satar, kimi onu ateşten kurtarmak, kimi de onu helak etmek için çalışır.”¹⁷⁰ Bu hadise göre davet türlerini; insanların dünya ve ahiret mutluluğu için çalışan mü’minin yaptığı Allah yoluna davet ve inanların dünyada batıl ile meşgul olmalarını, böylece âhirette de kötü bir son ile karşılaşmaları için şeytana yardım eden küfür ve nifak ehlinin yaptığı küfre ve azgınlığa davet şeklinde ikiye ayırabiliriz.

1.3.1. Allah Yoluna Davet

İslâm vahyinin indiği dönemde, Asya kıtasındaki milletler ve toplumlar tevhid inancından olabildiğince uzak, putperest bir hayat yaşamaktaydılar. İran toplumunda, Mecusi öğretiler hâkimdi, insanlar ateşe tapmaktaydı. Bizans’ın hâkim olduğu ve etkisinin görüldüğü bölgelerde ise, Roma paganizminin etkisiyle bozulmuş, dört İncil’in olduğu teslis inancına sahip Hıristiyanlık hâkimdi. Bizans’ın hâkim olmadığı bölgelerde, Siyasi bazı etkilerle dağılmış, Arap yarımadasında oraya buraya yerleşmiş, muharref Tevrat’a bağlı Yahudi toplulukları ve bazı Hıristiyanlar da vardı.¹⁷¹ Sahip oldukları dini eserlerinde bir peygamberin geleceği müjdesi yer aldığı için hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar bir peygamberin geleceği beklentisi içindeydiler.¹⁷²

İslâm vahyi başladığı zaman hem Hz. İbrahim’in (as.) hanif dininin mirasçıları olduklarını iddia eden putperest Araplar hem de bir peygamber beklentisi içinde olan ehl-i kitap Allah’tan (cc) gelecek İlâhi vahye muhtaçtı. İslâm’ın Mekke dönemindeki genel davet

¹⁶⁷ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 15.

¹⁶⁸ Ebu’l Ala el-Mevdûdî, *İslâmi Kavramlar*, trc. Süleyman Akyüz, 12. Baskı (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 87.

¹⁶⁹ Bu konuda İmam Şafii’nin şu sözü meşhurdur: “Sen nefsinı hak ile meşgul etmezsen, nefsin seni batıl ile meşgul eder.” Bk. Muhammed Gazali, *Hayatını Yenile*, trc. Hüseyin Murat Arısal (Konya: Uysal Kitapevi, 2000), 80.

¹⁷⁰ Tirmizi, “Daavat”, 85.

¹⁷¹ Mübarekfürî, *er-Rahiku’l Mahtûm*, 38-40.

¹⁷² Ebul Âlâ el-Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, trc. Ahmed Asrar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2014), 485-493.

konusunu sonraki bölüme bırakarak, burada sadece İslâm'ın ehl-i kitabı, Mekke döneminde, Allah (cc) yoluna davetine kısaca değinmek istiyoruz.

Mekke'de Varaka Bin Nevfel gibi bazı Hıristiyanların oluşturduğu ehl-i kitaptan bir azınlık bulunmaktaydı.¹⁷³ Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan önce Mekkenin, kitlesel olarak en büyük imtihanı Hıristiyan olan Ebrehe'nin fil ordusuyla oldu.¹⁷⁴ Hz. Peygamber'in (sav) açık davetinden sonra, Müslüman bir kitleyi yurdunda barındırmayı kabul eden Hıristiyan Habeşistan'ın Kralı Necâşi ile ilişkiler gelişti. Habeşistan'da Hz. Cafer (r.a.), Meryem suresinden 40 ayetlik ilk bölümü okudu. Gelişen bu ilişkiler Habeşistan kralı Necâşi'nin Müslüman olmasıyla sonuçlandı.¹⁷⁵

Ehl-i kitabın Medenî surelerdeki durumları, İslâm'a karşı çıkışları sebebiyle çoğunlukla olumsuz yöndedir. Mekkî surelerde ise, ehl-i kitabın olumlu olumsuz yönleri, peygamber olarak benimseyip kabul ettikleri peygamberlerin davet mücadelelerinin geçtiği kıssalarda yer almaktadır.¹⁷⁶ Kur'ân-ı Kerîm'in peygamberlerin kıssalarıyla vurguladığı gerçek şudur: "...Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin için O'ndan başka hiçbir İlah yoktur." (el-A'raf 7/59).

1.3.2. Küfre ve Azgınlığa Davet

Mü'min davetçinin, şüpheden uzak sağlam bir imana, bidatlerden uzak sahih ibadete ve güzel ahlâkın prensiplerine, kısacası İslâm esaslarının uygulanmasına yaptığı davetine karşı, şeytanın ve yardımcılarının da küfre ve azgınlığa daveti olmaktadır.

Küfür ve bozgunculuğun ilk davetçisi şeytandır. Yeniden dirilme gününe kadar insanları yoldan çıkarmaya ahdeden ve Allah'ın rahmetinden kovulan iblisin¹⁷⁷ davetiyle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in Hicr suresinde şöyle buyrulmaktadır. "(İblis:) Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi. Allah: Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin, buyurdu. (İblis) dedi ki: Rabbim! Beni

¹⁷³ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 387.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* 1: 61-67.

¹⁷⁵ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* 1: 349-363; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 176-177. Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 485-493.

¹⁷⁶ Ehl-i kitabın Mekkî surelerdeki durumları için bk. Sad, A'râf, Furkan, Meryem, Taha, Şuara, Neml, Kasas, İsrâ, Yunus, Hud, Yusuf, Hicr, En'âm, Saffat, Lokmân, Ahkaf, İbrahim, Enbiya, Sebe ve Zümer sureleri.

¹⁷⁷ Şeytan (iblis): İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhani varlık. Bilgi için bk. İlyas Çelebi, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 101-103.

azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna.”¹⁷⁸ (el-Hicr 15/36-40).¹⁷⁹

Küfür ve bozgunculuğun davetçileri, şeytanın yardımcıları olan kâfirlerdir. Kur’ân’ın birçok yerinde mü’minlerin, düşmanları olan kâfirlerle dostluk kurmaları yasaklanmıştır. Çünkü şeytanın yardımcıları olan kâfirler küfre ve azgınlığa davet ederler. Kâfirlerin; İslâm davetini engelleme, küfre ve azgınlığa davet etme çalışmalarını üç kısımda incelemek mümkündür.

İlki, şiddete başvurmadan yapılan engelleme çalışmalarıdır. İslâm davet liderine; şair, deli, sihirbaz, kâhin ve benzeri ithamlarda¹⁸⁰ bulunma, İslâm davetinin etkisini azaltmak veya yok edecek şekilde söz ve davranışlar yapılan engelleme çalışmalarıdır. Burada kâfirlerin şiddete başvurmadan daveti engelleme çalışmalarına birkaç örnek verelim: Mükemmel sözleriyle işitenleri etkileyen Kur’ân-ı Kerîm’in etkisine engellemek isteyen Mekkeli müşrikler kendi aralarında “Kur’ân’ı dinlemeyin, ona laf katın, belki bastırırsınız.” (Fussilet 41/26) diye sözleşirlerdi. Onlar alay ve istihzanın davete karşı işkenceden daha etkili bir silah olduğunu bildikleri için bu silaha sarıldılar.¹⁸¹ Kur’ân-ı Kerîm, cehenneme ve ona memur on dokuz zebaniye¹⁸² işaret ettiği zaman Ebu Cehil, Hz. Peygamber’i (sav) alaya alarak: “Ey Kureyş! Muhammed, size cehennemde azap edecek ve sizi orada tutacak Allah’ın askerlerinin on dokuz tane olduğunu söylüyor. Hâlbuki siz daha çoksunuz, yüz taneniz birinin hakkından gelemez mi?” diyordu.¹⁸³

¹⁷⁸ “Burada İblis şöyle demek istiyordu: “Dünya hayatını, onun zevklerini ve geçici faydalarını insanlara o kadar süslü göstereceğim ki, sonunda o Allah’ın halifesi olmasının gerektirdiği sorumlulukları unutacak ve ahirette karşılığını alacak. Onlar seni ya unutacaklar, ya da seni hatırladıklarını söyledikleri halde sana isyan edecekler.” Bk. Mevdûdî, *Tefsîmu'l-Kur’ân*, 2: 571.

¹⁷⁹ Medeniyet, insani ve ahlâki değerlerle şehirleri inşa etmek, insana ve topluma sahip olması gereken değeri kazandırmak iken; modernizm ise, hiçbir insani ve ahlâki değer gözetmeden insan ve toplum ilişkilerinin sömürü ve zevk üzere tasarlanmasıdır. Şeytan’ın yardımcıları insanlara modernizmi, medeniyet adı altında sunmaktadırlar. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Seyyid Kutub, *Kur’ân Işığında Kültür ve Medeniyet*, trc. İsmail Hakkı Şengüler (İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.) 9-39; Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, trc. Ahmet Yüksek (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1993), 11-50.

¹⁸⁰ Yapılan bu tür ithamla ayetler oldukça fazladır. Bunlardan bir kısmı için bk. el-Â’râf, 7/108-110; el-Mu’minûn, 40/ 23-24; ez-Zâriyât 51/38; es-Sâffât, 37/35-36; el-Hâkka, 69/40-43.

¹⁸¹ Abdurrahman Azzam, *Peygamberimizin (sav) Örnek Ahlâkı*, trc. Hayreddin Karaman, 11. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 27

¹⁸² el-Müddessir 73/31

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 8: 279.

Küfür ehli hiçbir maddi bedel gerektirmeyen, hikmet ve hidayetle dolu İlâhi ayetler dururken, insanların maneviyatlarını bozmak için ne dünyada ne de âhirette bir faydası dokunmayan saçma sapan sözlere servet öderler.¹⁸⁴ Hz. Peygamber (sav), halkı İslâm'a davet etmek için bir yere oturunca arkasına hemen Nadr Bin Haris otururdu. Halkın dikkatini Kur'ân'dan ayırmak için Hire'den getirmiş olduğu Rüstem ve İsfendiyar'a ait masal ve hikâyeleri anlatırdı. İnsanları uyutmak için masal anlatma partileri düzenler, Hz. Peygamber 'in (sav) etkisi altına girdiğini işittiği kimselere, şarkıcı kızlar musallat ederdi.¹⁸⁵

Küfür ehlinin burada davete karşı başvurduğu bu yöntem, düşünme ve muhakemenin merkezi olan akli devre dışı bırakma yöntemidir. Kalplerin kavrayış kabiliyetlerini ve aklın düşünme melekelerini devre dışı bırakan iki temel unsur içki (uyuşturucular) ve şehvettir.¹⁸⁶ Kur'ân'da, bu konuda şöyle denilmektedir: “İnsanlardan öyleleri vardır ki, hiçbir bilgiye dayanmaksızın, Allah'ın yolundan saptırmak için sözün boş olanını satın almaktadırlar ve onu bir eğlence konusu edinmektedirler. İşte onlar için aşağılatıcı bir azap vardır. Ona ayetlerimiz okunduğunda, sanki onları iştmiyormuş ve kulaklarında bir ağırlık varmış gibi, büyüklük taslayarak sırt çevirir. Artık sen ona acıklı bir azabı müjdele!” (Lokmân 31/6-7).

İkincisi, çeşitli suçlamalarla şiddet ve işkenceyle yapılan engelleme çalışmalarıdır. İslâm davet liderine ve inananlara karşı çeşitli suçlamalar yönelterek işkencelerle dinden döndürme çalışmalarıdır. Mekkeli Müşrikler, açık davet merhalesinde şiddet ve işkenceyle dinden döndürme ve daveti engelleme girişimlerine yoğun bir şekilde başvurmuşlardır. Çünkü küfre ve azgınlığa davet eden kâfirler ve münafıklar, inananları şaşırtmaktan geri durmazlar, inananların düşmelerini isterler. Onların öfkeleri ağızlarından taşmaktadır, kalplerinin gizlediği ise, daha büyüktür.¹⁸⁷ Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise, şiddetli kinleri ve mü'minlere kötülükte bulunamadıklarından dolayı öfkelerinden parmaklarını

¹⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4: 328-335

¹⁸⁵ Bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13: 515-519; Muhammed el- Hudarî, *Nurul Yakîn Muhammed (sav)*, trc. Mehmet Seri Doğru, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2010), 73. Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 2: 922-923; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4: 319-320.

¹⁸⁶ Muhammed Ahmed er-Raşid, *İslâm Davetinde Öncülere Engeller*, trc. M. Ahmet Varol (İstanbul: Madve yayınları, 1992), 332-333.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/118.

ısırlılar.¹⁸⁸ Mü'minlere bir iyilik gelse, onları üzer; başlarına bir kötülük gelse buna sevinirler.¹⁸⁹

Üçüncüsü, kâfirlerin İslâm davet liderini ve inananları öldürme veya yurtlarından sürüp çıkarma şeklinde yaptıkları engelleme çalışmalarıdır. Kâfirlerin birçok peygamberi suikast ile ortadan kaldırma girişimleri olmuştur.¹⁹⁰ Bazı peygamberler bu şekilde şehit bile edilmiştir.¹⁹¹ İnananlar da öldürülme durumuyla çok karşılaşmışlardır.¹⁹²

Kâfirlerin, inananları yurtlarını terk ederek hicret etmek zorunda bırakmalarının en önemli nedeni, onların imanlarına engel olmak içindir. Hz Musa (as.), Hz İbrahim (as.) ve Hz. Muhammed (sav) başta olmak üzere birçok peygamber, kâfirler tarafından hicret etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu konuya daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesinde daha detaylı değinilecektir.

Bazen kâfirler, işledikleri günahların son sınırında bulunurlar. Aralarında muttaki kimselerin bulunmasına asla tahammül etmeyen, yuvarlandıkları günahkârlığın en son sınırına dayanmış ve aralarında iyilikten hiçbir eser kalmamış bir halde olurlar. Kâfirler içinde buldukları bu bataklıkta, inananların onları rahatsız etmemeleri için inananları hicret etmek zorunda bırakırlar. İşte Hz. Lut'un (as.) kavmi, inananları aralarından sürmek istemektedirler.¹⁹³ Kavminin cevabı: “Yurdunuzdan sürüp çıkarın bunları, çünkü bunlar çokça temizlenen insanlarmış!” demekten başka olmadı. (el-A'raf 7/82). Ne tuhaf! Geriye pislik içindeki insanlar kalması için kentten temizliğe pek meraklı olanlar sürülecek. Çünkü kâfirler, temizliğe düşkün insanları görmeye tahammül edemez ve onları ancak kendisi gibi pislığe batmış olarak görmek isterler.¹⁹⁴

Sonuçta, insanlar için hayırlı bir çığır açanlar gibi insanlar için kötü bir çığır açanlar da insanların bir yola girmelerine sebep olduklarından yaptıklarının karşılıklarını alacaklardır. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Kim, bir hidayete davet ederse, o kişiye

¹⁸⁸ Âl-i İmrân 3/119.

¹⁸⁹ Âl-i İmrân 3/120.

¹⁹⁰ Hz. Sâlih, İbrahim, Musa ve Hz. İsa (as.) ile ilgili öldürme girişimleri için sırasıyla bk. en-Neml 27/49-51; el-Enbiya 21/68; es-Saffat 37/97-98; el-Ankebut 29/24; el-Mü'min 40/26; Ali İmran 3/54-58; en-Nisa 4/157.

¹⁹¹ Hz. Zekeriya ve Yahya (as.) ile birçok peygamber çeşitli şekilde şehid edilmiştir. “Yahudiler verdikleri sözden caydılar. Allah'ın ayetlerini inkâr ettiler, peygamberlerini sebepsiz yere öldürdüler.” (en-Nisa 4/155); Ali İmran 3/181.

¹⁹² Bk. el- Burûc 85/1-10.

¹⁹³ Mevdüdü, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2: 61.

¹⁹⁴ Bk. en-Neml 27/56. Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 4: 338.

tâbi olanların sevapları kadar kendisine de sevap vardır. Verilen bu sevap, tâbi olanların sevaplarından bir şey eksiltmez. Her kim bir sapıklığa davet ederse, sapıklığa düşenlerin günahları kadar sapıklığa davet edene de günah olur. Bu, tâbi olanların günahlarından hiçbir şey eksiltmez.”¹⁹⁵

---

¹⁹⁵ Müslim, “İlim”, 16.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN MERHALELERİ

Burada öncelikle kısaca merhale kavramına değinelim. Merhale: (رحلہ) ‘rahl’ yürümek, yolculuk etmek sözcüğünden, ismi mekân olarak (مرحلہ) merhale ‘iki menzil arasındaki mesafe’ veya ismi zaman olarak ‘birbiri ardınca beliren dönem’ anlamında kullanılmaktadır.¹⁹⁶

Merhale, önem veya değer bakımından gitgide yükselen bir dizi basamakların her biri, rütbe, mertebe, paye, varılması istenen bir amaca doğru geçilmesi gerekli dönemlerden her biri, devre, safha, adım anlamına gelmektedir.¹⁹⁷

Tarih felsefesini, içtimaî ve beşerî ilimleri temellendiren İbn Haldûn (ö. 808/1406),¹⁹⁸ Mukaddime¹⁹⁹ adlı eserinde, toplumsal hayatın iki temel kategorisi olan bedevîlik ve hadarîliğin birbirini takip eden iki merhale olduğunu işlemektedir. İbn Haldûn, bedevîliği aşılması zorunlu bir merhale, hadarîliği de zamanla çözülmeye (fesad) uğrayan bir merhale olduğunu belirtir. Bu çözüme neticesinde hadarîler, genellikle bedevîlerin istilâsına uğrarlar. Sonra, bu bedevîlerin teşkil edeceği hadarîlik, başka bedevîlerin malzemesi olur.²⁰⁰ Yani her seferinde bedevîlik merhalesinden hadarîlik merhalesine geçenler, henüz bedevîlik merhalesinde bulunanların istilâsına uğrarlar.

Tarihi seyri içinde Hz. Peygamber’in (sav) risâletini aldığı ilk günden “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın!”²⁰¹ ayetine kadar hareketinin seyri içerisinde gelişen tüm davet safha ve uygulamaları, davetin merhalelerini

¹⁹⁶ İsfahânî, “rhl”, 347; İbn Manzûr, “rhl”, 6: 121.

¹⁹⁷ Türk Dil Kurumu, “Merhale”, erişim: 18 Mayıs 2020, www.tdk.gov.tr; http://sozluk.gov.tr/

¹⁹⁸ Asıl ismi Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun Hadrami olan ve bir tek ömre çağları sığdıran büyük bilgin, Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı: İbn Haldûn için bk. Süleyman Uludağ v.dğr., “İbn-i Haldun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 538-555; 20: 1-12; İbn Haldûn, *Mukaddime*, trc. Halil Kendir, (İstanbul: Yeni Şafak, 2004) 1: 13-19

¹⁹⁹ Bilgi için bk. Tahsin Görgün, “Mukaddime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 118-120.

²⁰⁰ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, 1: 69-210; Bilgi için bk. Tahsin Görgün, “Mukaddime”, 31: 118-120.

²⁰¹ Ayetin tamamı şöyledir. “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! (İnkâra) son verilerse şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.” (el-Enfal 8/39).

ifade etmektedir.²⁰² Hz. Peygamber'in (sav), davetinin bütün uygulamaları ise, vahye dayanmakta, Kur'ân ile yön bulmaktadır.²⁰³ Örneğin Hz. Peygamber (sav), bir yüz ekşitme durumunda bile uyarılmaktadır.²⁰⁴

İslâm davetinin merhalelere ayrılmasında, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in ayet grupları ve sureleri ile Kur'ân-ı Kerîm tefsiri kaynakları ve Hz. Peygamber'in (sav) sîreti ile ilgili kaynaklar önemli bilgiler içermektedirler. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de henüz davetin başlamadığı davete hazırlık merhalesiyle ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Aynı şekilde sîret ilmîne ait kaynaklar da Kur'ân'ı Kerîm'in indiği ortam ve şartları iyi yansıtan ve Hz. Peygamber'in (sav) davetine ilişkin pratikleri iyi ortaya koyan kaynaklardır.

Kur'ân-ı Kerîm tefsiri âlimleri ile Müslüman sîret âlimleri²⁰⁵ vahyin maksadının daha doğru anlaşılmasına yardımcı olduğu için Hz. Peygamber'in (sav), yirmi üç yıllık nübüvvetinin Mekke ve Medine dönemlerini merhalelere ayırmışlardır. Mekke'deki İslâm davetinin merhalelerinin dönüm noktalarını, Mekkî sureler ortaya koymaktadır. Surelerin indiği şartları ve durumu ifade eden sebab-i nüzûl ve Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'deki daveti, bu dönüm noktaları arasında hangi surelerin nazil olmuş olabileceğini ortaya koyması bakımından önem kazanmaktadır. Surelerin indiği ortam ve şartlar dikkate alındığında, Mekkî sureler bağlamında İslâm davetini, şu merhalelere ayırmak mümkün olur.²⁰⁶

- Mekkî Sureler Bağlamında Davete Hazırlık Merhalesi
- Gizli Davet Merhalesi
- Açık Davet Merhalesi
- Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesi

²⁰² Önkâl, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 79.

²⁰³ "O, arzusuna göre de konuşmaz." (en-Necm 53/3).

²⁰⁴ Bk. Abese 90/1-10.

²⁰⁵ Bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 69; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 254; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 16-17; Butî, *Fıkhü's-Siyre*, 97.

²⁰⁶ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 295; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 79-81; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 254; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 16-17.

2.1. Mekki Sureler Bağlamında Davete Hazırlık Merhalesi

Herkesi gücü ölçüsünde mükellef kılan Allah (cc); davet görevinin, ağır sorumluluğu üstlenecek peygamberlerini, bu işin ağırlığını taşıyabilecek şekilde hazırlamıştır. Allah (cc) tarafından günahlardan korunan ve ikna kabiliyetleri güçlü olan peygamberler, İçinde yaşadıkları toplumdan seçilerek, önceden her yönden davete hazır olmaları için itina ile yetiştiriliyor ve tebliğe hazırlanıyorlardı.²⁰⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de, davete hazırlık merhalesiyle ilgili özellikle peygamber kıssalarında, Hz. Peygamber'den (sav) önce gönderilmiş peygamberlerden birçok örnek bulmak mümkündür. Burada Hz. İbrahim (as.) ve Musa (as.) örnek olarak verilebilir.

Hz. İbrahim (as.) putlara ve yıldızlara tapan bir kavim içinde dünyaya gelmesine rağmen göklerin ve yerin, güneş, ay ve yıldızların gerçek mâhiyeti hakkında düşünerek bir yaratıcının varlığını idrak etti.²⁰⁸ Allah (cc) Hz. İbrahim'e (as.), yıldızları, ayı ve güneşi görünce aklını kullanarak hakikati görme ve delillerle yüce gerçeğe ulaşma kabiliyetini ihsan etmişti.²⁰⁹ Allah (cc) onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Biz daha önce İbrahim'e rüşdünü (doğru düşünme yeteneğini) vermiştik. Biz onu biliyorduk.” (el-Enbiya 21/51).

Hz. Musa (as.) da Firavun'un sarayındaki kokuşmuşluklardan Allah'ın yardımıyla, uzakta kalmayı başarmıştı. Musa (as.), gençlik yıllarında, güzel ahlâk ve üstün faziletlerle temayüz etmiş, Allah kendisine, hikmet ve ilim vermişti. Allah onu keskin anlayış ve hükmetme kabiliyetiyle donatmıştı.²¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm, bu hususu şöyle açıklar: “Musa, rüşdüne erip olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. Biz, iyileri (muhsinleri) işte böyle mükâfatlandırırız.” (el- Kasas 28/14).

Allah (cc), Firavun'a göndermeden önce, Hz. Musa'ya (as.) peygamber olarak görevlendirildiği Sînâ dağında, adeta tebliğ provası yaptırmıştır.²¹¹ Bir vakit bilmeyerek,

²⁰⁷ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 84.

²⁰⁸ Bk. el- En'am 6/75-79.

²⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5: 347-348; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 500; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2013), 210-211.

²¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6: 224; Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 400.

²¹¹ Neml suresinde bu olay şu şekilde ifâde edilmektedir: “Hani bir zaman Musa, ailesine, ‘Ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireceğim yahut yalın bir kor getireceğim, belki onunla ısınırsınız.’ demişti. Ateşin yanına gelince, kendisine şöyle seslendi: ‘Ateşin bulunduğu yerdeki de, çevresindeki de, mübarek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. Ey Musa! Gerçek şu ki, ben, Aziz ve Hâkim olan Allah'ım. Asanı bırak!’

istemeyerek işlediği bir suçtan dolayı kaçtığı yere, İlâhlık taslayan bir krala gelip tebliğde bulunan Musa (as.) için böyle bir hazırlık gerekliydi.

Yine Hz. Musa (as.), İsrailoğulları Mısır'daki esaretten kurtulduktan sonra, kavminin uyacağı şeriat, kendisine talim edilmek üzere ilâhî bir emirle Tur-ı Sina'ya çağrılmıştı. Kendisine verilen bu ağır görevin gerektirdiği hazırlığı kazanmasını sağlayacak oruç, zühd, ibadet, dua, iç murakabe, arınma ve tefekkür için, Hz. Musa (as.) kırk günlüğüne buraya çağrılmıştı. Bu konuda Kur'ân'da Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “Musa ile otuz gece sözleştik ve ona bir on daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği süre, kırk geceye tamamlandı.” (el-A'raf 7/142).

Hz. Peygamber'den (sav) içinde yaşadığı Arap toplumuna gelince, önceleri Hz. İbrahim'in (as.) tevhid dini üzere bir toplum idi. Ancak Arap toplumu, Amr bin Luhayy'ın Hubel putunu Şam'dan getirmesi ve birtakım âdet ve merasimler icat etmesiyle İbrahim'den (a. s.) kalma hanif dinin izlerinin çoğu silinmiş, putperest bir toplum haline gelmişti. Arap toplumu, dini inanışları gibi ticari hayatlarını da putperestlik üzerine kurmuşlardı. Kâbe'nin içinde ve çevresinde 360 kadar put yerleştirildiği nakledilir. Kureys nezdinde bu putların en büyüğü Hubel'di. Ayrıca İsaf, Naile, Lât, Uzza ve Menât diğer meşhur putlardı. Her kabilenin özel putu vardı. Hatta her ailenin bile özel putu vardı.²¹²

Arap toplumu, Allah'a her şeyin yaratıcısı olarak inanıyorlardı, ancak âhireti, ölümden sonraki hayatı inkâr ediyorlardı. Kendilerine ibadet ettikleri putları ise, Allah'a (cc) ulaştırabilecek yegâne varlıklar olarak kabul ediyorlardı.²¹³ İlme fazla aşına olmamaları nedeniyle öğretimin yaygın olmadığı cahiliye dönemi Araplarda okuma yazma bilenler çok az olmasına rağmen hitabet ve şiir oldukça ileri durumdaydı. İçki içmenin, kumar oynamanın ve fal oklarıyla kısmet aramanın yaygın olduğu cahiliye dönemi toplumunda kâhinlerin verdiği haberlere inanmak, bazı günleri ve ayları, şahıs ve

---

Musa, bıraktığı asasının bir yılan gibi kıvrılıp hareket ettiğini görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Allah şöyle buyurdu): ‘Ey Musa! Korkma, Benim huzurunda, peygamberler asla korkmaz. Ancak kim haksızlık yapar, sonra da yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, Ben, onu da başılayıcıyım, merhamet edenim. Bir elini koynuna sok; Firavun ve kavmine dokuz mucizeden biri olarak, kusursuz bir beyazlıkta bembeyaz olarak çıksın. Çünkü onlar, yoldan çıkmış bir toplum oldular.’ Bu şekilde ayetlerimiz, hakikati gözlerine sokarak, onlara vardığı vakit, ‘Bu apaçık bir büyüdür!’ dediler.”(en-Nelm 27/7-13.). Ayrıca bk. El-Kassas 28/29-35; Tâhâ suresi, 20/9-36.

²¹² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 93-105.

²¹³ Bk. ez-Zümer 39/3; Yunus 10/18

hayvanları uğursuz saymak gibi batıl inanışlar da yaygındı. Kadın ise, eşya gibi muamele görüyor, alınıp satılıyordu. Kısacası ictimai durum da zayıflığın zirvesindeydi.²¹⁴

Şeref, asalet, yiğitlik, cömertlik, ahde vefa ve himaye gibi birçok güzel hasletin olduğu Arap toplumunda; yerleşmiş siyasi bir sisteme sahip olmadıkları için kabileler arası savaşlar ve talan eksik olmuyordu. “Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et.”²¹⁵ sözünü, başkasına zulmeden kardeşlerine yardım ederek gerçek anlamıyla uyguluyorlardı.

Tevhitten uzaklaşmış, ahlâki ve sosyal yönden çökmüş bu şekildeki bir toplumu İslâm’a döndürmek, ahlâki ve sosyal yönünü yeniden tesis etmek için başarılı, fedakâr fertlere ihtiyaç vardır. Her başarılı çalışma, öncesinde birtakım hazırlıkların olmasını gerektirdiği gibi başarılı fertler için de birtakım hazırlıklar gerekmektedir. Davete her yönden hazır olan fertler, Ancak bu ağır sorumluluğu yerine getirebilirler. Bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın (cc) şöyle buyurmaktadır: “Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.” (el-Müzzemmil 73/5).

Davete hazırlık, Resulullah’ın (sav) çocukluğundan vahyin gelişine kadar, ilk vahyin gelişinden ‘kalk ve uyar’²¹⁶ emrine kadar sürmüştür. Hz. Peygamber (sav), bu dönemde Allah (cc) tarafından günahlardan korunuyor, davet için itina ile yetiştiriliyor ve tebliğ hazırlanıyordu.²¹⁷

Davetin bütün merhalelerindeki Mekkî sureler, davetin hazırlık merhalesi ile ilgili mesajlar da taşıyabilmektedir. Vahyin bir süre kesilmesinden sonra inen ve Hz. Peygamber’i (sav) teselli eden iki sure, Duha ve İnşirah sureleri, davete hazırlık konusunda bizlere önemli bilgiler vermektedirler.²¹⁸

Hız. Peygamber (sav), daha doğmadan babası, altı yaşında da annesi vefat etmiştir. Hz. Peygamber (sav), sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib tarafından himaye edilmiş, dedesi de vefat edince amcası Ebû Tâlib’in himayesine girmiştir. Ebû Tâlib, Hz.

²¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 94-95; bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 30-41.

²¹⁵ Hz. Peygamber (sav) bu sözü şöyle düzeltmiştir: “Din kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa ona yardım et.’ Bir adam: ‘Ya Resulullah kardeşim mazlum olsa ona yardım edeyim ama zalimse ona nasıl yardım edeyim.’ Hz. Peygamber (sav) de: Onu zulmünden alıkoyarak.” Buhârî, “Mezalim” 4.

²¹⁶ el-Müdesir 74/2.

²¹⁷ Önkâl, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 84.

²¹⁸ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 8:423-430; Hayrettin Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2014) 5: 638.

Peygamber'i (sav) risâletin onuncu yılına kadar düşmanlarına karşı korumuştur.²¹⁹ Putperestliğin hâkim olduğu Mekke toplumundaki inanç ve yaşayışın yanlış gidişatını asla beğenmeyen Resulullah (sav), peygamber olmadan önce “yol bilmez bir halde” idi. Allah (cc), Kur'ân'ın vahyi ile Hz. Peygamber'in (sav) bu halden kurtulmasını sağlayarak yolunu aydınlatmış; ona hem varacağı hedefi hem de o hedefe nasıl varacağını öğretmiştir. Kur'ân'ı ve şer'î hükümleri bilmeyen Hz. Peygamber'i (sav), Kur'ân'a muhatab kılarak ve İslâmın şer'î hükümlerini öğreterek doğru yola iletmiştir.²²⁰ “O, seni yetim bulup barındırmadı mı? “Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?” Seni fakir bulup zengin etmedi mi?” (ed-Duha 93/6-8)

Çocukluğu ve gençliğinin ilk yılları yoksulluk içerisinde geçen Hz. Peygamber (sav), daha sonra gerek kendisinin ticari faaliyetleri gerekse evlendikten sonra eşinin sahip olduğu servetini onun yönetimine bırakmasıyla fakirlikten kurtulmuştur. Allah (cc), Hz. Peygamber'e (sav) gönderdiği vahiy ile insanlığı doğru yola iletcek bir nur, bir hidayet vermiştir. Onu, batıla karşı verdiği çetin mücadelede ilâhî desteğe mazhar kılmıştır.²²¹ Resulullah'ın (sav), Kelime-i şahadette isminin Allah'ın ismiyle birlikte anılmasıyla, Kur'ân'da ona itaatin Allah'a itaat gibi emredilmesiyle şanı yüceltmıştır.²²² “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? Senin şanını ve ününü yüceltmedik mi?” (el-İnşirah 94/1-4).

Davetçilerde, her türlü zorluğa dayanabilecek, hemen pes edip bırakmayacak, uzun ve çetin yolu aşacak bedenî bir gücün olması, davet yolunda çekinmeden harcamada bulunma ve maddi sıkıntıları aşma konusunda çözümler bulacak bir hazırlığın olması gerekmektedir.²²³ Bunun yanında davette hazırlık için olmasa olmazlardan olan iki konu daha bulunmaktadır. Bunlardan biri ruhî hazırlık diğeri de ilmî hazırlıktır.

²¹⁹ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 96-179.

²²⁰ Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'ân'il-mecid* 4; 511; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19: 173-177; Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 638-640.

²²¹ Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 638-640.

²²² İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 429; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19: 191; Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 642-643.

²²³ Önkâl, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 98-99.

2.1.1. Ruhî Hazırlık

Allah (cc) bir kulunu hayra davetçi yapmak isterse; yaşadığı toplumun tüm kötülük ve sapıklığına karşı o davetçide nefret uyandırır. Toplumun kötülük ve sapıklıktan kurtulması için çözüm arayışı düşüncesi o kişide yalnız kalma arzusunu doğurur.²²⁴

İçinde yalnız kalma arzusu doğan Hz. Peygamber (sav) de 40 yaşına doğru yaklaştığında sık sık yalnız kalmaktaydı. Bunu kötülüklerle, zulümle, çeşitli trajik olaylarla yozlaşmış, içinde yaşadığı toplumun çirkinliklerinden uzak kalmak maksadıyla yapmaktaydı. Bilindiği üzere insan kendisi ile baş başa kaldığı zaman daha saflaşmakta ve vicdanı arınmaktadır. Bu, insanın iç dünyası için bir temizlenme, ruhu için bir teselli olmaktadır.²²⁵

Muhaddisler, Hz. Peygamber'in (sav) düşünce, ilham ve murakabe devresine etraflıca eğilmişlerdir. Hz. Peygamber'e (sav), ilk vahyin gelişiyile ilgili sahih hadisler güvenilir hadis kitapları tarafından nakledilmiştir. Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den (r.a.) (ö. 58/678)²²⁶ vahiy hadisesi hakkında şunlar nakledilmektedir. “Başlangıçta, Hz. Peygamber isabetli rüyalar görürdü. O hiçbir rüya görmezdi ki sabahın aydınlanması gibi ortaya çıkmış olmasın. Sonraları yalnız başına kalmak hoşuna gitti. Hira mağarasında inzivaya çekilir orada birkaç gün üst üste kalarak ibadet ederdi. Bu süre için azığını da birlikte götürürdü, yiyecek ve içeceği bitince eve döner yeniden tedbirini alırdı.²²⁷

Hz. Aişe'nin (r.a.) de bu hadiste ifade ettiği²²⁸ gibi, Resulullah'a (sav), vahyin ilk gelişi doğru ve gerçek rüyalar şeklinde oldu.²²⁹ Bazı hadislerin belirttiğine göre Hz.

²²⁴ Mustafa Sibai, *Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı Dersler ve İbretler*, trc. Hüseyin Sevme (İstanbul: Özgün Yayıncılık, 2000), 52.

²²⁵ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 1: 263; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 161; bk. Mahmut Şakir, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, trc. Ferit Aydın (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2014), 1: 222.

²²⁶ Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in hanımı. Ümmü'l-mü'mininin Âişe bint Ebî Bekr es-Sıddik (r.a.) vahyin ilk zamanına yetişmemiş olduğu bilinmektedir. Ancak açıklama tarzı en azından hadisin “ikra” kısmı, bizzat Hz. Peygamberin dilinden alınarak rivayet edilmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 38; Hz. Aişe'den (r.a.) hakkında daha fazla bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Âişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 2: 201-205.

²²⁷ Bk. Buhârî, *Bedü'l-Vahiy*, 3; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 1: 264-267; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 164-167; Şakir, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 223.

²²⁸ Hz. Âişe'nin naklettiği hadisler, başta Resulullah'ın peygamberliği, aile hayatı, günlük yaşayışı, savaşları, Vedâ haccı, vefatı ve ahlâkı olmak üzere, Mekke ve Medine devirlerindeki Müslümanların çeşitli faaliyetleri, ibadetleri vb bir çok konuyu ihtiva ettiği görülmür. Rivayet ettiği hadislerin sebeb-i vürüdunu ve delâletlerini beyan eder, Kur'an-ı Kerim'e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tâbi tutar, bazı hataları düzeltirdi. Daha fazla bilgi için bk. Fayda, “Âişe”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205.

Peygamber'e (sav) risâlet görevi verildikten sonra da bu tür rüyalarda kendisine bazı talimat veya bilgilerin verildiği belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm Fetih suresinde bu tür bir rüya açıkça geçmektedir. "Ant olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı." (el-Fetih 48/27).²³⁰

Kur'ân vahyine bir hazırlık safhası ya da Kur'ân vahyinin çok yakında inmeye başlayacağını bir işareti olan bu dönem altı ay kadar sürmüştür. Hz. Resulullah'ın (sav) gördüğü ve aynen meydana gelen bu rüyaların dönemi,²³¹ yirmi üç yıllık nübüvvetin kırk altıda birlik bir süresini kapsamaktadır.²³² Ancak bu durum, Resulullah'ın (sav) vahiy beklentisi içinde olduğu anlamına gelmemektedir.²³³

Altı ay kadar sürmüş olan bu rüyalar dönemine rağmen ilk vahiyle Hz. Resulullah (sav) şaşkınlık yaşamıştır. Zira haklı bir gerekçeyle Hz. Peygamber (sav), kendine böyle bir şey verilmesini beklememektedir.²³⁴

İbn Hacer²³⁵ (ö. 852/1449), bu konuda, şu görüşü nakleder: "Peygamberlik görevi çok muazzam bir görevdir. Bu görevi kolaylıkla üstlenmek kabil değildir. Hz. Peygamber (sav), bu göreve tedricen sâdik rüyalarla alıştırmış, fakat birdenbire meleşti görünce beşerî yaratılışı dolayısıyla ürkmüştü. Hz. Hatice, onu teselli etmiş, Varaka da onu teyid edince içine huzur inmişti." O, vahyin bir süre kesilmesinin sebebinin ise, Hz. Peygamber'in bu fevkâlade olaya tam olarak inanması için olduğunu ilâve eder.²³⁶

²²⁹ Buhârî, "Ta'bir" 26; Müslim, "Rüya" 8.

²³⁰ Allah Resulü (sav) henüz Medine'de iken rüyasında Mekke'ye girdiğini, Beytullah'ı tavaf ettiğini görmüş ve bunu ashabına haber vermişti. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7: 356.

²³¹ Resulullah'ın (sav) gördüğü ve aynen meydana gelen bu rüyaların vahiy olmadığı iddia edilirse o halde Hz İbrahim (as.) gördüğü bir rüya ile neden oğlunu boğazlasın? "Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: 'Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin?' dedi. O da cevaben: 'Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun.' dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca: Biz ona: 'Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin.' diye seslendik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız." (Saffat 37/102-105).

²³² Buhârî, "Ta'bir" 26; Müslim, "Rüya" 8; Tirmizi, "Rüya" 1; Ebu Davut; "Edep" 96.

²³³ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 681.

²³⁴ "Bu kitabın sana vahyolunacağını ummazdın; ama o, Rabbinden bir rahmet olarak geldi. Öyleyse asla inkârcılara destek verme!" (el-Kassas 28/86)

²³⁵ Asıl adı Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî olan ünlü hadis âlimi ve hâfızı. Bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 514-531.

²³⁶ Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Âskalânî, *Fethûl Bâri bi Şerhi'l Buhârî*, thk. Şuayb el Arnâvut - Âdil Mürşit, (Dâru'r-Risâletu'l- Âlemiyye, 1434/2013), 22: 380.

2.1.2. İlmî Hazırlık

İnsan, aklını kullanıp tefekkür ederek evrene hâkim olan düzenin büyük bir irade ve kudret ile yönetildiğini bilebilir. Ancak insan, Allah’a nasıl ibadet edeceğini ve O’nu nasıl razı edeceğini bilemez. Hz. Peygamber (sav) de Allah’ın nasıl hoşnut olacağını, vahyin mahiyetini, iman ve ibadetlerle ilgili pek çok konuyu önceden bilmemektedir.²³⁷

Peygamberlik verilmezden önceki temiz sîret, nübüvvetin sahibine güvenilmesi ve “el-Emîn” sıfatıyla taltif edilmesi önemli hazırlık safhalarından biridir. Sıla-i rahim yapmak, meşakkate sabretmek, misafirleri ağırlamak, düşkünlerin imdadına yetişmek ve musibete uğrayanların yardımına koşmak gibi tertemiz insanî ilişkilere ve şahsında bir araya gelen yüce hasletlere sahip olması, Allah’ın Hz. Peygamber’i (sav) hazırladığı nübüvvet merhalesi için kuvvetli bir zemin oluşturmaktadır.²³⁸

Kur’ân-ı Kerîm, peygamberlerin vahiy almadan öncesinde, akıl, zekâ ve bilgi yönünden üstün olduklarını aktarmamaktadır. Ancak peygamberler aldıkları vahiyyle çok üstün bir bilgiye kavuşmaktadırlar.²³⁹ Kur’ân-ı Kerîm Hz. Peygamber’e (sav) şöyle hitap etmektedir: “İşte böylece sana da emrimizle Kur’ân’ı vahyettik. Hâlbuki (daha önce) sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.” (eş-Şûrâ 42/52)

Hz. Peygamber (sav), müfessirlerin “insana hayat veren ilâhî mesaj” şeklinde ayetin metninde geçen ruh kelimesi için açıkladıkları Kur’ân-ı Kerîm’i bilmemektedir. O, İsteyeni kendisiyle hidayete erdirecek ışık ve ateşten kurtaracak doğru amellere yönelten Kur’ân-ı Kerîm’i bilmemektedir.²⁴⁰ “Sen kitap nedir, iman nedir, bilmiyordun.” sözüyle, Hz. Peygamber’e (sav), “Mü’min değildin.” denilmeyerek, “İman nedir bilmiyordun.”

²³⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15: 449-451; Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 651-653.

²³⁸ Abdülkerim Zeydan, *el-Mustefad min Kısasi’l-Kur’ân lid-da’veti ve’d-duat* (Beyrut: Er-Risaleh, 1419/1998), 2: 15-17; Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 461-466.

²³⁹ Bazı ayetlerde, peygamberlere hakikati görme kabiliyetinin Allah (cc) tarafında ihsan edildiği vurgulanmaktadır: “Biz daha önce İbrahim’e rüşdünü (doğru düşünme yeteneğini) vermiştik. Biz onu biliyorduk.” (el-Enbiya 21/51); bk. Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 681-682

²⁴⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l Kur’ân*, Thk. Beşşar Avvad Maruf – İsam Faris el-Herestânî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 6: 506.

denilmektedir.²⁴¹ Ayette “bilme” kelimesi ‘*derâ*’ fiili ile geçmektedir. Bu fiil herhangi bir bilgiden ziyade, derin bir idrak ile anlama ve kavramayı ifade etmektedir.²⁴²

Hayat veren İlâhi mesaj olan vahyi almadan önce de Hz. Peygamber (sav), Kureyş’in dini olan putperestliği kabul etmemekteydi. Müşriklerin ibadet ettikleri putlardan nefret etmekteydi.²⁴³ Allah’a (cc) imanın mahiyeti, insan nefsinin bilinmezlikleri ve dünya hayatına dair bilinmesi gereken her şeyin kaynanağı olan vahiy gelmeden önce Hz. Muhammed’e (sav) yalnızlık sevdirdi. Hz. Muhammed (sav), kırk yaşını tamamladığında Hira mağarasında vaktini ibadet ve tefekkürle geçirirdi. Bu şekilde ibadet ile meşgul iken kendisine Cebrail (as.) Alak suresinin ilk beş ayetini getirir. Hz. Peygamber (sav) her ne kadar okuma bilmediğini söylese de Cebrail (as.) şu ayetleri okumasını ısrarla ister:²⁴⁴ “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşlanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.” (el-Alak 96/1-5).

Hz Muhammed (sav), Yüce Allah’tan vahiy aldığı ilk vahiyden sonra titreyerek ve korkmuş bir durumda iken eve gelmişti. Hz. Hatice’ye (r.a.), “Beni ört, beni ört. Ya Hatice bana ne oldu?” demişti. Biraz rahatlayınca başından geçen hadiseyi Hz. Hatice’ye anlattığında “Ben canımdan korkuyorum.” demişti. Bu durum, Hz Muhammed’in (sav), bir nebi veya peygamber olacağını hiç aklından geçirmediğini göstermektedir. Resulullah (sav), meleğin geldiği ana kadar kendisine vahyin geleceğini hiç beklemediği ve vahiyden de habersiz olduğu için tabii olarak böyle bir tepkiyi göstermişti. Vahyin inişiyle ilgili, bu ilk tecrübeden geçen Hz. Peygamber’in (sav), gelen bu İlâhi mesajda nasıl bir mevkiye getirildiği belirtilmemiştir. Gelecekte kendisini ne gibi bir görev beklediği açıklanmamıştır. Aksine, bu ilk ve belki de eksik bir tanışma olmuştu. Maksat Hz. Peygamber’i (sav) fazla heyecanlandırmamak, yıpratmamaktı. Bu ilk ve ani şok geçtikten sonra kendisi zihnen

²⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/446; Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 762-763.

²⁴² İsfahânî, “dry”, 312-314; İbn Manzûr, “dry”, 14: 253.

²⁴³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15: 446-449; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 678-682.

²⁴⁴ Buhârî, *Bedü’l-Vahiy*, 3; İbn Hişâm, *es-Siretu’n-nebevîyye*, 1: 273; İbn Sa’d, *Kitabü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 1: 166; Kutub, *Fizilali’l Kur’ân*, 10: 512-516; bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku’l Mahtûm*, 59-63; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 679.

vahyi kabul etmeye ve peygamberlik görevini yürütmeye hazır olunca ayrıntılara girecekti. Nitekim böyle yapıldı.²⁴⁵

Peygamberlikten sonra ilk farz olunan şey namaz olduğu rivayet edilmektedir. İbn Abbas'a (r.a.) dayandırılan rivayette Hz. Peygamber'e (sav) ilk gelen vahyinden sonra Cibril'in kendisine abdest aldırıp iki rekât namaz kıldıracağı belirtmektedir. İşte bu hadise, Kureyş kâfirlerinin diline düşüp yayıldı. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri "O bir deli" dediler de Allah Teâlâ, Kalem suresinin başında onun deli olmadığına yemin etti. Daha sonra İbn Abbas (r.a.) sözüne devamla, ilk nazil olan ayetin, Alak suresi başı olduğunu, bunun ise, (Kalem) ikincisi²⁴⁶ olduğunu belirtir.²⁴⁷

Resulullah (sav) peygamberlik davasından önce Mekkeliler tarafından yörenin en iyi ve en faziletli insanı olarak kabul edilmekte ve herkesçe O'nun dürüstlüğüne ve ferasetine güven duyulmaktaydı. Ama Kur'ân vahyolunmaya başlayınca aynı insanlar O'na deli, mecnun demeye başladılar.²⁴⁸

İmam Ahmed, İbn Mâce, Taberânî (el-Evsat) ve diğerlerinin ifadesine göre, Hz. Usâme bin Zeyd (r.a.) babası Hz. Zeyd bin Harise'ye dayanarak naklettiği hadiste Resulullah'a (sav), vahyin gelmesinden sonra ilk olayın, Cebrail'in (as.) kendisine abdest almayı öğretmesi olduğunu açıklamıştır. Cebrail daha sonra namaza kalktı ve Resulullah'ın (sav) da kendisiyle namaz kılmasını istedi. Resulullah (sav), daha sonra eve geldi ve Hz. Hatice'ye hadiseyi anlattı. Sevinçle abdest alan Hz. Hatice, Hz. Peygamber (sav) ile birlikte Cebrail'in gösterdiği şekilde ilk namazı kıldılar. İlk farz olan namazı Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Hatice (r.a.) sabah ve akşam ikişer rekât olarak kılmaya devam ettiler.²⁴⁹ Her şeyden evvel davetçinin en yakınları olan eş ve çocuklarının kendisine inanması ve ailesi

²⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 267-270; İbn Sa'd, *Kütübü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 165; ayrıca bk. Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 681.

²⁴⁶ Bk. "Nûn, kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun. Sen, Rabbinin nimetiyle bir mecnun değilsin. Gerçekten senin için kesintisi olmayan bir ecir vardır. Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin. Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da." (el-Kalem 68/1-6)

²⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 277; Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, 22/40-41.

²⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 188; Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6: 432-433.

²⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 277-278; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 678.

tarafından desteklenmesi, onun için büyük bir güç oluşturacaktır.²⁵⁰ Hz. Peygamber (sav) için de böyle olmuştur.

Hz. Peygamber (sav), aldığı ilk vahiylerden sonra kendisini nasıl bir görev beklediğini anlamaya, peygamberliğine önce kendisi inanmaya çalışmıştır. Bu vahyin gelişinden sonra bir müddet Hz. Cebrail, vahiy getirmeyince Hazreti Peygamber'in (sav) üzüntü ve ıstırapı artmaya başladı. Bir gün yine kendisinden geçmiş bir durumda bir dağın tepesine tırmanmayı düşünürken gökten bir ses geldiğini fark etmiş ve olduğu yerde durmuştu. Başını yukarıya kaldırıp bakınca Cebrail'in gök ile yer arasında bir makama oturduğunu gördü. Hz. Cebrail o sırada kendisine şöyle dedi: “Ya Muhammed, sen muhakkak Allah'ın Resulüsün ve ben de Cebrail'im.” Şiddetli bir korkuya kapılarak hemen acele ederek eve döndü. Eşi Hz. Hatice'ye, “Beni örtün, beni örtün!” demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler, korkusu geçip rahatlayınca kadar bu şekilde kalmıştır.²⁵¹ Hz. Peygamber örtüsüne bürünmüş bir durumdayken, iniş sırasına göre Kalem²⁵² suresinden sonra, Müddessir suresinden önce inen Müzzemmil suresi²⁵³ inmiştir.²⁵⁴ “Ey örtünüp bürünen (Resulüm)! Kalk birazı hariç geceyi, yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz azalt ya da biraz çoğalt ve Kur'ân'ı tane tane oku.” (el-Müzzemmil 73/1-4).

Allah (cc), Peygamber'ini daha sonra davet gibi büyük bir görevi ve ağır bir yükü taşıyabilmesi için, ‘gece kalk’ emriyle gerekli manevi eğitimden geçirmek istemektedir. Peygamber (sav) de kendisine yüklenen peygamberlik görevin büyüklüğü ve ciddiyetinin bilinciyle vefat edinceye kadar bu namazı kılmaya devam etmiştir. Farziyeti, Hz. Peygamber'e (sav) has bir ibadet olan gece namazında, Kur'ân'ın tertil ile yavaş ve anlamı üzerinde düşünülerek okunması istenmektedir. Gündüzleri insanın kendi maişet temini,

²⁵⁰ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 106.

²⁵¹ Buhârî, “Bed'il-Vahy”, 3, 7; Müslim, “İmân”, 252, 255; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 269; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 164-166; ayrıca bk. Şakir, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 228).

²⁵² Mushaftaki sıralamada altmış sekizinci olan Kalem suresi ikinci sırada indiği belirtilmiştir. Bk. (Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 429-430).

²⁵³ İslâm'a açık davet merhalesinde Kureyş'in ileri gelenlerinden duyup, Hz. Peygamber (sav) için söyledikleri kâhin, şair, vb incitici sözlerinden dolayı evinde elbisesine bürünmesi üzerine 1-19. Ayetlere kadar indiği rivayetleri de vardır. Daha fazla bilgi için bk. M. Kâmil Yaşaroğlu, “Müzzemmil Suresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 252.

²⁵⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 485-486.

İslâm'a davet, dini öğretme ve daha başka işlerle meşguliyetten dolayı gece, Kur'ân'ı anlamaya ve manalarını düşünmeye daha elverişlidir.²⁵⁵

“Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.”²⁵⁶ Ayetinde geçen ağır sözden maksat, büyüklüğü ve getirdiği mesuliyetlerin ağırlığından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'dir, denilmiştir.²⁵⁷

Davete hazırlık merhalesi olarak belirlediğimiz bu merhaleye davetin mukaddimesi de denilebilir. Alak, Kalem ve Müzzemmil surelerinin ilk ayetleriyle, Hz. Muhammed (sav) peygamberlik görevinin ağırlığını, karşılaşıcağı zorlukları tam olarak anlayıp yürütmeye hazır hale geldiği merhaledir.

2.1.4. Davete Hazırlık Merhalesinin ilkeleri

Davete Hazırlık Merhalesinde ulaşılan ilkelerin tamamı bu merhaleye has ilkeler değildir. Ulaşılan bu ilkelerin bir kısmı diğer merhaleler için de geçerlidir. Bu merhalede ulaşılan ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Davetçi, zaman zaman nefsiyle baş başa kalarak iç dünyasını arındırmalıdır. Davetçilerde; yaşadığı toplumun tüm çirkinlikleri, kötülükleri ve sapıklıklarına karşı bir nefret olmalıdır. Davetçi, zaman zaman kendi nefsiyle baş başa kalmalı, Allah'ı tefekkür ederek iç dünyasını arındırmalıdır. Toplumun kötülüklerden kurtuluşu için çareler aramalıdır.²⁵⁸

2- Davette yetkinleşmek için Allah adına okumak gereklidir. Allah (cc), kendi adına okumayı, kalemle yazmayı, evrendeki düzeni anlamayı, ilimde ve davette gelişip yetkinleşmeyi istemektedir. Allah'ı tanımaktan uzak bir ilim ise, evrendeki hakikatlerin gayesini anlamak şöyle dursun dünyanın üzerinde durduğu düzen ve dengeyi bozmaya, insanlığı atom bombalarıyla yok etmeye çalışmaktadır.²⁵⁹

²⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18: 129-130; Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 485-486.

²⁵⁶ el-Müzzemmil 73/5.

²⁵⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*, 22: 212-213.

²⁵⁸ “Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir” (eş-Şems 91/9.)

²⁵⁹ Bk. el-Alak 96/1-5; el-Kalem 68/1; Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 651-653.

3- Zorluklara dayanabilecek güçlü bünyeler daveti daha ileriye götürebilir.²⁶⁰

Davetçilerde, her türlü zorluğa dayanabilecek, hemen pes edip bırakmayacak, uzun ve çetin yolu aşacak bedenî bir gücün olması, davet yolunda çekinmeden harcamada bulunma ve maddi sıkıntıları aşma konusunda çözümler bulacak bir hazırlığın olması gerekmektedir. Davetçi, şereflice yaşamak, insanlara el açmamak için geçim sorununu özel gayretiyle çözmelidir.²⁶¹

4- Davetçi güvenilir olmalıdır. Davetçinin, yaşadığı toplumda güvenilir olarak bilinmesi, sıla-i rahim yapması, misafirperver olması, yardıma muhtaç ve musibete uğrayanların yardımına koşması gibi yüce hasletlere sahip olması daveti için kuvvetli bir zemin oluşturacağı açıktır.

5- Davetin başarılı olmasında aile önemli bir role sahiptir. Davetin başarılı olmasında ve davetçinin de din ve dünya işlerinde desteklenip başarılı olmasında kendisini destekleyen bir eşinin olmasını önemi büyüktür. Aynı şekilde çocukların İslâm terbiyesiyle yetiştirilip ileri safhalara hazırlanmasında da daveti destekleyen kadınlar önemli bir role sahiptirler.²⁶² Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymada birbirlerinin yardımcılarıdır.²⁶³

6- Davet ve ubudiyet bir arada olmalıdır. Peygamberlikten sonra ibadetlerden ilk farz olunan namaz, davetin hiçbir merhalesinde eksik olmamıştır. Davetçiyi davete hazırlayan sâlih ameller içinde en önemli olan yol azığı, namazdır. Davetin ağır yükü ancak gecenin bir kısmında ibadet edilerek kaldırılabilir. Gece, Kur'ân'ın anlamı üzerinde düşünülerek okunmasına daha elverişlidir. Hz. Peygamber'in geceleri kalkıp namaz kılmasının emredilmesi üstlendiği ağır göreve hazırlanmasına yöneliktir.²⁶⁴

²⁶⁰ Her yönüyle "Güçlü mü'min zayıf mü'minden daha hayırlıdır..." Müslim, "Kader",34;

²⁶¹ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 98-99; Sıbai, Hz. Muhammed'in (sav) Hayatı Dersler ve İbretler, 38.

²⁶² Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 29; buna karşın Allah (cc) eşlerinin davasına ihanet eden iki kadın hakkında şöyle buyurmaktadır: "Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: 'Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!' denildi." (et-Tahrim 66/10)

²⁶³ Bk. et-Tevbe 9/71.

²⁶⁴ Bk. el-Müzzemmil 73/2-4.

Sonuç olarak, davalarının ucunda, kenarında duranlar, değil omuzlarına güneş ve ayın konulmasıyla,²⁶⁵ basit bir makam veya maddi bir çıkar için bile davalarını bırakabilirler. Maddi bir zararı göze alamadıkları gibi küçük bir tehdit ile buldukları mevziyi terk edebilirler. Oysa davetine olan inanç ve güveni en yüksek düzeyde olanlar davalarından ödün vermezler. Gelebilecek her türlü tehlikeye katlanabilecek bir azim ve sebat gösterirler. Hazırlık merhalesindeki ruhî ve ilmi hazırlık ile davetçiler, kendilerini nasıl zorlu bir görev beklediğinin bilinciyle, karşılaşılabilecek zorluk ve muhalefet karşısında dik dururlar.

2.2. Gizli Davet Merhalesi

İlk vahiy Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak seçilmiş ve onun yapacağı bazı görevler bildirilmişti. İkinci vahiy ile yükleneceği ağır bir sorumluluk için yapması gereken hazırlık bildirilmişti. Bu iki vahiy artık kesin olarak kendisinin Allah'ın Resülü olarak seçildiğini ortaya koyuyordu.²⁶⁶

Müddessir suresinin ilk ayetlerinde, Hz. Muhammed'in (sav) yapması ilk görevler kısa ve özlü bir şekilde belirtilmektedir. Bu ayetlerde Hz. Muhammed'in (sav) rabbini büyük bilip insanları İslâm'a davet etmesi şöyle istenmektedir:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (1) قُمْ فَأَنْذِرْ (2) وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ (3) وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (5)

“Ey bürünüp sarıyan (Resulüm)! Kalk ve uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et.” (el-Müddessir 74/1-5).

Bu ayetler, mazinin son bulduğunu ve onun önünde daveti bekleyen insanlar ve büyük çalışmalar olduğuna dair Resulullah'a (sav) bir ilandır. O hâlde İlâhi mesajı omuzlasın, insanları yönlendirsin, vahiy ile ünsiyet duysun ve güçlü bir şekilde meşakkatlerin üstesinden gelsin. Çünkü vahiy peygamberliğinin kaynağı, davasının gücü ve yardımıdır. Bu ayetler, davanın tebliğini, yükümlülüklerini yerine getirmeyi emreden ilk ayetler olarak sayılmaktadır. Bu ayetler, İslâm'ın tamamı üzerine bina edilen İslâmî hakikatlerin özeti olan birkaç şeye işaret etmektedir. Bunlar: Allah'ın vahdaniyeti, âhîret

²⁶⁵ Hz. Muhammed (sas)'in, Kureyşliler İslâm davetine engel olması için amcası Ebû Tâlib ile görüşüklerinde söylediği söz: “Bu işten vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler hiçbir şey değişmez, Allah bu dini üstün kılincaya kadar çalışacağım veya bu uğurda öleceğim” Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 299.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 262-264; Mevdufî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 692.

gününe iman, nefisleri arındırmak, toplumdaki fesadı defetmek ve topluma faydalı olanı sağlamaktır.²⁶⁷

Hız. Muhammed (sav), davet görevini yerine getirebilmek için öncelikle yakınlarına Allah'ın mesajını iletmeye başladı. Hız. Muhammed'e (sav), kendisinin kişilik ve ahlâk durumunu en iyi bilen ev halkının öncelikle iman etmeleri çok önemliydi. Yakınlarından zevcesi Hız. Hatice (r.a.), evinde bulunan amcasının oğlu Hız. Ali (r.a.) ve azatlığı Zeyd (r.a.) ona ilk inananlardır. İlk inanan Hız. Peygamber'in (sav) ev halkı, ilk örnek Müslüman aileyi oluşturdular. Hız. Peygamberle aralarında sağlam bir dostluk bulunan Hız. Ebubekir (r.a.) da kendisine ilk inananlardan oldu.²⁶⁸

Hız. Peygamber (sav), Kureyş'in toplandığı yerler ve Kâbe'nin etrafındaki topluluklar yerine, davetini şahıslara fert fert yöneltiyordu. İlk Müslümanların bir kısmı, Kureyş'in dinine karşı şüpheleri olup arayış içinde olanlardı. İlk Müslüman grubu, putçuluğa şiddetle bağlı olduklarını bildikleri Kureyşlilerden, gizli olarak Mekke'nin dışında ibadetlerini yaparlardı.²⁶⁹

Kan bağı, komşuluk veya arkadaşlık gibi ilgilerle ferdi davet yapılmaktaydı. Davet yapılacağı zaman, daveti kabul edecekleri tahmin edilen kimseler önce davet edilmekteydi. Hız. Osman, Hız. Zübeyir, Abdurrahman b. Avf, Saad b. Ebi Vakkas, Talha b. Ubeydullah (r.a.) gibi İslâm davetinin yayılmasına büyük katkısı olan kişiler Hız. Ebubekir'in (r.a.) davetiyle iman etmişlerdi.²⁷⁰

Müslümanlar belli bir sayıya ulaşınca onlara gelen vahyi bildirmek, nasıl davranacakları konusunda eğitip bilgilendirmek, sonradan davete karşı olabilecek engellemelere karşı onları bir arada tutmak ve bir güç oluşturmak için bir ara gelip toplantılar yapmak elzem bir hale gelmişti. Hız. Peygamber (sav) de inananları bir araya getirmek için el-Erkam bin Ebi'l-Erkam'ın (r.a.) evini kullanmıştır. Rivayetlerin tevatürle

²⁶⁷ Ali Muhammed Sallabi, *Siyer-i Nebi*, trc. Mustafa Kasadar, v.dğr., (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 1: 115.

²⁶⁸ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye* 1: 274-285; Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 119-120.

²⁶⁹ Şakir, *Hız. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 236.

²⁷⁰ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye* 1: 286; Derveze, *Kur'an'a Göre Hız. Muhammed (sav)*, 565; Şakir, *Hız. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 236.

bildirildiğine göre Resulullah (sav) gözlerden uzak olan “Daru’l-Erkam”²⁷¹ denilen bu yerde iman edenlere Kur’ân okutuyor, namaz kıldırıyor, onları tezkiye edip aynı gaye etrafında onları birleştirerek teşkilatlandırıyor.²⁷² Bu evin dışında da inananların bir araya gelip toplandığı evler vardı. Hz. Peygamber (sav) ya da onun gönderdiği bir sahabenin ziyaretiyle evde bulunanlara inen sureler okunur, dinleri öğretilirdi. Habbab b. Eret’in (r.a.), Hz. Said bin Zeyd’in ev halkına Tâhâ suresini öğrettiği bilinmektedir.²⁷³

Bu merhalede, Hz. Peygamber (sav) ve mü’minlerce yapılan tebliğ, Mekke halkını birden heyecana getirecek bir şekilde yapılmamış, özel olarak seçilen kişilerin hakka davet edilmesine ve davasına gönül verenlerin eğitilmesine önem verilmiştir. Bu konuda iki şeye dikkat edilmiştir. Hikmet ve nasihat ile davetin yerine getirilmesidir.²⁷⁴

2.2.1. Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler

Hz. Peygamber’e (sav), risâlet görevinin verilmesiyle başlayıp, risâletin açıkça ilan edilmesine kadar devam eden, üç yıllık gizli davet merhalesinde davet, gizli olarak seçkin bazı kişilere ulaştırılmaya çalışılmaktadır. İnen surelerde, Allah’a imana davet konusu yoğun bir şekilde işlenmekte, peygamberlik, kıyâmet ve âhîret konularına vurgu yapılmaktadır. Bu dönemde inen sureler, ilk kısımlarını yukarıda verdiğimiz sureler ile Fatiha, Tebbet, Tekvir A’la, Leyl, Fecr, Duha, İnşirah, Asr, Adiyat, Kevser, Tekasür ve Ma’un sureleridir. Bu sureler, davet için yol işaretleri, ibadeti Allah’a has kılmanın önemini belirten mesajlar²⁷⁵ ve fertleri iman ve ahlâk konusunda olgunlaştıracak bazı ilkeler içermektedir. Hz. Peygamber (sav), inen vahyin bu mesajlarıyla mü’minlerden; kardeşlik, yardımlaşma, davanın tebliğ edilmesi ve yerleşmesi üzerine kurulu bir ‘cemaat’ meydana gelmesini sağlamıştı.²⁷⁶ Burada Kur’ân-ı Kerîm’in, bu merhalede nazil olan surelerin konularını ve sunmak istiyoruz.

²⁷¹ Daru’l-Erkam’a nübüvvetin ilk yılında girildiği, Hz. Ömer’in (r.a.) nübüvvetin altıncı yılında Müslüman olduktan bir süre sonra Daru’l-Erkam’dan çıkıldığı, konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 249-251. Ancak Risletin 4. yılında dağ yollarında namaz kılan Müslümanlarla çatışmaya giren kâfirlerden birinin Sa’d b. Ebi Vakkas tarafından yaralanması olayından sonra Daru’l-Erkam’a geçildiği konusunda bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku’l Mahtûm*, 87.

²⁷² Hicr 15/94. Ayetin açıklaması için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4: 551.

²⁷³ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-nebeviyye* 1: 381-382.

²⁷⁴ Mübarekfürî, *er-Rahiku’l Mahtûm*, 71; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 710.

²⁷⁵ “Yalnız sana ibadet eder. Yalnız senden yardım dileriz.” (el-Fatiha 1/5-6).

²⁷⁶ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 539; Mübarekfürî, *er-Rahiku’l Mahtûm*, 74.

Fatiha suresi; Kur’ân-ı Kerîm’in önce nazil olan Alak, Kalem, Müzzemmil ve Müddessir surelerinin ilk bölümlerinden sonra tamamı Hz. Peygamber’e (sav), nazil olan ilk tam suredir.²⁷⁷ “Fatiha, Bir konuyu, bir kitabı veya bir şeyi açan” anlamına gelmektedir. Hamdin²⁷⁸ en güzelini ifade eden Kur’ân’ın hem bir mukaddimesi hem de özeti gibi olan ve namazların bütün rekâtlarında okunan Fatiha suresi²⁷⁹ de bu merhalede, Hz. Muhammed’in (sav) Risâlet’inin ilk yıllarında Mekke’de nazil olmuştur.²⁸⁰

Bu sure, Allah’ın Kur’ân’ı okuyup anlamak isteyenlere ancak kendisine ibadet edilip yalnız kendisinden yardım dileneceğini, öğrettiği bir duadır.²⁸¹ Kur’ân’ı okuyana kulun duası ve Rabb’inin ona cevabı niteliğinde olduğu için Kur’ân-ı Kerîm’in en başına yerleştirilmiştir. Kul Fatiha ile Allah’a dua eder; Allah ise kuluna Kur’ân ile verir. Kul, kendisini dosdoğru yola hidayet etmesi için Allah’a yalvarır; Allah (cc) kulunun duasına onu hidayete erdirerek cevap verir.²⁸²

Tekvir suresi, de Mekke döneminin bu merhalesinde nâzil olmuştur. Tekvir, güneşin dürülüp kararması anlamına gelmektedir.²⁸³ Diri diri gömülen kızların hangi günahla öldürdüklerinin²⁸⁴ de sorulacağı belirtilen surede, kıyâmet ve risâlet konuları işlenmektedir. İlk altı ayet kıyâmetin ilk safhasını, sonraki sekiz ayet ise, kıyâmetin ikinci

²⁷⁷ Buhâri, *Bedü'l-Vahiy*, 3; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur’ân’il-mecîd*, 4: 528; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1: 36-39.

²⁷⁸ Bk “Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” (el-Fatiha 1/2). “Zikrin en üstünü ‘lâ ilâhe illallah’, duanın en yücüsü ‘elhamdülillâh’tır” (Tirmîzî, “Duâ”, 9). “Allah’a hamd ile başlamayan her önemli işin sonu güdüktür” (İbn Mâce, “Nikâh”, 19).

²⁷⁹ İslâm kültüründe her hayırlı işe Allah’ın adı –besmele- ile başlanmaktadır. Besmele ile başlayan Fatiha suresinin tamamı şöyledir: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahim ve Din gününün maliki olan Allah’adır. Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen’den yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil.” (el-Fatiha 1/1-7).

²⁸⁰ Bk. Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur’ân’il-mecîd*, 4: 527-528; Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1: 58-59.

²⁸¹ Fatiha’nın kutsi sırları ile ilgili İslâm şehidi Hasan el-Benna, “Tefsire Giriş” adlı değerli risalesinde şöyle der: Şüphe yok ki, kim Fatiha-i şerife üzerinde düşünürse, onda kişiyi hayrete düşüren ve kişinin kalbini aydınlatan engin manaları, o manaların parlak ve üstün bir uyumunun güzelliklerini görecektir. Bk. Hasan el-Benna, *Risâletü't-Tefsir*, trc. Yahya Yaşar (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 43-48; Sabuni, *Safvetü't-Tefsir*, 1: 21.

²⁸² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, 1: 39.

²⁸³ Nüzül sırasına göre yedinci suredir. Mekke’de inmiştir. (bk. Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 561-564).

²⁸⁴ O günkü putperest ortamın vahim durumunu açıkça ortaya koymak için Hz Ömer’in (r.a.) hilafeti döneminde gençlere söylediği sözler şöyledir. “Biz öyle insanlardık ki kendi ellerimizle helvadan putlar yapar sonra acıkınca yedik. Kız çocuklarımızı dayına gidiyoruz diye evden alır, kendi ellerimizle diri diri toprağa gömerdik.” Gençler, ince düşünce ve akıl sahibi Hz Ömer’e (r.a.): “Ey mü’minlerin emiri! Sizler bunu nasıl yapabiliyordunuz. Bunu yaparken aklımız yok muydu?” şeklinde sorunca Hz Ömer (r.a.): “Ey oğulcuğum! Aklımız vardı, ama hidayetimiz yoktu.” diye cevap verir. Bk. Siyer vakfı, “Aklımız vardı, ama hidayetimiz yoktu” erişim: 15 Mayıs 2020, <https://www.siyervakfi.org/>

safhası açıklanmaktadır. Bu safha insanın düşünmesi için, her can ne yapıp getirdiğini bilecektir, ayetiyle bitmektedir.²⁸⁵

Surenin ikinci kısmında, risâlet konusu üzerinde durularak ve Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ ettiği vahyin, "bir mecnunun sözleri ve şeytanın vesveseleri olmadığı, vahiyden yüz çevirerek insanın kaçabileceği bir yerin" bulunmadığı, bildirilmiştir. Kur'ân'ın, âlemler için ve dosdoğru bir istikamet bulmak isteyenler için yalnızca bir zikir olduğu, belirtilmiştir.²⁸⁶

A'la suresi²⁸⁷ Mekke'de ilk inen surelerdendir. Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederek başlayan bu surede: Allah'ın (cc) zatının bazı sıfatları ile O'nun tevhidinin ve kudretinin delilleri, Kur'ân'ın Hz. Peygamber (sav) tarafından ezberlenmesinin kolay hale getirilmesi ve kalpleri diri, imanlı kişilerin istifade edeceği güzel nasihat, konuları ele alınmaktadır.²⁸⁸

Kur'ân'la öğüt vermeyi emrederek Resulullah'a şöyle buyurulmuştur: "Eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver. Allah'tan korkan öğütten yararlanacak. En büyük bedbaht ise, öğütten kaçınır." (el-A'la 87/9-11). Burada "Herkesi doğru yola iletmekle görevlendirilmiş değilsin. Senin vazifen sadece hakkı tebliğ etmektir. Sen sadece kulak verenlere en güzel yolla ve iyilikle anlat. Şayet sırt çevirirlerse, peşlerine düşmene gerek yok. Hangi bedbaht davetini dinlemekten kaçınır ve sırt çevirirse, o yaptıklarının kötü sonuçlarını görecektir."²⁸⁹

Sure, nefisini temizleyip günahlardan arındıran ve rabbinin adını anıp namaz kılan kimselerin kurtuluşa ereceğini son kısmında açıklar: "Doğrusu arınan, Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse kurtuluşa ermiştir..." (el-A'la 87/11-15).

Leyl²⁹⁰ ve **Fecr**²⁹¹ sureleri de bu merhalenin diğer iki suresidir. Leyl suresi, İnsanın ancak kendi gayret ve çabası ve dünyadaki mücadelesiyle cennete veya cehenneme

²⁸⁵ Bk. et-Tekvir 81/1-14; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7: 47.

²⁸⁶ Bk. et-Tekvir 81/1-14; Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7: 47.

²⁸⁷ A'la suresi, Mushaftaki sıralamada seksen yedi, iniş sırasına göre sekizinci suredir. Tekvir suresinden sonra, Leyl suresinden önce Mekke'de inmiştir. (bk. Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 601-602).

²⁸⁸ Sabuni, *Safvetü't-Tefsir*, 3: 1487.

²⁸⁹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7: 96.

²⁹⁰ Leyl suresi, Mushaftaki sıralamada seksen yedi, iniş sırasına göre sekizinci suredir. A'la suresinden sonra, Fecr suresinden önce Mekke'de inmiştir. (bk. Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 631).

gideceğinden bahsetmektedir. İnsanın huylarından cömertliği imanla, cimriliği imansızlıkla ilişkilendirmektedir. Surede, en güzeli tasdik edenler ile en güzeli yalanlayanlar hakkında şöyle buyurulmaktadır:²⁹² “Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolay hazırlar ve bunda başarılı kılarız. Kim cimrilik edip vermez, kendini zengin sayıp hakka boyun eğmez ve en güzeli de yalansarsa biz de onu en zora yöneltiriz.” (el-Leyl 92/5-10). Surenin sonunda, gerçeği yalanlayıp sırt çevirenleri kızgın ateşe karşı uyardıktan sonra, nefsinin arıtmak ve onu Allah’ın azabından korumak için malını Allah rızasını arayan sâlih mü’min için şöyle demektedir:²⁹³ “O ancak Yüce Rabbinin rızasını aramak için verir. Ve o (buna kavuşarak) hoşnut olacaktır.” (el-Leyl 92/19-20).

Fecr suresi ise, Allah’ın peygamberlerini inkâr eden topluluklar üzerine ceza kırbağı yağdırmasıyla başlamaktadır. Sonrasında, Allah’ın (cc) insanı çeşitli yollarla imtihan etmesine, insanlardaki mal tutkusu ve bencilliğe değinilmektedir.²⁹⁴

Duha suresi, Hz. Peygamber’e, bir teselli olmak üzere Allah’ın (cc) himayesi sayesinde güçlükleri aşacağını belirten bir suredir. Yetim ve yoksulların haklarını gözetmeyen, onların mallarına el koyup alan müşrik toplumun oluşturduğu ahlâki ve sosyal probleme dikkat çekip çözüme kavuşturmak üzere, Duha suresinde Resulullah’ın şahsında bütün insanlara yapmaları gerekenler konusunda şöyle buyurulmaktadır:²⁹⁵ “Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyen de sakın azarlama. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.” (ed-Duha 93/9-11).

İnşirah suresi, Hz. Peygamber’den önemli bir işi bitirince hemen başka bir işe girişerek Rabbine yönelmesini isteyen, bu merhalede inmiş surelerdendir.²⁹⁶ Allah (cc), Hz. Peygamber’i teselli için bu ayetleri indirerek zorluklardan sonra kolaylık ve başarının geleceğini müjdelemiştir. Hem ibadet, davet ve tebliğ gibi dinî faaliyetlerin hem de

²⁹¹ Fecr suresi, Mushaf’taki sıralamada seksen dokuz, iniş sırasına göre sekizinci suredir. Leyl suresinden sonra, Duha suresinden önce Mekke’de inmiştir. (bk. Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 614).

²⁹² Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, 3: 1506.

²⁹³ Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, 3: 1506.

²⁹⁴ Bk. el-Fecr 89/1-30.

²⁹⁵ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 639-640.

²⁹⁶ Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, 3: 1510-1514.

çalışma, üretme, terbiye, yardımlaşma ve dayanışma gibi dünyevî faaliyetlerin hakkının verilmesi istenmiştir.²⁹⁷ Surenin sonunda şöyle buyurulmaktadır: “Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.” (el-İnşirah 94/5-8).

Asr suresi, Davet konusunu işleme bakımından bu merhalenin önemli sureleri arasındadır. Sure, zamanın önemini, iman edip sâlih amel işleyenler ile hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin ziyandan kurtulacağını belirtmektedir. Surenin ifadeleri, mâna itibariyle çok kapsamlı ve yazmak için koca bir kitap gereken ifadelerdir. Surede açıkça, insanın kurtuluşunu sağlayacak yol ile felaket ve hüsrana götürecek yol özlü olarak bildirilmiştir.²⁹⁸

Asr suresine göre, iman etme, sâlih amel işleme, hakkı ve sabrı tavsiye etme vasıflarını taşımayanlar zarardadır.²⁹⁹ Bu özellikler, dinin temeli oldukları içindir ki, İmam Şafî, Asr suresi ile ilgili şöyle demiştir: “Yüce Allah bu sureden başka bir şey indirmemiş olsaydı, bu sure insanlara yeterdi.”³⁰⁰

İman, hayatın tüm iplerinin kendisine bağlandığı temel eksenidir. Bu eksen, Allah’tan başka ibadet edilecek bir İlâhın olmadığına iman etmek, Resulullah’a (sav) ve getirdiklerinin hak olduğuna iman etmek ve O’na itaat etmenin zorunlu olduğuna inanmak ve İnsanın bu dünyada işlediği amellerin hesabını Allah’a vereceğine iman olan âhirete iman etmektir.³⁰¹ Ameller ancak imandan kaynaklanırsa muteberdir, değer görür. İman olmadan yapılan amellerin hiçbir değeri yoktur.³⁰²

İmandan sonra, İnsanı zarardan, hüsrandan kurtaracak olan amel-i sâlihtir. Amel-i sâlih, İmanın kalbe yerleşmesiyle insanın aktif hale gelip harekete geçmesidir. Kokusunu içinde tutamayan çiçek gibi, iman beraberinde amel-i sâlihin olmasını gerektirir. Bu surede iman ve amel-i sâlihten sonra ancak, hakkı ve sabrı tavsiye etmekle hüsrandan kurtulmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bunun anlamı, iman edenler ve sâlih amel işleyenler bunu

²⁹⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 643-644.

²⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, 7: 223-229.

²⁹⁹ “Asr’a yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesna.” (el-Asr 103/1-3).

³⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 8: 479.

³⁰¹ Bk. Kutub, *Fizilali'l-Kur’ân*, 10: 551-554; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, 7: 223-226.

³⁰² “Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur): Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur.” (İbrahim 14/18).

ferdî olarak yapmakla kalmamalı, aynı zamanda mü'min ve sâlih bir toplum meydana getirmeye çalışmalıdır. Bu toplumu bozulmaktan koruyabilmenin yolu Müslümanların birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleriyle olur.³⁰³ Hakkı tavsiye görevi Müslüman'ı musibet ve mahrumiyetlerle karşı karşıya getirebilir. Bu durumda da inananlar, karşı karşıya geldikleri bütün musibet ve mahrumiyetler karşısında birbirlerine, sabrı tavsiye etmelidirler.³⁰⁴ Sahabeden iki kişi buluştuklarında, birbirine Asır suresini okumadan ve selamlaşmadan birbirlerinden ayrılmazlardı.³⁰⁵

Adiyat suresi, beyan üslubundan Mekke döneminin bu merhalesinde indiği anlaşılmaktadır. Bu surede, insanın rabbinin kendi üzerindeki nimetlerini inkâr ederek rabbine karşı nankör olduğu ve malı çok sevdiğinin yanı sıra, âhirette insanların sadece zahiri amelleri değil, kalplerdeki gizli niyetleri de ortaya konulacağı ifade edilmiştir.³⁰⁶

Resulullah (sav) için teselli olan Kevser suresi, çoklukla övünme yarışıyla insanların oyalandığını belirten Tekasür suresi ve küçük bir yardımı bile engellemekten çekinmeyenlerin yerildiği Ma'un suresi de gizli davet merhalesinin diğer sureleridir.

Tebbet suresi, Kur'ân-ı Kerîm'in genel sıralama listesinde Fatiha suresinden sonra yer almaktadır. Ancak Kur'ân'ın nüzûlü konusunda Tebbet suresi ile ilgili açıklanan sebeplerden bu sureyi açık davet merhalesinde işlemek istiyoruz.

2.2.2. Gizli Davet Merhalesinin ilkeleri

Gizli davet merhalesinde ulaşılan ilkelerin tamamı bu merhaleye has ilkeler değildir. Bu merhalede ulaşılan ilkelerin bir kısmı diğer merhaleler için de geçerlidir. Bu merhalede ulaşılan ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Hayati tehlikeler varsa davet liderini ve davetçileri korumak gereklidir.

İslâm'a davet çalışması yapıldığında bazen davet yapanlar ve davete inananlar için hayati tehlikeler söz konusu olabilir veya bizzat davetin kendisi engellemelerle karşılaşabilir.³⁰⁷ İnsanların büyük bir kısmı davet çağrısına olumlu cevap vermedikleri zamanda, daveti gizli

³⁰³Bk. Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 555; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7: 226-227.

³⁰⁴Bk. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 7: 228-229; Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 556-560.

³⁰⁵Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 561.

³⁰⁶Bk. el-Adiyat 100/10; Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'an'il-mecîd*, 4: 544-544..

³⁰⁷Önkâl, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 59.

yürütmek daha uygun olur.³⁰⁸ Bu durum eza ve cefanın en aza indirildiği bir ortam oluşturmak, davet lideri ve davetçileri korumak içindir. Böylece davet kesintiye uğramadan devam edecektir.³⁰⁹

2- Toplumun kurtuluşu için çareler düşünmek davetçilerin temel görevidir.

“Kalk, uyar” emriyle, Resulullah Efendimiz insanları tevhide davete başlamış, vefat edinceye kadar da bu daveti sürdürmüştür. Kâfirlerin büyük muhalefetine rağmen azmi ve cesareti kırılmadan vazifesini kararlı bir şekilde yerine getirmiştir. Toplumun kötülük ve sapıklıktan kurtulması için çareler düşünmek, toplumun sorunlarına çözümler bulmaya çalışmak, davetçilerin de uykularını kaçırmalı davet görevini kararlılıkla sürdürmelidir.³¹⁰

3- Yakınları imana davet önceliklidir.

İslâm davet sürecinde, kişinin aile üyelerinin davetin yanında olmaları davetçi için çok önemli bir güçtür. Hz. Muhammed (sav) de öncelikle ailesinin ve yakın akrabalarının iman etmeleri için davette bulunmuştur. Hz. Peygamber’in (sav) ev halkı, eşi, çocukları ve azatlı kölesi iman ederek ilk örnek Müslüman aileyi oluşturmuşlardır.³¹¹

4- Ferdî davet, bireysel olarak yapılan bir davettir.

Hz. Peygamber ve ilk Müslümanlar, toplandığı yerler ve Kâbe’nin etrafındaki topluluklar yerine, davetini şahıslara fert fert yöneltiyordu. Kan bağı, komşuluk veya arkadaşlık gibi ilgilerle iyi tanınan kişilere ferdî davet yapılmaktaydı. Davet yapılacağı zaman, daveti kabul edecekleri tahmin edilen ve güvenilen kişiler önce davet edilmekteydi.³¹²

5- Bu merhalede davetin karakteri: Kulak verenlere en güzel yolla öğüt vermektir.

“Eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver. Allah’tan korkan öğütten yararlanacak. En büyük bedbaht ise, öğütten kaçınır.” (el-A’la 87/9-11). ayetinde olduğu gibi herkesi doğru yola iletmek değil, kulak verenlere en güzel yolla öğüt vermektir. Daveti dinlemeyip sırt çeviren, kötü sonuç ile karşılaşacaktır.³¹³

³⁰⁸ Sonra, onlarla hem açıktan açığa hem de gizli gizli konuştum. (Nûh 71/ 9).

³⁰⁹ Sıbai, *Hz. Muhammed’in (sav) Hayatı Dersler ve İbretler*, 53.

³¹⁰ Fethi Yeken, *Çağdaş Davet Önderleri*, trc. Ziya Eryılmaz (İstanbul: Ravza yayımları, 1997), 8.

³¹¹ Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 119-120.

³¹² Bk. Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 24; Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 565; Şakir, *Hz. Âdem’den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 236.

³¹³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 7: 101.

6- İslâm'a hizmet edecek sağlam fertler oluşturulmaya çalışılmıştır. Gizli davet merhalesinde İslâm'a hizmet edecek sağlam Müslüman fertlerin oluşturulma çabası dikkat çekmektedir. Zira davet açıktan yapılmaya başlandıktan sonra gelecek tepkilere karşı duracak ve birlikte hareket ederek birbirlerine destek olacak fertlere ihtiyaç vardır.³¹⁴

7- İslâm'ı kabul edenler, iman amel bütünlüğüne dayalı bir eğitimle yetiştirilmişlerdir. Burada, iman edip amel-i sâlih işleyenlerin davet konusunda da eğitilmesine önem verilmiştir. İman ve amel-i sâlih ile hakkı ve adaleti tavsiye etmek, toplumun ezalarına sabır gösterip bunu tavsiye etmek zorunludur. Asr suresi bunun güzel bir örneğidir. Sahabeden iki kişi buluştuklarında, selamlaşp biri diğerine Asr suresini okumadan birbirlerinden ayrılmazlardı.³¹⁵

İman ve amel bütünlüğüne dayalı bir eğitimde iki şeye dikkat edilmiştir: Davetin hikmet ve nasihat ile yerine getirilmesidir. Hikmet; tebliğ sırasında muhatabın kabiliyet ve istidadına uygun içinde bulunduğu şartlara göre ölçülü konuşarak davette bulunmaktır. Nasihat; muhatabın kalbindeki duyularını deliller kullanılarak harekete geçirmektir. Kötülüklerin reddedilmesi için insan tabiatında kötülüklerle karşı nefret ve tiksinti uyandırmak ile kötülüklerin sonuçları hakkında ikazda bulunmaktır.³¹⁶

8- Davetin daha verimli olması için güç oluşturmak ve davet için merkez tesis etmek gerekir. İslâm'a girenlerin sayısı artınca, başta inananları aydınlatıp bilgilendirmek için onları bir araya getirmek gerekebilir. Ayrıca İslâm davasını engelleyecekleri karşı bir güç haline gelmek için de inananlarla toplantılar düzenlemek zaruri bir hale gelebilir. Bu durumda bu ihtiyacı gidermek için toplantıların yapılacağı bir merkezin olması gerekmektedir. Rivayetlerin tevatürle bildirdiğine göre Resulullah (sav) gözlerden uzak olan "Daru'l-Erkam"³¹⁷ denilen yerde iman edenlere, İslâm'i bir anlayış ve ruh kazandırmak ve davanın fedakâr birer ferdi haline getirmek için Kur'ân okuyor, namaz kıldırıyor ve onları tezkiye ediyordu.³¹⁸

³¹⁴ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 33-36

³¹⁵ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 551-561.

³¹⁶ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 710.

³¹⁷ Bk. Şakir, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*, 1: 236; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 249-251.

³¹⁸ Bk. Hier 15/94. Ayetin açıklaması için İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4: 551-552. Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 114.

9- Davetçi toplumun ahlaki ve sosyal problemlerini çözmeye çalışmalıdır. Bu toplumun ahlaki ve sosyal problemlerini çözümü için çalışmak, davetin yayılması için büyük bir önem arz etmektedir. Kızların ve yetimlerin haklarının korunması, ihtiyacı olanlara sahip çıkılması önemlidir. “Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeniyi de sakın azarlama. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.” (ed-Duha 93/9-11).

10- Davetçi, vakti en iyi bir şekilde değerlendirir ve daveti için vakitten yararlanır. Vakit hayatın kendisidir. Vaktini boşa harcayıp öldüren, aslında hayatını öldürmektedir. Müslümanlar zamanlarını ibadet, davet, irşad, terbiye, üretme ve yardımlaşma çalışmalarlarıyla geçirmeleri gerekmektedir.³¹⁹ Ayette şöyle buyurulmaktadır. “Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.” (el-İnşirah 94/5-8).

11- Bu merhalede tenkitten ve putları kötölemekten kaçınılmıştır. Davet, putlar hedefe alınmadan yapılmıştır. Müslümanlar kendilerinden olmayanların işlerine karışmamış, onları tenkid ve zaruri olmadıkça muhalefet etmemişlerdir. Böylece Müslümanlar, büyük zarar gelmemesi için İslâmî çalışmayı ve örgütlenmeyi gizli tutabilmişler. Ancak Hz. Peygamber’e (sav) yapılan sözlü sataşmalar ve verilen sıkıntılar gün geçtikçe artmıştır.³²⁰

Bu merhalenin en ayırıcı özelliği davetin gizli yapılması, topluluklar önünde yapılmamasıdır. Ancak bu merhalede davet gizli yapılmış olsa da genel olarak her kesimden insan davet edilmiştir. Yani zengin-fakir, hür-köle, yetişkin-çocuk, kadın-erkek toplumun her kesimden insan davet edilmiş, ulaşılabilen herkese davet götürülmüştür. Gizli davet merhalesine, genel görüntülerine göre “bireysel girişimler dönemi” veya ferdi davet dönemi demek uygun olacaktır.³²¹

2.3. Açık Davet Merhalesi

Gizli davet merhalesinde her ne kadar Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber’i (sav) kendilerine bir tehdit olarak görmemiş olsalar da putlarına tapmadığı, onlarla ibadet etmediği için zaman zaman deli diyerek sataşma ve istihzada bulunmuşlardır. Müşriklerle

³¹⁹ Birçok Mekki sure vaktin önemini belirterek başlamaktadır. Bk. Fecr 89/1-2; Leyl 92/1-2; Duha 93/1-2. Asr 103/1-2.

³²⁰ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 32; Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 561.

³²¹ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 26; Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 565.

ilk merhalede karşı karşıya gelmek, davetçinin tehlikeye maruz kalması demektir. Bu yüzden davetin, öncelikle akrabalar ve bilinen insanlara aktarılması normaldir. Çünkü açık davet merhalesinde de davetçinin korunması gerekmektedir. Her zaman davetçiyi korumaya en gönüllü olan insanlar, onun akrabalarıdır.³²²

Üç yıl kadar İslâm'a davetin gizli sürdüğü gizli davet merhalesinde de İslâm'a davet haberi Mekkelilere ulaşmasına rağmen Kureyşliler, bazı sataşmalar dışında bunu kendilerine bir tehdit olarak görmemişlerdi. Resulullah (sav), İslâm'a açık davet yapıp, puta tapıcılığı eleştiren ayetleri³²³ okumaya, puta tapanların cehenneme gireceğini söylemeye başlamadan önce Kureyş'in ileri gelenleri ona karşı çıkmamışlardı. Belki de Hz. Muhammed'i (sav), Ümeyye bin Salt,³²⁴ Kus Bin Saide³²⁵ ve benzerleri dindar biri olarak telakki etmişlerdi. Sonraları, onun tebliğini büyük bir tehlike olarak görüp davetini engellemek için ellerinden geleni yapmaya başlayacaklardı. İslâm daveti ile ilgili haberlerin yayılması ve etkisinin artması ile Mekkeliler İslâm davetini yakından takip etmeye başlamışlardır.³²⁶ Böyle bir zamanda açık davet merhalesi yakın akraba davetiyle başlamıştır. “(Önce) en yakın akrabamı uyar. Sana uyan mü'minlere (merhamet) kanadını indir. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım.” (Şuara 26/214-216)

Mü'minler için bir teselli olan Şuara suresi, Firavun ve kavmini Allah'a davet ederken Hz. Musa'nın karşılaştığı bütün güçlükleri anlatmaktadır. Hz. Peygamber'e (sav) önce en yakın akrabalarını uyar emri gelince, Hz. Peygamber (sav) en yakın akrabalarını evinde toplayarak davette bulunmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) evindeki yakın

³²² Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 42.

³²³ Bk. Yûnus 10/18; el-Enbiyâ 21/98-99; el-Furkân 25/55; el-Ankebût 29/17.

³²⁴ Ebü'l-Kâsım (Ebû Osmân) Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Avf es-Sekafi (ö. 8/630 [?]) Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairidir. Daha fazla bilgi için bk. Zülfikar Tüccar, “Ümeyye b. Ebü's-Salt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 303-305.

³²⁵ Kus b. Sâide b. Amr el-İyâdi (ö. 600).Câhiliye döneminde Hz. Peygamber'in kendisini dinlediği, tevhid inancına bağlı hatip ve şair. Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, “Kus b. Sâide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26: 460.

³²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 296-297; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 168-169; bk. Mübarekürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 74; Fayda, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30: 476-478.

akrabalarına yaptığı bu davetin ilkini amcası Ebu Leheb³²⁷ sabote etmiş, ikincisini de sabote etmeye çalışmış ancak başaramamıştır.³²⁸

İslâm daveti ve davete inananlar açısından, hayati tehlikeler ve endişeler zail olduğu zaman daveti açıkça ilan etmek gerekmektedir.³²⁹ “Sonra, ben kendilerine haykırarak davette bulundum.” (Nûh 71/8). Resulullah (sav) de Ebu Talib’in kendisini himaye edeceğinden emin olunca, Kureyş’e açıkça davette bulunmuştur.³³⁰

Vahyin gelmeye başlamasının dördüncü yılının sonunda inmiş olan Hicr suresinde,³³¹ Hz. Peygamber’den (sav), inkârcıların kaba davranışlarına aldırmandan İslâm’a daveti açıkça bildirmesi istenmiştir. Davetin açıkça herkese ilan edilmesi *فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ* *﴿٩٤﴾* İنا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ *﴿٩٥﴾* ayetiyle başlamıştır. “Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir! (Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.” (el-Hicr 15/94-95).

Bu ayetler inince Hz. Peygamber (sav), Kureyş kabilesine mensup yakın uzak herkese davetin ulaşması için Safâ tepesinde toplananlara davette bulunmuştur. Allah (cc) yanında ancak, herkesin kendi imanını ve sâlih ameliyle kurtulacağını haber vermiştir.³³² Hz. Peygamber’den, putperestlerin inkârcı davranışlarına aldırmandan insanlara davetini sunması ve alay edenlere karşı Allah’ın yardımına güvenmesi telkin edilmektedir.³³³ “Başta peygamberler olmak üzere büyük inanç, fikir ve aksiyon adamlarının en önemli özelliklerinden biri, her türlü güçlük ve engellemeye aldırış etmeden, yılmadan temsil ettikleri inancı, düşünceyi, dünya görüşünü azim ve kararlılıkla sürdürmeleridir. Hemen hemen bütün peygamberlerin ve diğer önder şahsiyetlerin, davalarını toplumlara anlatma

³²⁷ “Abdülmuttalib’in oğlu ve Hz. Peygamber’e (sav) karşı daima düşmanlarıyla birlikte hareket etmiş amcasıdır.” Bk. Mehmet Ali Kapar, “Ebû Leheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 10: 178-179.

³²⁸ Hz. Muhammed (sav), “Önce en yakın akrabalarını ikaz edip uyandır.” İlahî tebliğ ayetinin etkisiyle bir ay boyunca evine kapanmıştı. İçinde bulunduğu toplumu ve kabilesini iyi tanıyordu. Aldığı yeni ilâhî buyrukların yerine getirilmesini oldukça nazik bir konu olarak görmek için bazı haklı nedenleri vardı. Hz. Muhammed (sav), tüm aile mensuplarını iki kez yemeğe davet etti. Bu konuda Daha ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 163. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 74-75.

³²⁹ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 59.

³³⁰ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 40.

³³¹ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 330.

³³² Buhârî, “Tefsîr”, 26; İbn Sa'd, *Kütübü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 69.

³³³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 514-515; Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 372-373.

mücadelesi verirken en sık maruz kaldıkları karşı davranışlardan biri, alay ve hakaret olmuştur.”³³⁴

Hız. Peygamber’in (sav) Safâ tepesindeki bu çağrısına, amcası Ebu Leheb öfkeyle, “Kuruyup yok olasıca! Bizi bunun için mi çağırдың?” diyerek karşı çıkmıştır.³³⁵ Ebu Leheb’in bu düşmanlığına karşılık, Allah Teâlâ iniş sırasına göre altıncı sure olan Tebbet suresini indirmiştir. Kıyâmete kadar İslâm davetine karşı aynı tavrı gösterenleri aynı şekilde tehdit eden surede, Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “Ebu Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek).” (Tebbet 111/1-5).

Ebu Leheb’in, Hız. Peygamber’in (sav) amcası oluşu şiddetini ve kötü tavırlarını arttırıyordu. Amcasının kötü davranışları insanlar üzerinde de yabancıların davranışlarından daha etkili oluyordu. Daveti kabul etmemede, inatçılıkta ve Resul’e karşı çıkmada insanların delillerini güçlendiriyordu.³³⁶

Hız. Peygamber’i desteklemesi ve düşmanlarına karşı koruması gereken Ebu Leheb’in çocukları, malı, mevki ve itibarı kendisini kötü sonda kurtaramamıştır. Kocasıyla birlikte Hız. Peygamber’e (sav), eziyet ve sıkıntı vermektен geri kalmayan Ebu Leheb’in karısı, gerdanlığını Hız. Peygamber’e düşmanlık için harcamıştır.³³⁷

Bu açık davetten sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, şirk ve batıl inançların konumları sarsılacaktır. Bu dönemde arka arkaya inen vahiyde, ferdi davetin yol işaretleri ve açık davetten kaynaklı sıkıntılar için teselli olacak mesajlar inmeye devam edecektir.³³⁸

Risâlet’in dördüncü yılı davetin açıkça ilanı ile başlayıp hüzün yılı da denilen Hız. Hatice ve Ebu Tâlib’in vefat ettikleri Risâlet’in onuncu yılına kadar süren bu merhalede, sözlü sataşma ve iftiralar, uzlaşmak için teklifler, Hız. Peygamber ve Müslümanlara işkenceler yapılır. Bazı Müslümanlar Habeşistan’a hicret etmek zorunda kalırlar. Hız.

³³⁴ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 372-373.

³³⁵ Bk. Buhârî, “Tefsîr”, 111; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8: 514.

³³⁶ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hız. Muhammed (sav)*, 561.

³³⁷ “Ahirette boynuna ateşten bir ip takılacaktır.” (Tebbet 111/5); bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8: 517; Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 710-712.

³³⁸ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Peygamber’in Hayatı*, 707-710.

Peygamber (sav) aile üyeleri ile Müslümanlar üç yıl kuşatma altına alınarak sosyal ve ekonomik boykota tabi tutulurlar.³³⁹

Gizli davet merhalesinde başlayan bireysel karşı çıkışlar ve suçlamalar bu açık davet merhalesinde yerini, düşmanlık, alay etme ve daveti engellemeye yönelik genel propaganda ve işkenceye bırakmıştır. Mekke'nin ileri gelenleri bu daveti reddetmekle kalmamış, bu daveti kökünden söküp atmak için çeşitli baskı metotları uygulamaya başlamışlardı. Davet önderi Hz. Peygamber'e (sav) sihirbaz, şair ve mecnun diyerek alay etmekteydiler.³⁴⁰ Tahkir edip küçümseyerek yıldırmaya çalışmakta, bazen fiili eziyetlerde bulunmaktaydılar. İnsanlar, Kur'ân hakkında da düşünmesinler diye yalanlar uyduruyorlardı.³⁴¹

Müşriklerin, Hz. Peygamber'e (sav) ve davetine karşı takındıkları inkârcı tutumları, Müddessir suresi 11-30 arası ayetlerin bir kısmında şöyle sergilenmiştir : “Çünkü, o bizim ayetlerimize karşı inatla direnmektedir. Ben de onu sarp bir yokuşa süreceğim! Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti! Sonra yine kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda sırtını dönüp gitti, gururuna mağlup oldu. “Bu, dedi, olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir. Bu, bildiğiniz insan sözünden başka bir şey değildir.” Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım.” (el- Müddessir 74/17-27).

Kureyşliler, Hz. Peygamber'den bir sene kendisinin onların İlâhlarına tapmasını, bir sene de kendilerinin onun İlâhına tapmalarını istemişlerdi. Mekke döneminin ilk yıllarında inen Kâfirun suresinde, “tevhid ilkesinin sembolü olarak bütün putperestlere ilan edilmek üzere iman ile şirkin ayrı şeyler olduğu, iman ile putperestlik arasında uzlaşmaya gidilmesinin mümkün olmadığı kesin olarak şöyle ifade edilmiştir.”³⁴² “(Resulüm!) De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet, siz de benim

³³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 5-8; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 69-179; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1: 529-530; Bk. Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 254; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 16-17; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 71.

³⁴⁰ el-Hicr 15/6, es-Sad 38/4, el-Kalem 68/51.

³⁴¹ Bk. el-Furkan 25/4-5; el-Mutaffifin 83/13; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 77-81.

³⁴² Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 587-589.

taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.” (el-Kâfirun 109/1-6).

Kâfirun suresinden sonra inmiş olan İhlas suresi de İslâm’ın tevhid inancını, ortaya koyup yerleştirmektedir. Kâfirun suresi iman ile şirkin birbirine zıt şeyler olduğunu, İhlas suresi ise, Allah’ın bir tek olduğunu belirterek tevhid gerçeğini ortaya koymaktadır.³⁴³ “De ki: O Allah tektir. Allah Samed’dir. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O’nun dengi olmamıştır.” (el-İhlas /1-4).

Hz. Peygamber’in (sav), tavizsiz tutumu ve bir tek Allah’ın birliğine olan davet anlayışı, müşriklerin uzlaşmanın olamayacağını net olarak anlamalarını sağladı. Bu süreçte inen surelerde³⁴⁴ de, müşriklerin putları açık bir şekilde ayıplanmaktaydı.

Müşrikler, mü’minleri İslâm’dan uzaklaştırmak için başta sözlü sataşmalar³⁴⁵ ile başladıkları reaksiyonlarını değiştirerek işkenceye başladılar. Müşrikler, sadece Allah’a ve Resulullah’a itaate devam ettikleri için her geçen gün Müslümanlara yaptıkları baskı ve işkencelerini artırdılar.³⁴⁶ Bu baskı ve işkenceler birçok Müslüman’ı Habeşistan’a hicret etmek zorunda bıraktı.

Buna karşılık yapılan baskı ve işkencelere son vermezlerse kâfirlere bir tehdit, mü’minlere teselli ve sabır olacak ayetler de inmekteydi. İki tehditten biri Burûc suresinde geçmektedir. Uzun ve derin hendekler kazan kimselerle, onların işkence ettiği mü’minlerin durumunu ortaya koyan Burûc suresi ile mü’minlere acımasızca işkence eden Mekkeli müşrikler şöyle tehdit edilmektedir: “Burçlara sahip gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) tanıklık edene ve edilene ant olsun ki, ateşle dolu hendeğe atılanlar (yakılarak) öldürüldü. Onlar (yakanlar) da başlarına oturmuşlar, mü’minlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı. Onlardan, sırf, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, azîz ve hamîd olan Allah’a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysaki Allah her şeyi

³⁴³ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 606.

³⁴⁴ “Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ’yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât’ı. Demek erkek size, dişi O’na öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim! Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.” (en-Necm 53/19-23);

³⁴⁵ el-Enam 6/53, el-Hümeze 104/1-2.

³⁴⁶ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 5: 378-383.

görür. Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır.” (el- Burûc 85/1-10).

Kur’ân’da zikredilen diğer tehdit ise, Şuara suresindeki Hz. Musa ile sihirbazların karşılaşmasıdır. Önceleri Hz. Musa’ya karşı Firavun’un yanında yer alan sihirbazlar Allah’a iman edince hiçbir tehlide boyun eğmediler. İmanın kalplerde ne denli bir değişime yol açtığını gösterdiler. “Sihirbazlar geldiklerinde Firavun’a: Şayet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi? dediler. Firavun cevap verdi: Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin, gözde kimselerden de olacaksınız. Musa onlara: Ne atacaksanız atın! dedi. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve: Firavun’un kudreti hakkı için elbette bizler galip geleceğiz, dediler. Sonra Musa asasını attı; bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuveriyor! (Bunu görünce) sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. ‘Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun’un Rabbine iman ettik.’ dediler. Firavun, (kırgınlık içinde) dedi ki: ‘Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Demek ki size sihir öğreten büyüğünüzmüş o! Ama şimdi (size yapacağımı göreceksiniz ve) bileceksiniz: Ant olsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!’ ‘Zararı yok, dediler, (nasıl olsa) biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz. Biz, ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız.” (eş-Şuara 26/41-51).

Bu merhalede nazil olmuş, Habeşistan kıralı Necâşi’nin isteği üzerine, Hz. Cafer (r.a) ilk 40 ayetini okuduğu Meryem suresinde, ahlâki çöküntü içinde olan Mekke toplumunun kirlerinden Müslüman bayanları korumak için, erkeklere arzu duymayan, onlardan sıkılıp geri duran (betül), ibadetinde sadece Allah’a yönelen³⁴⁷ Hz. Meryem örnek olarak gösterilmektedir.

Meryem suresi 41’den 50. ayete kadar Hz. İbrahim’in (as.) kıssasına değinilmektedir. Burada İbrahim’in (as.) babasına yaptığı davette hitap ile ilgili güzel bir örnek³⁴⁸ sunulduktan sonra 51’den 65. ayete kadar Hz. Muhammed’ten (sav) önceki peygamberlerin

³⁴⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb*, 22: 218.

³⁴⁸ “Kıtap’ta İbrahim’i de zikret. Gerçekten o, doğruyu-söyleyen bir peygamberdi. Hani babasına demişti: ‘Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve seni herhangi bir şeyden bağımsızlaştırmayan şeylere niye tapıyorsun? Babacığım, gerçek şu ki, sana gelmeyen bir ilim geldi bana. Artık bana tabi ol, seni düzgün bir yola ulaştırırım. Babacığım, şeytana kulluk etme, kuşkusuz şeytan, Rahman (olan Allah)a başkaldırandır. Babacığım, gerçekten ben, sana Rahman tarafından bir azabın dokunacağından korkmaktayım, o zaman şeytanın velisi olursun.” (Meryem 19/41-45).

tebliğlerinden kesitler sunulmaktadır. Surenin son bölümünde ise, Müslümanların başarılı olacakları konusunda müjde verilmektedir.³⁴⁹ Mekkelilerin iman etmeleri için çok gayret sarf eden Resulullah'ın (sav), zaman zaman uyarıldığını belirtmek gerekmektedir. Hz. Peygamber'e (sav), yönelik yapılan uyarıda şöyle buyurulmaktadır: “(Resulüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!” (eş-Şuara 26/2)

Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (sav), müşriklerin ileri gelenlerinden bir gruba dini tebliğ ederken yanlarına mü'minlerden gözleri görmeyen Abdullah İbn Ümmî Mektûm (r.a.) gelmiş ve Hz. Peygamber'e yaklaşarak Kur'ân ayetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını istemişti. Etkisi azalacağı için konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan ve yüzünü hoşnutsuzluk bürüyen Hz. Peygamber (sav), Abdullah'a ilgi göstermeyince Abese suresi inmiştir.³⁵⁰ Sure, Resulullah'ın (sav) davetinde eksik bıraktığı yönere değinmektedir.³⁵¹ Aynı zamanda Müslümanların engellilere nasıl davranması gerektiğini de ortaya koyan bu surenin ilk on ayeti şöyledir: “(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Resulüm! Onun halini) Sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.” (Abese 80/1-10). Buradan, davete rağbet eden kişiler kendisini müstağni gören, davete rağbet etmeyenlerden daha önceliklidir, ilkesine ulaşılabilir.

Her davada olduğu gibi güçlü şahsiyetlerin davaya kazandırılması, İslâm davasına da güç kazandırdığı bir gerçektir. Hz. Hamza ile Hz. Ömer (r.a.) gibi güçlü iki şahsın Müslüman olmaları, inananların cesaretlerini ve güçlerini artırmış, Müslümanlara ibadetlerini daha rahat yapabilecekleri izzeti kazandırmıştır.³⁵² Güçlü şahsiyetlerin Müslüman olmalarıyla, o günkü toplumun güç dengelerini Müslümanlar lehine değiştirmesi bakımından önemlidir.³⁵³

³⁴⁹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3: 203-210.

³⁵⁰ Tirmizî, “Tefsîr”, 73; bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 7: 460; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 319-320.

³⁵¹ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7: 36.

³⁵² Abdulâh b. Mesut (r.a.) Şöyle diyor: “Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan bu yana izzetliyiz.” (Buhârî, “Menakibi'l-Ensâr”, 35). Ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 369.

³⁵³ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 86-88.

Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan önce nazil olan Taha suresi, Kur'ân'ın indiriliş amacının, Allah'ın azabından korunmak isteyenleri hidayete erdiren bir öğüt olduğunu bildirerek başlamaktadır. “Tâ. Hâ. Biz, Kur'ân'ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.” (Tâhâ 20/1-3). Surede, hakkın tebliğ edilebilmesinde çok değerli olan sabır, dayanıklılık, tevekkül ve teslimiyet gibi yüce özelliklerle, mü'minleri yetiştirip olgunlaştırmaya çok büyük önem verilmiştir.³⁵⁴ Hz. Musa (as.) kıssası ile aslında tüm peygamberlerin batıl dinlere karşı verdiği mücadelenin aynı olduğu ortaya konulmaktadır.³⁵⁵ Kıssanın sonunda Kur'ân'dan yüz çevirirler şu şekilde uyarılmaktadırlar: “(Resulüm!) İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir verdik. Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyâmet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.” (et-Taha 20/99-100).

Hz. Hamza ile Hz. Ömer'in (r.a.), Müslüman olmalarından sonra da Kureyş'in Müslümanlara yaptıkları eziyet ve işkenceleri artarak devam etmiştir. Müşrikler, Hz. Peygamber'e (sav) destek veren herkese düşmanlık ederek, Hz. Peygamber'i (sav) öldürmek üzere kendilerine teslim etmedikleri müddetçe; “Hâşim ve Muttalipoğullarıyla kız alıp vermemek, mal alıp satmamak, konuşmamak, oturmamak, evlerine girmemek üzere anlaştilar. Anlaşma tamamlanınca, şartları taşıyan metni Kâbe'nin içine astılar.”³⁵⁶ Böylece Hâşim ve Muttalipoğulları karşı üç yıl süren sosyal ve ekonomik boykot uygulandı. Müslümanlar, Ebu Tâlib mahallesindeki bu üç yıllık kuşatmayı büyük sıkıntılarla geçirdiler.³⁵⁷

Müslümanların karşı karşıya kaldıkları ve büyük acılar yaşadıkları üç yıllık boykottan sonra Hz. Peygamber (sav) eşini ve amcasını kaybetti. Bu acılı olaylardan sonra Allah (cc), teselli etmek istediği Hz. Peygamber'e (sav) şu ayetleri indirmiştir:³⁵⁸ “Andolsun ki, peygamber kullarımıza şu sözleri vermişizdir. Mutlaka kendilerine yardım edilecektir. Ve galip gelecek olanlar, mutlaka bizim ordumuzdur. Ey Muhammed! Bir süreye kadar

³⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3: 237.

³⁵⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3: 237.

³⁵⁶ Buhârî, Hac, 45; Müslim, Hac, 344;

³⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 5-8; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1: 176-179; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1: 529-530; Bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 71; Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 254; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 16-17.

³⁵⁸ Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 457-461

onlardan yüz çevir. Onlara inecek azabı gözetle, onlar da göreceklendir. Azabımıza uğramakta acele mi ediyorlar? Fakat o azap yurtlarına indiği vakit uyarılmış olanların hali ne kötü olur!” (es-Saffat 37/171-177).

Mekke döneminin açık davet yıllarında nazil olan Hüzün yılında büyük sıkıntıların olduğu bir dönemde Yusuf suresi³⁵⁹ nazil olmuştur. Surede, Allah'ın (cc), Yusuf'un (as.) sıkıntılarını giderdiği gibi Hz. Peygamber'in (sav) de sıkıntılarını giderip ona yardım edeceğine dair işaretler vardır.³⁶⁰ Sure başa gelen eziyet ve musibetlerin imtihan gereği olduğunu, aslında sabredenlere her bir musibetin daha iyi bir yere ulaşmak için basamak olduğunu hatırlatmaktadır.³⁶¹ Aynı zamanda Müslüman erkeklere de iffetin sembolü olarak Yusuf (as.), örnek olarak gösterilerek Mekke toplumunun çirkinliklerinden Allah'a sığınmanın³⁶² büyük bir erdem olduğu vurgulanmaktadır.

Peygamberlerin ve ihlaslı davetçilerin yolunu sabırla takip edenler için başarı müjdeleyen Yusuf suresinde, ferdî davetin güzel bir örneği sunulmaktadır. Bu sure, açık toplanma alanlarında yapılan açık davet ile beraber ferdî davetin de devam ettiğine şöyle işaret etmektedir: “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı? Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Yusuf 12/39-40).

Bu olay, Hz. Yusuf'un zindanda olması onu davet görevini yerine getirmekten alıkoymadığını göstermektedir. O, davetinin etkili olması için gerekli ilkelere de riayet etmiştir. Başta zindan arkadaşlarını örnek kişiliğiyle etkilemiş olmalı ki ona güvenerek, ondan rüyalarının yorumunu istemişlerdir. Yusuf (as.), gayet nazik bir şekilde “ey zindan

³⁵⁹ Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, trc. Nurettin Yıldız v.dğr. (İstanbul: Risale Yayınları, 2013), 6: 427. Mübarekfüri, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 115.

³⁶⁰ Ali Muhyiddin Karadaği, *Şer'i Hükümlerin Uygulanmadığı Ortamda Bir Örnek Olarak Yusuf (as.)*, trc. Murat Padak (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 30.

³⁶¹ Karadaği, *Şer'i Hükümlerin Uygulanmadığı Ortamda Bir Örnek Olarak Yusuf (as.)*, 21.

³⁶² Yusuf 12/23-33.

arkadaşlarım” şeklinde hitabın en güzelini kullanmıştır. Bu şekilde davete başlamasıyla, ferdî davetin güzel bir örneğini sergilemiş olmaktadır.³⁶³

Yusuf (as.), kendisinden rüyalarının yorumunu isteyenlere, rüya yorumlama ilminin kehanet ve falcılık değil, Allah’ın, kendisine vahyettiği ilimlerden olduğunu bildirmiştir. Kendisinin Allah’a ve âhiret gününe inanmayan putperest Mısırlıların dinine asla iltifat etmediğini, hak peygamber olan atalarının dinine mensup olduğunu ve bunların Allah’a ortak koşmalarının doğru olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁴ Buradan iki önemli ilke ortaya çıkmaktadır. İlki, rüyalara dair bilgiler Allah’ın (cc) vahyine dayanırsa muteberdir. İkincisi ise, davette örnek olarak gösterilen önderlere ittiba ancak hak üzere oldukları zaman olabilir.

2.3.1. Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Sureler

Risâlet’in dördüncü yılı davetin açıkça ilanıla başlayıp Risâlet’in onuncu yılına kadar devam eden açık davet merhalesinde, Kur’ân-ı Kerîm’in Kâfirun suresi ile beraber Casiye suresine kadar nazil olan 47 sureden davet konularını, açıkça işleyen ayetlerden davet ilkelerini sunmak istiyoruz. Aslında tamamı bir davet kitabı olan Kur’ân-ı Kerîm’in bu surelerinde, davet konusunun nasıl işlendiği, davet edenler ve davet edilenler açısından nelere dikkat edildiği, peygamberlerin davetlerinde hangi hususlara dikkat ettikleri örneklerle açıklamak faydalı olacaktır.

Daveti engellemeye yönelik genel propaganda ve işkencelerin yapıldığı, ekonomik boykotun uygulandığı bu merhalede nazil olan surelerde de Hz. Peygamber ve Müslümanlara verilen bu sıkıntıların izleri açıkça görülmektedir. Bu merhalede yapılan bütün davet ve nasihat, toplumun inanç ve ahlâk bakımından içinde bulunduğu kötü durumun ortaya konulması üzerine yapıyordu. Bundan maksat, inanmayanların yapılan daveti ve telkini kolayca anlayıp kabul etmelerini sağlamak iken mü’minlerin de iman bağlarını güçlendirmektir.³⁶⁵ Gelen vahiylerle, iman ilkeleri, kıyâmet gününün dehşeti açık

³⁶³ Karadağı, Şer’i Hükümlerin Uygulanmadığı Ortamda Bir Örnek Olarak Yusuf (as.), 99-103; Zeydan, *el-Mustefad min Kısasi’l-Kur’ân lid-da’veti ve’d-duat*, 1: 265-267.

³⁶⁴ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 233-234

³⁶⁵ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, 707.

bir şekilde ortaya konulmakta, müşriklerin görüşleri yanı başlarında bulunan, bildikleri delillerle çürütülmekteydi. Müşriklerin azılı olanları isim verilmeden hedef alınmıştır.³⁶⁶

Hız. Peygamber'e (sav) gelen ilk İlahî emirlerde olduğu gibi bu merhalenin surelerinin de dili arı duru, üslubu tatlı ve etkileyicidir. Kelimeler ok gibi dinleyenin kalbine inmekte, uyum ve ahenkleri sebebiyle de derhal dillere yerleşivermektedir.³⁶⁷ Bu durum Nebe, Naziat, Abese, İnfitar ve İnşikak gibi birçok surenin üslubunda açıkça görülebilmektedir.

Davetin gizli merhalesinde, ilk kısımları inen Alak, Kalem, Müzzemmil ve Müddessir surelerinin sonraki kısımları ise davetin açık merhalesinde inmiştir. Buna göre; açık davet merhalesinde nazil olan ve davet konusunu işleyen sureleri şu şekilde sıralamak mümkündür.³⁶⁸

Alak suresinin 6 -19 ayetleri,³⁶⁹ Hız. Peygamber'in Kâbe'de namaz kılmak istediğinde Ebû Cehil tarafından engellenmeye çalışıldığı olay işlenmektedir.³⁷⁰ Kalem suresi ise, Hız. Peygamber'in (sav) davetinin ispatı üzerinde durmaktadır.

Müzzemmil suresi 10. ayetinde "Müşriklerin senin için dediklerine sabret, yanlarından nazik bir şekilde ayrıl." (el- Müzzemmil 73/10) şeklindedir. Buradaki 'Onlardan ayrıl' demekten kasıt, 'onlara tebliğ yapmayı bırak' demek değildir. Asıl kasıt onları paylama, onlara kızma, onlara küsme, onlara kırıcı karşılıklar verme, anlamındadır. Yalnız, onlar beyhude şeyler söylediklerinde onları muhatap alma denilmek istenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, kâfirlere, eğer Allah Resulü onların bu hareketlerine cevap vermiyorsa bu O'nun zayıflığı dolayısıyla olmadığını bildirmektedir. Yanlarından nazik bir şekilde ayrıl direktifi, müşriklerin kalplerine ve vicdanlarına seslenmek için yapılan davet yöntemini yansıtmaktadır. Bu yöntem, Mekke döneminin ilk yıllarına ilişkin yapılan karşı İslâm

³⁶⁶ Bunlar, ismi açıkça zikredilen Ebu Leheb dışında Kur'ânı Kerîm'de, Alak, Kalem, Müzzemmil, Hümeze surlerinde isimleri zikredilmeden yaptıkları veya sıfatlarıyla anılan Ebu Cehil, Velit bin Muğire, Utbe b. Rabia, Ahnes b. Şerik, Ümeyye b. Halef gibi ileri gelen müşriklerdir.

³⁶⁷ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Peygamber'in Hayatı*, 707.

³⁶⁸ Günümüzde yaygın olarak kabul görmüş 1342/1923 tarihinde Mısır'da İlmi bir heyete tetkik ettirilerek hazırlanan 86'sı Mekkî, 28'i Medenî sure olarak değerlendirdikleri sıralama için bk. Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 63. Ayrıca bk. Derveze, *Kur'ân'a Göre Hız. Muhammed (sav)*, 529.

³⁶⁹ "Hayır, insan azar. Kendini zengin gördüğü için. Dönüş Rabbinedir. Gördün mü şu men edeni. Namaz kılarken bir kulu. Gördün mü, ya o kul doğru yolda ise. Yahut kötülüklerden sakınmayı emrederse. Gördün mü, ya bu adam yalanlar, yüz çevirirse. O, Allah'ın gördüğünü bilmiyor mu? Hayır, eğer bundan vazgeçmezse onu perçeminden yakalarız. O yalancı günahkâr perçeminden. O zaman gitsin de taraftarlarını çağırın. Biz de zebanileri çağıracağız. Hayır, ona boyun eğme. Rabbine secde et ve yaklaş." (el- Alak 96/6-19).

³⁷⁰ Bk. Müslim, *Münâfikûn*, 38; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 439-440.

davetine çıkanların söylediklerine aldırmandan daveti sürdürme ilkesine dayanmaktadır.³⁷¹ Allah'ın ayetleriyle alay edilen bir yerde Müslümanın bunu engellemeye gücü yetmiyorsa o meclisi terk etmesi gerektiği konusunda ayette şöyle buyurulmaktadır: “Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.” (el-En'am 6/68).

Mekkelilere, Allah'ın evini yıkmaya kalkışan saldırgan bir güçten nasıl zarar görmeden kurtuldukları Fil suresinde,³⁷² Allah'ın (cc) verdiği güven nimeti sayesinde de açlıktan koruduğu Kureyş suresinde³⁷³ bildirilmiştir. Allah'ın (cc) İnsanlar üzerindeki nimetleri hatırlatılarak insanlara davette bulunmak davet yöntemlerinden biridir.

Karia, Kıyâmet, Humeze, Murselât, Kaf, Beled, Tarık, Kamer, Sad, Vâkıa surelerinin davet açısında hedefi, İslâm'ın temel inanç esaslarına inanmaya davet eden diğer Mekkî surelerin hedefi ile aynıdır. Bu sureler, Allah'ın birliğini ve gücünü gösteren delilleri sunarak davette bulunmanın yanında, kıyâmet, öldükten sonra dirilme, haşir ve hesap, cennet ve cehennem gibi âhirete ilişkin iman konularını da ele alarak terğib ve terhib yapmaktadır.

A'râf suresi ile En'am suresi hemen hemen aynı zamanda nazil olmuşlardır. A'raf ve En'am surelerinin davet yönünden ele aldıkları konuların hedefi ve anlatım biçimleri benzerlik göstermektedir. Her iki surenin davet açısından vurguladığı temel ilke, davete esaslardan başlamak önceliklidir. Her iki surede de Mekkelilere, tevhit davetini kabul etmeleri için sürekli çağrıda bulunulmasının yanında, önceki peygamberlerin tevhit davetine karşı çıkan kavimlerinin takındığı yanlış tutumlarına dikkat çekilmektedir.³⁷⁴

A'râf suresinin sonunda, Hz. Peygamber (sav) ve inananlara, İslâm'ın tebliğ vazifesini hikmetlice yapabilmeleri için, bazı talimatlar verilmektedir. En önemli talimat;

³⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'an*, 7: 395; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6: 501; Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 251.

³⁷² “Rabbin fil sahiplerine neler etti, görmedin mi? Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üstüne sürü sürü kuşlar gönderdi. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu. Böylece Allah onları yenilip çığnenmiş ekine çevirdi.” (el-Fil 105/1-6).

³⁷³ “Kureyş'i isindırıp alıştırdığı; kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırdığı için onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler.” (Kureyş 106/1-4).

³⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 2: 7-9.

müşriklerin kışkırtmalarını görmezden gelip sabredebilme konusudur. Surede, duygu ve hislerin etkisiyle, hedefe ulaşmaya engel olacak davranışlardan kaçınılması tavsiye edilmektedir.³⁷⁵ “Allah’ın dışında taptıklarınızın ne size yardıma güçleri yeter ne de kendilerine yardım edebilirler. Onları doğru yola çağırmış olsanız işitmezler. Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler. (Resulüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir. Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah’a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.” (el-A‘râf 7/197-200).

Davetin temel esası olan tevhide çağrı yaptığı için En’am suresini, tevhid suresi olarak nitelendiren Seyyid Kutub³⁷⁶ (ö. 1966/1386), suresinin girişinde şöyle demektedir: Hz. Peygamber (sav), Pers ve Bizans sömürüsüne karşı Arap kavmiyetçiliği bayrağını dalgalandırmadı. Zenginlere karşı açlık ve sefalet içinde olanların bayraktarlığını da yapmadı. Alabildiğine çökmüş ahlâkı düzelterek bir ıslah girişimi de yapmadı. Çünkü Allah (cc), O’na böyle bir yol göstermedi. Hz. Peygamber (sav), bütün bu sorunların düğümünü ve daha fazlasını “la İlähe illallah” çağrısını kalplere yerleştirerek çözdü.³⁷⁷

En’am suresi; İslâm inanç siteminin temelini oluşturan tevhid, âhîret ve nübüvvet gibi belli başlı inanç ilkelerini ve bu ilkelerin günlük hayata uygulamalarını farklı yönlerden ele almaktadır. Sure davet konusunda çok önemli bir ilkeye dikkatleri çekmektedir. Bu ilke, Davet yapılırken başkalarının inandığı ilahlara ve değerlere sövmenin ve onlara küçük düşürücü sözler söylemenin yasaklanmasıdır. Eğer Müslüman kimse, onların putlarına, haçlarına, dinlerine, kiliselerine vb. söverse onlar da cehaletle İslâm’a yahut Peygamber’e veya yüce Allah’a bunu söylemekten çekinmeyeceklerdir.³⁷⁸ “Allah’tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah’a söverler...” (el- En’am 6/108).

En’am suresinde; Allah’ın (cc) öğüt alabilecek olanlar için tafsilatlı bir şekilde açıklamalarda bulunduğunu bildirilmekte,³⁷⁹ iyiliklerle gelenler, için kat kat fazlasıyla karşılık verileceğine dair şöyle teşvik edilmektedir: “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse

³⁷⁵ Mevdüdü, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2: 7-9.

³⁷⁶ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî (1906-1966). Mısırlı düşünür ve aksiyon adamı. Daha fazla bilgi için bk. Hilal Görgün, “Seyyid Kutub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 64-68.

³⁷⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 3: 429-439.

³⁷⁸ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, 3: 327; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 7: 122.

³⁷⁹ el- En'am 6/126.

ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” (el- En’am 6/160).

Yasin suresine, etkileyici üslûbuyla ruhları harekete geçirdiği için Kur’ân’ın kalbi denilmiştir.³⁸⁰ Yasin suresinde de davete dair tevhid, âhiret ve risâlet ile ilgili deliller sunulmaktadır. Surede özellikle de Hz. Muhammed’in (sav), risâletini inkâr etmenin korkunç sonuçlarıyla Kureyşli müşrikler korkutulmaktadır.

Yasin suresinde, bir kasabaya gönderilen iki elçi kıssası ile davetin açık olarak yapılması ile ilgili güzel bir örnek sunulmaktadır: “Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: ‘Biz, size gönderilmiş Allah elçileriyiz!’ dediler.” (Yasin 36/13-14).

Suredeki bu kıssa, davetçilerin başka davetçilerle desteklemesine de güzel bir örnektir. Gönderilen iki elçi yalanlanınca, onları doğrulayan biri bu iki elçinin davetlerine destek olmak için şehrin uzak bir yerinden koşarak gelir ve kavminin, hiçbir ücret istemeyen bu elçileri doğrulamalarını ister.³⁸¹ “Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. ‘Ey kavmim, bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.’ dedi.” (Yasin 36/20-21).

Şehadetinin hemen ardından, bu sâlih kula cennet müjdesi verilmiştir. Üstün bir ahlâk örneği gösteren bu sâlih insan, Kendisini katleden kimselere karşı içinde hiçbir kin ve kırgınlık göstermemiş, intikam almayı düşünmemiştir. Bilakis şimdi de onların iyiliklerini isteyerek: “Ona: Cennete gir, denilince. ‘Keşke, dedi, kavmim bilseydi! Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını!’ demiştir.” (Yasin 36/26-27.) Bu şerefli insan kendini katleden insanların dahi hidayete ermelerini ve cennete kavuşmalarını temenni ediyor. Suredeki bu kıssa, Hz. Peygamber (sav) ve iman edenlerin Mekkeli müşrikler için iyilik ve hidayet istediklerini vurgulamaktadır. Aslında Müslümanlar

³⁸⁰ Tirmizî, “Fedâilu’l-Kur’ân”, 7.

³⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l Kur’ân*, 6: 271.

insanlara değil, onların yaptığı sapıklığa karşıdır.³⁸² Surede, Mekke müşrikleri de şayet iman etmezlerse kendilerini bekleyen azap ile tehdit edilmektedir.³⁸³

Yasin suresi, varlık âleminin yaratıcısının Allah (cc) olduğuna, her insanı inanmaya davet eden ve O'nun yaratılışı gerçekleştirme keyfiyetini ortaya koyan³⁸⁴ şu ayetlerle bitmektedir: “Gökleri ve yeri yaratan, onların bir benzerini de yaratmaya kadir değil mi? Hiç tartışmasız (öyledir); O, yaratandır, bilendir. Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri, ona yalnızca: Ol, demesidir; o da hemen olur. Her şeyin melekûtu (hükümler ve mülkü) elinde bulunan (Allah) ne yücedir. Ve siz O'na döndürüleceksiniz.” (Yasin 36/81-83).

Furkan suresi, müşriklerin, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği ile Kur'an-ı Kerim hakkındaki şüphelerini gidermektedir. Sure, mü'minlerin ahlâkî ve manevî niteliklerini de dile getirmektedir. İyi veya kötü her dost mutlaka insanı bir şeye davet ederek ya mutluluğuna ya da pişmanlıklar yaşamasına sebep olabilmektedir. Yüce Allah'ı anmaktan alıkoyan, Peygamber'in yolundan uzaklaştıran, dostlar ve arkadaşlar edinmenin insana büyük pişmanlıklar getireceğini, Furkan suresinde şöyle belirtilmektedir: “O gün her zalim, öfkesinden, parmaklarını ısırarak şöyle der; ‘Keşke Peygamberin yoldaşı olsaydım. Eyvah, keşke falancayı dost edinmeseydim. Bana Kur'an'ın mesajı geldikten sonra o beni Allah'ı anlamaktan alıkoydu.’ Zaten şeytan, insanı ayarttıktan sonra yüzüstü bırakır.” (el-Furkan 77/27-29).

Fatır suresi, insanlara kâinatı yoktan var eden, melekleri, insanları ve cinleri yaratan eşsiz yaratıcı Yüce Allah'ın kudretini gösteren delillerle, kevnî ayetlerle imana davette bulunmaktadır. Sure, öldükten sonra dirilme ve haşre dair kesin deliller getirir. Sure, yağmurun indirilmesiyle ölmüş olan yerin dirilmesini, insanın merhaleler halinde yaratılması ile Allah'ın kudretini gösteren diğer delilleri ortaya koyarak,³⁸⁵ yakını bile olsa hiçbir günahkârın başkasının günahını yüklenemeyeceğini³⁸⁶ ve Hz. Peygamber'e (sav) de,

³⁸² Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 4: 579.

³⁸³ “Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik. (Onları helâk eden) korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler. Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışılar. Müşrikler görmüyorlar mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik. Onlar tekrar dönüp de bunlara gelmezler. Elbette onların hepsi (kıyamet gününde) karşımızda hazır bulunacaklar.” (Yasin 36/28-32).

³⁸⁴ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 8: 487.

³⁸⁵ el-Fatır 35/11.

³⁸⁶ el-Fatır 35/18.

insanları uyarmakla görevli olduğu ancak tüm insanları imana getirmek gibi bir görevinin olmadığı bildirmektedir: "... Allah dilediğine elbette işittirir; ama sen kabirlerdekilere de işittirecek değilsin! Sen ancak bir uyarıcısın. Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun." (el-Fatır 35/22-24).

Neml suresinde, Allah'a imana davet konusunda iki farklı insan tipi ortaya konulmaktadır. Birincisi, Firavun, Semud ve Lut kavimleri ile peygamberlerinin davetine ve âhirete aldırmayan dünyaya kul olmuş kişilerin özellikleri ortaya konulmuştur.³⁸⁷

İkincisi, Allah'ın, Mekkeli müşriklerin hayal bile edemeyeceği bir derecede zenginlik, mülk ve ihtişam bağışladığı Hz. Süleyman'ın (as.) davetçi sorumluluğunu yerine getirmesiyle, zamanının en zengin insanlarını yönetmesine rağmen kibir ve gurura kapılmadan şirk içinde olduğunu ve aklın yanılabilceğini görerek hakkı seçen Sebe melikesidir.³⁸⁸

Kasas suresinde, Hz. Musa'nın (as.) Medyen'den dönüşünde Yüce Allah'ın, onu, risâletle görevlendirmesini, davete hazırlanmasını ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Allah'ın, Hz. Musa'yı (as.) kardeşiyle desteklemesi ve Firavun'u boğmasına kadar geçen süre içerisinde, Musa'nın (a.s) Firavun'u Allah'a (cc) inanmaya daveti tafsilatıyla yer almaktadır.³⁸⁹ Sure, Resulullâh'a (sav) hidayete erdirici olmadığı şöyle bildirilmektedir: "(Resulüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir." (el-Kasas 28/56).

Yunus suresi ile **Hud suresinin** işledikleri davet konuları birbirine yakındır. Bu iki surede, sadece Allah'ın, Rab olarak ibadete layık olduğu belirtilmekte, âhiret hayatıyla ilgili canlı tasvirler sunulmakta, Allah Resulüne itaat edilmesi, şirkin terk edilerek, tüm hayat sisteminin âhirette hesap verilecek şekilde inanç üzerine kurulması istenmektedir. Böylece insanlar Allah'a ve Ahirete iman etmeye davet edilmektedir.³⁹⁰

³⁸⁷ Bk. en-Nelm 27/7-14; 46-55.

³⁸⁸ Bk. en-Nelm 27/15-44.

³⁸⁹ Bk. el-Kasas 28/29-43.

³⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2: 371.

Yunus suresi daha ilk hitabıyla, içine fesad, yalan ve ihtilafın karışmasından korunmuş olan kitabın ayetlerini kendilerine okumak üzere, kedi içlerinden birinin gönderilmesinde şaşılacak bir şey olmadığı şöyle vurgulanmaktadır.³⁹¹ “Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitâb’ın ayetleridir. İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler: Bu elbette apaçık bir sihirbazdır, dediler?” (Yunus 10/1-2).

Hud suresinde ise, yapılan davet, tavsiye ve inzar daha şiddetlidir.³⁹² İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: “Kur’ân’ın tamamında, Peygamber’e bundan daha zor ve daha meşakkatli gelen, başka bir ayet nazil olmamıştır.”³⁹³ Bundan dolayı da Hz. Peygamber (sav): “Hûd suresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı.” buyurmuştur.³⁹⁴ Bu gösterir ki, zaman Resulullah (sav), için çok çetin zamandı ve İslâm’ın davetini baltalamak için elinden geleni yapan kavminin azaba uğratılacağından korkmaktaydı.³⁹⁵

Bu iki sureden Hud suresinde Nuh (as.) oğluna şefkatle “yavrucuğum” diyerek davette bulunurken;³⁹⁶ Yunus suresinde³⁹⁷ ise, Musa ile Harun (as.) zorba kral Firavun ve kavminin eşrafına gönderilmektedir.³⁹⁸

Lokmân suresi de tevhidin gerçekliği ile şirkin anlamsızlığı anlatılmaktadır. Aynı zamanda insanlardan, atalarını körü körüne taklit etmekten vazgeçmeleri ve Hz. Peygamber’e (sav) âlemlerin Rabbinden gelen talimatları düşünerek mesajların hakikatlerini anlamaya çalışmaları istenmektedir.³⁹⁹

³⁹¹ Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri 'l-Kur'ân 'il-mecîd*, 2: 538.

³⁹² Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2: 371.

³⁹³ “O halde, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırını gitmeyin. Çünkü O, ne yaparsanız hakkıyla görendir. Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka yardımcılarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.” (Hûd 11/112-113).

³⁹⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi 'l-Gayb*, 13: 135-136.

³⁹⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2: 371.

³⁹⁶ “Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onlarla beraber yüzüp gidiyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! Bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi.” (Hud 11/42).

³⁹⁷ “Sonra onların ardından da Firavun ve toplumuna Mûsâ ve Harun’u mucizelerimizle gönderdik, fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.” (Yunus 10/75).

³⁹⁸ “Firavun’a gidiniz. Çünkü o gerçekten azıttı. Ona yumuşak sözler söyleyiniz. Belki aklı başına gelir ya da kötü akibete uğramaktan korkar.” (et-Taha 20/43-44).

³⁹⁹ Sabuni, *Safvetü 't-Tefasir*, 2: 921.

Sure, anne ve babanın, çocuklarına daveti, eğitim ve terbiyeyi olabilecek en güzel şekilde nasıl verebileceğini ortaya koymaktadır. Hz. Lokmân'ın oğluna karşı tutumu, nasihat edenin oğluna söylediği nasihatleri güzel ahlâk prensiplerine teşvik ederek ve örnekler vererek eğitmektedir.⁴⁰⁰ Örneğin; Allah'a şirk koştuktan nehyederken, onu büyük bir zulüm olarak nitelendirmektedir. Allah'ın azameti ve kudretine bazı deliller getirir. Oğluna, namazı Allah için ikame etmesini, marufu emretmesini, münkeri yasaklamasını, zorluk ve musibet anında sabretmesini söylemektedir. Oğluna, insanlarla ilişkisinde, konuşmasında, yaşantısında, yürüyüşünde itidalli davranmasına teşvik eder. Sesini alçalt, derken bir benzetme yapmaktadır.⁴⁰¹

Hikmet ve irşâd işlevi bakımından değeri yüksek olan surenin bir bölümünde şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun biz Lokmân'a: Allah'a şükret! diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, her türlü övgüye lâyıktır. Lokmân, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.” (Lokmân 31/12-13).

Lokmân'ın oğluna nasihatleri şöyle devam etmektedir: “Lokmân, ‘Yavrucuğum! Yaptığın iş, bir hardal tanesi ağırlığında olsa da bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yer de bulunsa, yine de Allah onu getirir. Doğrusu Allah çok lütufkâr, her şeyden haberdardır. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeğe çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünen kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.” (Lokmân 31/16-19).

İslâm inanç esasları konularından Tevhidi, peygamberliği, öldükten sonra dirilmeyi ve haşri, “hak ile bâtıl” arasındaki savaşı, geçmiş peygamberlerin daveti ile Hz. Muhammed'in (sav) daveti arasındaki prensiplerin ve kaynağın bir olduğunu belirten Sebe, Zümer, Mü'min (Gafir), Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan ve Casiye sureleri de bu merhalenin diğer sureleridir.

⁴⁰⁰ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri*, trc. Şaban Karataş v.dğr. (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 3: 157.

⁴⁰¹ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri*, 3: 165-166.

İslâm davetinin açık bir şekilde yapılması emredilen bu merhalenin surelerinde, İnsanlar, Allah'ın birliği, sonsuz kudreti ve evrenin mucizevi işleyişi, hayat ve ölüm gerçeği, insan ve hayvanların rızıklandırılması konularında imana davet edilmektedirler.⁴⁰² İslâm davetini reddeden müşriklere karşı sert bir üslup kullanılmaktadır. Davete karşı çıkan müşriklerin ileri gelenleri, isimleri verilmeden tehdit edilmektedirler. Bu sureler, mü'minlerin daveti kararlılıkla sürdürmeleri, eğer bir belde mü'min olarak yaşamak ve davet yapmak mümkün değilse Allah'ın geniş olan arzına hicret etmeleri gibi davet ile ilgili birçok konuyu etkileyici bir şekilde işlemektedirler.

2.3.2. Açık Davet Merhalesinin İlkeleri

Bu merhalede İslâm davetine karşı sert bir tutum sergileyen müşriklere karşı Kur'ân-ı Kerîm'in tutumu da oldukça serttir. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm davetine karşı sert bir tutum sergileyen belli başlı müşrikleri isimlerini zikretmeksizin yerip tehdit etmektedir. Açık davet merhalesinde ulaşılan ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Tebliğ hususunda yakın kimselerden başlamak ve hakka tabi olan mü'minleri korumak gerekmektedir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'den davete, öncelikle en yakın akrabalarından başlamasını emretmekte, davette başarılı olması için kendisine tabi olanlara karşı alçak gönüllü, şefkatli, merhametli olmasını istemektedir.⁴⁰³

Hz. İbrahim (as.) da ilk önce en yakını olan babasına tebliğde bulunmuştur. “Kitap'ta İbrahim'i de zikret. Gerçekten o, doğruyu-söyleyen bir peygamberdi. Hani babasına demişti: ‘Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve seni herhangi bir şeyden bağımsızlaştırmayan şeylere niye tapıyorsun? Babacığım, gerçek şu ki, sana gelmeyen bir ilim geldi bana. Artık bana tabi ol, seni düzgün bir yola ulaştırayım. Babacığım, şeytana kulluk etme, kuşkusuz şeytan, Rahman (olan Allah)a başkaldırandır. Babacığım, gerçekten ben, sana Rahman tarafından bir azabın dokunacağından korkmaktayım, o zaman şeytanın velisi olursun.’” (Meryem 19/41-45).

⁴⁰² Muhammed Kutub, *İslâm İnancı*, trc. Nurettin Yıldız, 3. Baskı (İstanbul: Risale, 2006), 24-27.

⁴⁰³ Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 177-178.

2- Davet edilenlerin alay ve hakaretlerine aldırmadan davete devam etmek gerekir. Hemen hemen bütün peygamberlerin ve davet önderlerinin, davalarını toplumlara anlatma mücadelesi verirken en çok karşılaştıkları alay ve hakaret olmuştur. Burada önemli olan güçlük ve engellemelere rağmen, İslâm davetini kararlılıkla sürdürmektir.⁴⁰⁴

Allah Resulü'nün müşriklerin bu hareketlerine cevap vermeden yanlarından nazik bir şekilde ayrılması, bu merhaleye ilişkin davet yöntemi yansıtmaktadır. Bu yöntem, davet edilenlerin kalplerine ve vicdanlarına seslenerek soğukkanlı bir şekilde daveti yerine getirmektir.⁴⁰⁵

3- İslâmî davetin zorlaştığı dönemlerde, davet öncülerine ihtiyaç daha fazla artar. İslâm toplumunun her ferdini, İslâm davetinin yerine getirilmesinde önemli görevler beklemektedir. Üstün bir ahlâk örneği göstermesi gereken bu davetçiler, kendilerine yöneltilen cürümlere karşı intikam almayı düşünmeden sadece insanların içinde bulunduğu sapıklığına karşı durmalı, onların hidayete ermeleri ve cennete kavuşmaları için büyük gayret göstermelidirler.⁴⁰⁶ İslâm toplumunun arasına fitnenin yayıldığı, İslâmî davetinin yerine getirilmesinin zorlaştığı dönemlerde, sahih İslâmî anlayışa davet eden öncülere duyulan ihtiyaç daha fazladır. “Her türlü sıkıntıya, fitneye, açlığa, sürgüne, işkenceye ve kimi zaman en acımasız türden ölüme katlanmayı peşin olarak göze alan kendini tamamen yüce Allah’a adanmış seçkin davetçiler ancak öncü olabilir.”⁴⁰⁷ İlk iman eden Müslümanların, İslâm toplumunun en sıkıntılı döneminin yükünü taşımış olmaları, onları “öncü olma” ayrıcalığına kavuşturmuştur.⁴⁰⁸

4- Zengin, fakir, sağlam, engelli fark etmeksizin herkes İslâm'a davet edilir. Her davada olduğu gibi güçlü şahsiyetlerin davaya kazandırılması İslâm davasına da güç kazandıracığı açıktır. Ancak İslâm için önemli olan insanların zengin, fakir ya da sağlam, engelli olmaları değil Hakk'a duydukları ildir. Önemli olan insanlar arasında fark

⁴⁰⁴ Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 330.

⁴⁰⁵ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 10: 251.

⁴⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 6: 579.

⁴⁰⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 5: 378-383.

⁴⁰⁸ İslâm toplumunun oluşum aşamalarında davanın öncülerinin etkisi her zaman sonradan gelenlerden daha fazla olmuştur. Bu konuda Kur'an-ı Kerim Muhacirlerin ve Ensar'ın öncüleri ile bunları güzel bir şekilde izleyenler ile ilgili şöyle buyurmaktadır. “Muhacirlerin ve Ensar'ın ilk öncüleri ile iyilikte onlara tam uyanlardan Allah hoşnut olduğu gibi onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Allah onlara altlarından nehirler akan ve içlerinde ebedi olarak kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş, büyük başarı budur.” (et-Tevbe 9/100).

gözetmeksizin herkese İslâm'ı tebliğ etmektir. Hakk'ı kabul etmeyip yüz çevirenlere çok önem vermek onların büyüklenmelerine ve şımarmalarına sebep olabilir.⁴⁰⁹

5- İslâm'a Davet her yerde yapılır, davetin ilkelerine her yerde riayet edilir. Bu merhalede inen Yusuf suresinde ferdî davetin de güzel bir örneği sunulmaktadır: "... Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı? Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Yusuf 12/37-40).

Bu olay davetin açık merhalesinde de ferdî davetin devam ettiğini, Hz. Yusuf'un zindanda olması onu davet görevini yerine getirmekten alıkoymadığını göstermektedir. O, davetin etkili olması için gerekli ilkelere de riayet ederek gayet nazik bir şekilde "Ey zindan arkadaşlarım" şeklinde hitabın en güzelini kullanmıştır.⁴¹⁰

6- İnsan, kendisinin kurtuluşuna yardımcı olacak davetçilerle beraber yol almalıdır. Çünkü iyi veya kötü her dost mutlaka insanı bir şeye davet eder. Yüce Allah'ı anmaktan alıkoyan, Peygamber'in yolundan uzaklaştıran, dostlar ve arkadaşlar⁴¹¹ edinmenin insana büyük pişmanlıklar getireceğini, Furkan suresinin şu ayetleri belirtmektedir. "O gün her zalim, öfkesinden, parmaklarını ısırarak şöyle der: Keşke Peygamberin yoldaşı olsaydım. Eyvah, keşke falancayı dost edinmeseydim. Bana Kur'ân'ın mesajı geldikten sonra o beni Allah'ı anlamaktan alıkoymuştu. Zaten şeytan, insanı ayarttıktan sonra yüzüstü bırakır." (el-Furkan 77/27-29).

7- Çocukların İslâm ahlâkı üzere en güzel bir şekilde eğitilip ve terbiye edilmeleri elzemdir. Bu merhalenin surelerinden hikmet ve irşâd işlevi bakımından değeri yüksek olan Lokmân suresi, anne ve babanın, çocuklarına daveti, eğitim ve terbiyeyi olabilecek en güzel şekilde nasıl verebileceğini ortaya koymaktadır. Hz. Lokmân'ın oğluna karşı tutumu, nasihat edenin oğluna söylediği nasihatleri güzel ahlâk prensiplerine teşvik

⁴⁰⁹ Bak. Abese 80/1-10

⁴¹⁰ Karadağı, *Şer'i Hükümlerin Uygulanmadığı Ortamda Bir Örnek Olarak Yusuf (as.)*, 99-103; Zeydan, *el-Mustefad min Kısasi'l-Kur'ân lid-da'veti ve'd-duat*, 1: 265-267.

⁴¹¹ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 7: 544-545.

ederek ve örnekler vererek eğitmektedir.⁴¹² Örneğin; Allah'a şirk koştuktan nehyederken, onu büyük bir zulüm olarak nitelendirmektedir. Allah'ın azameti ve kudretine bazı deliller getirir. Oğluna, namazı Allah için ikame etmesini, marufu emretmesini, münkeri yasaklamasını, zorluk ve musibet anında sabretmesini söylemektedir. Oğluna, insanlarla ilişkisinde, konuşmasında, yaşantısında, yürüyüşünde itidalli davranmasına teşvik eder. Sesini alçalt, derken bir benzetme yapmaktadır.⁴¹³

Bu merhalenin en ayırıcı özelliği davetin öncelikle akrabalara yapılması ve topluluklar karşısında açıktan yapılmasıdır. Bu merhalede ulaşılabilen herkese yakın akrabalara, diğer kabile mensuplarına ve Mekke'nin dışından gelenlere davet götürülmüştür. Davanın toplumda yerleşip güç kazanabilmesi için bu gerekliydi.⁴¹⁴ Diğer taraftan davanın korunması için iman edenler gizlice bir araya gelmeye devam etmişlerdir. Daveti taşıyacak kadronun yetişmesi için de gerekli özen gösterilmeye devam edilmiştir.⁴¹⁵

2.4. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesi

Daveti, Mekke'nin dışına taşıma merhalesi veya davete yeni üs arama merhalesi de diyebileceğimiz bu merhale, önceki merhalenin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu merhale, İslâm'a açık davetin tüm özelliklerini taşımakla birlikte, davetçilerin davayı insanlara götüremediği, davetin engellemelerle yok edilmeye çalışıldığı ve davetçilerin zorluk ve türlü işkencelerle karşılaştığı merhaledir. Davet etme imkânının kalmaması yeni arayışları beraberinde getirmiştir. "Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür." (Nahl 16/41).

Daveti, Mekke'nin dışına yayma merhalesi, Müslümanların karşılaştıkları zorluk ve kötü şartlardan kurtarmak için çareler aranmaya başlandığı ilk zamana kadar götürülebilir. Peygamberliğin beşinci yılında şiddetlenen kötü durumdan çıkış için gayet belîğ işaretler bulunan Kehf suresinden ayetler nazil oldu.⁴¹⁶ Dört farklı kıssanın anlatıldığı Kehf suresinde, çok kötü şartlar altında bulunan Müslümanlara ve Müslümanlara eziyet edenlere

⁴¹² Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri*, 3: 157.

⁴¹³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri*, 3: 165-166.

⁴¹⁴ Önkâl, *Resulullah'ın İslâma Davet Metodu*, 117.

⁴¹⁵ Önkâl, *Resulullah'ın İslâma Davet Metodu*, 117.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 1: 330-335; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 87.

verilen ana mesaj şudur: Hiçbir şey kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın koyduğu yasaların dışına çıkamamaktadır. Sebeplerle netice arasına giren mutlak irade Allah'ın (cc) iradesidir. Bu mutlak güç o zahirî sebepler olmadan da neticeyi meydana getirebilir. Bir dönem Müslümanlar zayıf görünebilirler ancak neticede galip gelecek olanlar iman kalplerine işleyerek onurlu duruş sergileyen Müslümanların olacaktır.⁴¹⁷ “Mademki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığın ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.” (el-Kehf 18/16).

Hz. Peygamber (sav), Müslümanların zulme uğramayacakları ve dinlerini rahat yaşayacakları bir yer olan Habeşistan'a hicret etmelerini istedi.⁴¹⁸ Hicret edenlere Allah'ın arzının dar olmadığını ilan eden Zümer suresinde şöyle buyurulmaktadır: “(Resulüm!) De ki: Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.” (ez-Zümer 39/10).

Medine'ye hicretten sonra, Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Hudeybiye antlaşması gerçekleşmeden Habeşistan muhacirlerinin çağırılmamış olması, Müslümanlar yok olma durumu ile karşı karşıya kalırlarsa Hz. Peygamber (sav) tarafından, Habeşistan'ın aynı zamanda davetin bir üssü olarak düşünüldüğünü göstermektedir.⁴¹⁹ Ancak Habeşistan'ın uzak olması Mekke ile arasında deniz olması sebebiyle ulaşım güçlüğü gibi bazı olumsuzlukları bulunmaktaydı.

Üç yıllık boykottan sonra amcası Ebu Talip ve eşi Hz. Hatice'nin vefatlarıyla kalbi hüznü duygularıyla kaplanan Hz. Peygamber (sav), müşriklerden daha fazla eziyet ve cefa görmeye başladı. Mekke'de davet imkânı kalmadığı için kavminin iman etmesine ümidi azalan Hz. Peygamber (sav), daveti himaye edecekleri ümidiyle Peygamberliğin onuncu

⁴¹⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 7: 85-90.

⁴¹⁸ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 1: 349; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 69-179; Mübarekfuri, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 90.

⁴¹⁹ Habeşistan muhacirlerinin son kâfesi, Hayber'in fethinin sonunda Hayber'e ulaşınca Hz. Peygamber (sav): “Hayberin fethine mi, Cafer'in gelişine mi, hangisine sevineceğimi bilemiyorum.” demiştir. Bk. İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 3: 307; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 2: 101; Mübarekfuri, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 353; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 66-68.

yılında hicretten üç sene önce Taif'e gitti. Taif, Mekke'ye altmış mil⁴²⁰ kadar uzaklıktaydı. Hz. Peygamber (sav), İslâm davetine bir çıkış yolu, İslâm davetine yardım edebilecek bir üs olacağı düşüncesiyle Taif'te davette bulundu.⁴²¹ Ancak Taifliler, daveti kabul etmedikleri gibi Hz. Peygamber'e (sav) büyük eziyetler etmişler, Hz. Peygamber (sav), Taif günü için Uhud gününden daha zor olan Taif günü⁴²² diye nitelendirmesine sebep olmuşlardı.

Allah Resulün'ün (sav) Medine'ye hicretten üç sene önce gittiği Taif'ten Mekke'ye geri dönüşünde, Nahle vadisinde birkaç gün kalmıştı. Cinlerden bir topluluk, Allah Resulü'nün (sav) okuduğu Kur'an'ı burada dinlemişti. İman eden bu cinler kendi topluluklarına davette bulunmuşlardı.⁴²³ Ahkaf suresinin 29-32 arasındaki ayetleri⁴²⁴ bu olayı açıklamaktadır.⁴²⁵

Hz. Peygamber'in (sav) kendisinden önceki peygamberler gibi sadece bir uyarıcı olduğu belirtilen Ahkaf suresi, anne ve babanın çocukların eğitimi, onların belirgin bir kişilik ve şahsiyet kazanmaları konusunda önemli görev ve etkileri olduğunu⁴²⁶ bir ayetinde şöyle belirtmektedir: “Ana ve babasına: ‘Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni mi tekrar dirilmekle tehdit ediyorsunuz?’ diyen kimseye, ana ve babası Allah'ın yardımına sığınarak: ‘Yazıklar olsun sana! İman et. Allah'ın gerçektir.’ dedikleri halde o: ‘Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.’ der.” (el-Ahkaf 46/17).

⁴²⁰ Yaklaşık 96 km.

⁴²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 67; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 179-181; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 108-109; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 137.

⁴²² Buhârî “Bed'il Halk”, 7; Müslim “el-Cihad”, 111.

⁴²³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 67; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 5: 335-360.

⁴²⁴ “Hani cinlerden bir gurubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca (birbirlerine) "Susun" demişler, Kur'an'ın okunması bitince uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi. (el-Ahkaf 46/29); devamı için bk. el-Ahkaf 46/30-32.

⁴²⁵ Cin suresinin siyakından, Hz. Peygamber (sav), Taif dönüşü geldiği Nahle Vadisi'nde kendisini dinleyen bir cinni grubun iman ettiği anlaşılmaktadır. Bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 118-122. “Abdullah b. Abbas'tan nakledilen rivayete göre ise, bir gün Hz. Peygamber ahabından birkaç kişiyle birlikte Ukaz panayırına doğru giderken Nahle denilen yerde ahabına sabah namazını kıldırması. Onun namazda okuduğu ayetleri işiten cinler bu ayetlerin tesirini derinden hissedip hayranlık duymuşlar, bu olayı kendi topluluklarına da anlatmışlar ve Kur'an'a inandıklarını, artık Rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını açıklamışlardır. İşte bu olay üzerine Cin suresi inmiştir.” (Buhârî, “Tefsîr”, 72). Cin Sursinde şöyle buyurulmaktadır: “(Ey Muhammed!) De ki: Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız. Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir; ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk.” (el-Cin 72/1-3).

⁴²⁶ “De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım. (el-Ahkaf 46/9). Bk. Karaman, *Kur'an Yolu Meali*, 530.

Davette büyük sıkıntıların yaşandığı, davetçinin başarı konusunda ümidinin biraz azaldığı zamanlarda, âlemin sadece davete karşı çıkanlardan ibaret olmadığını, aslında bütün bir âlemin Allah'ın emirlerine boyun eğdiğini tefekkür ve tedebbür etmek üzere davetçinin rabbiyle halvet yaşaması gerekebilir. İşte Kureyş'in davete karşı şiddeti ve Taiflilerin davete olumsuz cevap vermeleri Hz. Peygamber'in (sav) hüznü ve kederini arttırmıştı. Allah (cc), Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'a daveti, başarı ve sıkıntılar arasında bir yerdeyken, üzüntü ve kederini gidermek, yeni ufuklar ve hedeflerle bazı ayetlerini göstermek üzere İsrâ - Miraç hadisesini⁴²⁷ gerçekleştirdi.⁴²⁸ Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ konusunda şöyle buyurmaktadır: “Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye, kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (el-İsra 17/1).

Hz. Peygamber, aleni davet emrini aldığı andan itibaren her sene Hac mevsiminden iki ay önce çeşitli yerlerden Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâm davetini götürmekteydi. On sene boyunca türlü engellemelere rağmen, durmadan, ümidini kaybetmeden bu imkânı değerlendirerek Mekke'ye gelen hacılara davetini anlatmaktaydı.⁴²⁹

Mekke müşriklerinin inadı ve Taiflilerin de İslâm davetini reddetmesi üzerine Hz. Peygamber (sav), İslâm davasının içinde bulunduğu zorlu durumdan çıkış için Hac mevsiminde Mekke'ye gelen Arap kabilelerine tekrar İslâm davetini götürme imkânını değerlendirdi. Ancak gideceği her yere önceden müşrikler giderek ön yargılar oluşturmuşlardı. Hz. Peygamber'in (sav) yaptığı daveti, panayırlarda bulunan insanlar, farklı tepkiler gösterecekler de çoğunlukla reddediyorlardı.⁴³⁰

⁴²⁷ Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi “geceleyin yürüme” anlamında isrâ, yolculuğun “göklere yükseltilme” de dâhil tamamına ise, mi'râc denilmektedir. (bk. Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 457-461).

⁴²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 52-53; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 181-183; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 127-129.

⁴²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 71-72; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 184.

⁴³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 73-75; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebir*, 1: 184; Önkâl, *Resulullah'ın İslâma Davet Metodu*, 123-124.

Peygamberliğin on birinci senesinde, Medine'den gelen altı kişinin Müslüman olması ümitleri artırmıştı. Sonraki sene bu sayının on ikiye çıkması Medine'ye bir davetçi gönderme ihtiyacını doğurmuştu. Bir yılda, içinde İslâm'ın konuşulmadığı bir evin dahi kalmadığı Medine'den yetmiş iki kişi ile Akabe Biati'ne gelinmesi davet için aranan, güven verici bir üs olacaktı.⁴³¹

Hz. Peygamber (sav), ikinci Akabe Biati'ne gelen yetmiş iki kişiden, biatin şartlarının uygulanması konusunda sorumluluk üstlenecek on iki nakibin seçilmesini istedi. Seçilen on iki kişinin her birine beş kişi düşecek şekilde verilen sorumluluk, aynı zamanda ferdi eğitim ve ilginin devamını daha kolay sağlamak içindi. Grubu adına biatin maddelerini uygulama, davetin seyrini kontrol etme, itaat ve dinin emirlerini uygulama konularında bu on iki nakip Hz. Peygamber'e (sav) karşı sorumluluk üstleneceklerdi.⁴³² Nitekim aynı sorumluluğu yerine getirmek üzere İsrailoğullarından nakipler seçildiğini Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle belirtilmektedir: “Andolsun, Allah İsrailoğullarından kesin söz almıştı. Onlardan on iki güvenilir gözetleyici göndermiştik...” (el-Maide 5/12).⁴³³

İkinci Akabe Biati'nden sonra Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicret etmeleri için Müslümanlara izin vermiştir. Bundan sonra engellenen bazı Müslümanlar dışında çoğu Müslümanlar Medine'ye hicret etmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) de hicret edeceğini bilen müşrikler ileride güçlü bir siyasi tehdit oluşturacağını düşünmüş olmalı ki durumu değerlendirmek üzere Mekke'nin ileri gelenleri Daru'n-Nedve'de toplandılar. Bu toplantıda, Ebû Cehil'in teklifi üzerine Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verdiler.⁴³⁴

Hz. Peygamber'e (sav) karşı düzenlenen bu komploya göre, her kabileden birer kişi olmak kaydıyla Hz. Peygamber'e hep beraber hücum edecek ve öldürecek bir çete

⁴³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 76-77; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1: 185-187; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 144-146.

⁴³² Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 80; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1: 189-190; Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 174; Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 450.

⁴³³ el-Maide 5/6'da farziyeti belirtilen abdest gibi bazan önceden meydana gelmiş bir durum sonra inen bir surede belirtilebilmektedir. Hicret sırasında yaşanmış bir olay da Medine döneminde indirilen Tevbe suresinde geçmektedir: “Ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşına (Ebû Bekir'e) "Üzülme, Allah bizimledir" diyordu; Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hakîmdir.” (et-Tevbe 9/40).

⁴³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 121-122; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1: 193-194; bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 144-146; Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 453-482.

oluşturulmasına karar verdiler. Öyle ki kimin tarafından öldürüldüğü belli olmayacak ve böylece, Beni Haşim de, bu cinayetin failini bulamayacak, dolayısıyla Haşimoğlularının, olaya karışan kabilelerin hepsi ile birden, intikam almak üzere savaşması imkânsız hale gelmiş olacaktı.⁴³⁵ davetinin lideresiz büyük zarar göreceğini hatta oradan kalkacağını düşünen müşrikler böyle bir plan yapmışlardı. Bu planın Hz. Peygamber'e (sav) vahiyyle bildirildiği Medine döneminde indirilen Enfâl suresinde zikredilmiştir: “Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.” (el-Enfal 8/30).

Bu tür girişimlere benzer şekilde kâfirlerin birçok peygamberi suikast ya da farklı bir biçimde ortadan kaldırma böylece davetlerini lidersiz bırakarak yok etme girişimleri olmuştur.⁴³⁶ Semud kavmine, “Yalnızca Allah'a kulluk edin” diye gönderilen⁴³⁷ Sâlih (as.) birçok peygamber gibi kavmi tarafından uğursuzluk nedeni sayılmıştır.⁴³⁸ Şehirde bozgunculuk yapıp düzen bırakmayan, kabilelerden seçilmiş ve arkalarında çeteleri bulunan dokuz ileri gelen çetenin⁴³⁹ Sâlih (as.) için planladıkları suikast girişimini⁴⁴⁰ Kur'ân-ı Kerîm şöyle anlatmaktadır. “Kendi aralarında Allah adına and içerek, dediler ki: Gece mutlaka ona ve ailesine bir baskın düzenleyelim, sonra velisine: Ailesinin yok oluşuna biz şahid olmadık ve gerçekten bizler doğruyu söyleyenleriz, diyelim. Onlar, hileli bir düzen kurdu, biz de (onların hilesine karşı) onların farkında olmadığı bir düzen kurduk. Artık sen, onların kurdukları hileli düzenin uğradığı sona bir bak; biz, onları ve kavimlerini topluca yerle bir ettik.” (en-Neml 27/49-51).

Hazırlıklarını tamamlayan Hz. Peygamber (sav), müşriklerin komplosundan kurtularak Hz. Ebûbekir (r.a.) ile beraber hicrete başladı. Hz. Peygamber (sav) ile Hz.

⁴³⁵ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, 2: 123; İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-kebîr*, 1: 194-195; Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 145-150; Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 453-482.

⁴³⁶ Peygamberleri öldürme girişimleri konusunda bk. Hz. İbrahim için el-Enbiya 21/68; es-Saffat 37/97-98; Hz. Musa için el-Ankebut 29/24; el-Mü'min 40/26; Hz. İsa (as.) için Ali İmran 3/54-58; en-Nisa 4/157.

⁴³⁷ en- Neml 27/45.

⁴³⁸ en- Neml 27/47.

⁴³⁹ en- Neml 27/48.

⁴⁴⁰ Hz. Musa (as.) üç yerde öldürülme durumuyla yüz yüze gelmiştir. İlki Medyene gitmeden öncedir. İkincisi de Firavun'u Allah'a iman etmeye daveti sırasında, üçüncüsü de kavmiyle beraber mısırdan yurtdışıya çıkarken olmuştur. Firavun'un, Hz. Musa'yı (as.) öldürme isteği ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: “Firavun: Bırakın beni, dedi. Musa'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.” (el-Mü'min 40/26).

Ebûbekir (r.a.), onları Kureyş'e teslim edene verilecek büyük mükâfata rağmen, zorlu bir yolculuktan sonra Allah'ın yardımıyla sağ salim olarak Medine'ye ulaştılar.⁴⁴¹ Bundan sonra davet farklı bir şekilde, müşriklerle olan mücadele de farklı bir görünümde devam etti.

Daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesine benzer şekilde, Hz. İbrahim (as.) ile Musa'nın (as.) başka yerlere vahyi taşımak için yaptıkları hicretler de örnek olarak verilebilir. Her iki Peygamber de hicret etmeden önce peygamberlik görevlerini hakkıyla yerine getirmek için büyük fedakârlıklarla çekinmeden, zorba otoritelere karşı davetlerini yapmışlardır.

Hz. İbrahim (as.), karşılaştığı bütün güçlülere rağmen, ateşe atılıncaya kadar kavmi içindeki tevhid davetini sürdürdü. Hz İbrahim (as.), Allah (cc) kendisini ateşten kurtarmasından sonra, kendisine iman etmiş olanlarla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de bereketlendirilmiş bölge olarak zikredilen Şam diyarına hicret ederek Filistin'e yerleşti.⁴⁴² Bu konu Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle geçmektedir: "... İbrahim de, 'Ben Rabbime hicret edeceğim, şüphesiz ki O, güçlüdür, hikmet sahibidir.' dedi." (el-Ankebut 29/26).

Hz. İbrahim (as.), birkaç defa Filistin'den Hicaz'a da gidip geldi. Son gidişinde, oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşâ ederek oğlu İsmail'i (as.) Kâbe'nin sorumlusu olarak bıraktı. Böylece Filistin ve Hicaz davetinin en önemli merkezleri haline geldi.⁴⁴³ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır: "Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile birlikte, Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu. Bu sırada o ikisi, 'Rabbimiz! Yaptığımızı kabul buyur. Şüphesiz ki, sen hem işitir hem bilirsin.'" (el-Bakara 2/127).

Hz. Musa (as.) da Firavun ve kavminin kötülüklerine rağmen davetine sabırla devam etmekteydi. Ancak Firavun ve yakınları gördükleri bütün açık delillere rağmen Allah'a inanmadıkları gibi Hz. Musa'yı (as.) da öldürmek istediler. Hz. Musa (as.), davetini yürütmek ve kavmini Firavun'un kötülüklerinden korumak için kendisine samimiyetle inananlarla beraber bir gece Mısır'dan gizlice ayrıldılar. Hz. Musa (as.) ve inananlar

⁴⁴¹ Hicret konusunda daha ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebevîyye*, 2: 123-145; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 151-161.

⁴⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 6: 66; Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 234-236.

⁴⁴³ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 253-257.

kurtulurken peşlerine düşen Firavun ve askerleri denizde boğuldular.⁴⁴⁴ Bu olay Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle geçmektedir: “Andolsun ki, onlardan önce Firavun kavmini de imtihan etmiştik. Onlara, çok şerefli olan Musa (as.) gelmiş ve şöyle demişti: ‘Allah’ın kullarını bana teslim edin; çünkü ben size gönderilmiş emin bir peygamberim. Allah’a karşı büyüklük taslamayın. Ben size apaçık bir mucizeyle geldim. Ve haberiniz olsun ki, beni taşıyarak öldürmenizden, benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah’a sığınmışımdır. Eğer bana iman etmiyorsanız, bari benden uzaklaşın.’” Sonra Musa, Rabbine, ‘Bunlar gerçekten günaha batmış suçlu bir kavimdir!’ diyerek duâ etti. Rabbi de ona şöyle dedi: Hemen geceleyin kullarımı yola çıkar. Siz mutlaka Firavun ve askerleri tarafından takip edileceksiniz. Asanı vurarak (yol) açtığın denizi o sakın halinde bırak. Çünkü onlar, orada boğulmaya mahkûm bir ordudur.” (ed- Duhan 44/17-24.)⁴⁴⁵

Hız. Peygamber’in (sav), daveti için çıkış yolu arama girişiminde bulunduğu bu merhalede davete karşı Mekkeli müşrikler de boş durmayarak bazı dış etkenlerden yararlanmaya, Mekke’nin dışından müttelikler bulmaya çalışmışlardır. Açık davetin başlamasıyla, İran’a gidip Fars kültürüne ait hikâyelerle geri dönen Nadr bin Haris,⁴⁴⁶ insanları uyutmak için masal anlatma partileri düzenliyordu. Bu merhalede müşrikler davete engel olmak için ehl-i kitap olan Yahudilerden yardım görebilme umuduyla Nadr bin Haris’i Medine’ye göndermişlerdir.⁴⁴⁷

Kehf suresinin nüzûl sebebi: Mekkeli müşrikler, Resulullah’ın peygamberliğini araştırmak üzere Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Muayt’ı⁴⁴⁸ Medine Yahudilerine göndermişlerdi. Onlara: “Muhammed’in durumunu onlara sorun, vasıflarını ve söylediklerini anlatın; onlar

⁴⁴⁴ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 443-448.

⁴⁴⁵ Bir ümmetin oluşum hikâyesinin, zayıflık devresi, liderlik devresi, çatışma devresi, iman devresi ve zafer devresinden oluştuğu konusunda bk. Hasan el-Benna, *Risaleler*, trc. Mehmet Akbaş v.dğr. (İstanbul: Nida yayıncılık, 2007), 96-97.

⁴⁴⁶ Nadr b. Hâris, Mekke müşrikleri içinde İslâm’a karşı çıkanların başında geliyordu; sazını ve sözünü Hz. Peygamber’i ve onun dinini kötülemeye hasretmişti. Kureyş’in zenginlerinden olup ticaret için Hîre’ye ve İran’a giderdi. Bu seyahatleri sırasında Fars sanat ve kültürüyle ilgilenerek ud çalmayı ve şarkı söylemeyi öğrenmiş, oralardan Mekke’ye şarkıcı cariyeler getirmişti. Daha fazla bilgi için bk. İrfan Aycan, “Nadr b. Hâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 32: 280-281.

⁴⁴⁷ Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, 1: 328-329; İbn Sa’d, *Kitabü’t-Tabakâti’l-kebir*, 139; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5: 163-166.

⁴⁴⁸ Ebü’l-Velid Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 2/624) Hz. Peygamber’in azılı düşmanlarından, Resulullah’a bu çirkin hareketler yapmaktan çekinmeyen biriydi. Furkan suresinde, “O gün zalim kimse ellerini ısırtıp şöyle der: ‘Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim! Çünkü Kur’ân bana gelmişken beni ondan saptırdı. ‘Şeytan insanı yüzüstü bırakıp rezil eder.’” meâlindeki ayetlerin (el-Furkan 25/27-29) Ukbe hakkında indiği bildirilmektedir. Bk. İsmail Yiğit, “Ukbe b. Ebî Muayt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 63-64.

kitap ehlidir, peygamberler hakkında bizim bilmediklerimizi bilirler.” demişlerdi. Bu iki müşrik, durumu Yahudi âlimlerine sordular. Yahudi âlimleri, “Muhammed’e, geçmiş zamanlarda mağaraya sığınmış gençleri; dünyanın doğusunu ve batısını dolaşmış olan adamı; ruhun ne olduğunu sorun; eğer bunları size bildirirse o bir peygamberdir, ona uyun; aksi takdirde bir falcıdır, ona istediğinizi yapabilirsiniz.” dediler. Müşrikler bu soruları Hz. Peygamber’e (sav) sorunca, bu sorulara cevaben Kehf suresi⁴⁴⁹ nazil oldu. İsrâ suresinin “Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. Deki: ‘Ruh Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.’” (el-İsrâ 17/85) ayeti de bu olay üzere nazil olmuştur.⁴⁵⁰

Davet ilgili kavramlar mahiyeti hakkında bilgi verdiğimiz cihâd, hicrete kadar olan dönemde davet, tebliğ, irşad, va’z nasihat, tezkir, emr-i bi’l- ma’rûf nehy-i ani’l-münker, tebşîr, inzâr, şeklinde yapılmaktaydı. Burada İslâm’a daveti en kapsamlı bir şekilde ifade eden cihâdın geçirdiği merhaleleri belirtmek istiyoruz.

a) Cihâdın ilk merhalesi Mekkî merhaleidir. Cihâdın ilk merhalesi Resulullah’ın (sav) inzarla emredilmesiyle başladı. Açık davetle devam etti. Müslümanlara yeni bir üs bulunup onlar güvene kavuşturuluncaya kadar davetle devam etti. Allah (cc) Mekkî bir surenin ayetlerinde kâfirlerle yapılacak cihâdın hüccet, beyan ve Kur’ân’ı tebliğle yapılmasını şöyle emretmektedir: “Eğer isteseydik her yerleşik topluluğa bir uyarıcı gönderirdik. Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur’ân’la onlara karşı bütün gücünle mücadeleni sürdür.” (el-Furkan 25/51-52).

Müşriklerin işkencelerine karşı sabır göstermek, Habeşistan’a ve Medine’ye hicret etmek Müslümanlar için en zorlu cihâd idi. Müslümanlar Mekke’de Allah’ın (c.c) takdir ettiği hikmete binaen savaşmaktan alıkonulmuşlardı. Bunun bazı sebeplerinden birkaç tanesi şunlar olabilir: Mekkeliler savaş çağrısına çok heyecanlı ve duygusal olarak hemen karşılık verirler, haksızlığa karşı hiç sabretmezlerdi. Müslümanlar, sabırlı olmaya, emir

⁴⁴⁹ Elmalılı’ya (ö. 1942) göre surenin ilk ayetleri bu surenin esas nüzûl sebebi, “Allah çocuk edindi.” denilmiş olmalıdır. Bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5: 163-166; Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsiriyle tanınan son devir din âlimlerinden olan Elmalılı için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 11: 57-62.

⁴⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l Kur’ân*, 5: 77; İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, 1: 331-335.

dinlemeye, lidere bağlılığa ve izin çıkmasını beklemeye alıştırmaya amacıyla savaşmaktan alıkonulmuşlardı.⁴⁵¹

İkinci sebep, Arap toplumunun bir özelliği kötü bir durumla karşılaştıklarında kendilerine yapılanın misliyle karşılık verirlerdi. Müslümanların maruz kaldıkları eziyetlere karşılık vermemeleri, Arapların vicdanlarını harekete geçirici ve onları İslâm'a yaklaştıracı bir faktör oluşturmaktaydı.⁴⁵²

Üçüncü sebep, Mekke'de İslâm cemaatini oluşturan Müslümanlar hem azınlık durumunda hem de her biri Kureyş kabilesinin farklı bir ailesine mensup idiler. Bu ailelerin büyük çoğunluğu müşrik olduklarından İslâm, müşriklerin Müslümanlara yönelttikleri şiddete karşılık vermelerine izin vermemiştir. Allah (cc), Müslümanlara ancak çoğalıp güvenli bir üsse yerleştikten sonra savaşma izni vermiştir.⁴⁵³

b) Cihâdın İkinci merhalesinde, hicretin başlangıcı ile birlikte, hüccet, beyan ve Kur'ân'ın tebliği ile devam eden cihâdın yanında savunma savaşı, yani her saldırıya aynıyla cevap vermek de meşru kılındı.⁴⁵⁴ “Kendilerine kıtal edilenlere izin verildi. Çünkü onlara zulmedildi ve şüphesiz ki Allah onları muzaffer kılacaktır! Onlar ki Rabbimiz Allah'tır demekten başka bir sebep olmaksızın diyarlarından çıkarıldılar. Allah'ın da insanların bir kısmını bir kısmıyla def etmesi olmasaydı herhalde, manastırlar, kiliseler, havralar, mescitler yıkılırdı ki, bunlarda Allah'ın ismi çok zikrolunur ve elbette Allah kendisine yardım edene muhakkak yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetli, çok izzetlidir.” (el-Hac 22/39-40)

c) Cihâdın üçüncü merhalesi, Kur'ân'ın hüccet ve delil ile davet, tebliğ, irşad, va'z nasihat, tezkir, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker, tebşir ve inzâr şeklinde devam eden cihâdın yanında İslâm davetine ve İslâm toplumunun kurulmasına engel olan herkes ile savaşın emredildiği son merhaleidir. Bu dönemden sonra, müşriklerden, puta tapanlardan, inkârcılardan Müslümanlığı kabul etmelerinin dışında hiçbir şart kabul etmemek üzere; İslâm toplumunu kurma yolunda engel olarak duran her kişiyle savaşmak farz kılınmıştı.

⁴⁵¹ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 291.

⁴⁵² Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 292.

⁴⁵³ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 292-293.

⁴⁵⁴ Butî, *Fıkhu's-Siyre*, 179.

Bu merhaleyle İslâm'daki cihâd hükmü son şeklini aldı. Buna göre, her asırda yaşayan Müslümanların başta gelen ödevi, kendilerinde yeterli güç bulunduğu takdirde cihâd etmeleridir.⁴⁵⁵ Bu konuda Allah (cc) şöyle buyuruyor: “Ey îman edenler! Yakınızda bulunan inkârcılarla savaşın, sizi kendilerine karşı sert bulsunlar. Biliniz ki, Allah muhakkak takva sahipleriyle beraberdir.” (et-Tevbe 9/124).

Cihanşümül islâm davetinin insanlara ulaşmasına engel olacak, hiçbir gücün olmaması gerekmektedir. Aynı şekilde insanların bu daveti tercih etme ve İslâm'ı yaşama hakkına da hiçbir güç engel olmamalıdır. Hiç kimsenin, bu dini seçenleri işkence ve baskı yolu ile bu dini bırakmaya zorlanmaya hakları yoktur. Müslüman toplumu, bu şekilde baskıyla karşılaşanları savunmak ve İslâm adaletini egemen kılmak için cihat etmekle görevlidir.⁴⁵⁶

2.4.1. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Sureler

Tamamı bir davet ve hidayet kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'in daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesinde Ahkaf suresi ve sonrasında nazil olan 21 sureden sadece daveti sarih bir şekilde işleyen ayetleri sunmak istiyoruz.

Ahkaf suresinin ilk kısmında, Resulullah'ın (sav) Taif dönüşünde uğradığı Nahle vadisinde okuduğu Kur'ân'ın bir cin topluluğu tarafından dilendiği belirtilmektedir. Daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesinin ilk suresi olan Ahkaf suresinden sonra ise, Zariyat ve Gaşiye sureleri gelmektedir.

Zariyat suresi ile peygamberlerin iman davetlerini reddederek helak olan bazı kavimlerin kıssalarını anlatmaktadır. Surenin elli altıncı ayetinde: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (ez-Zariyat 51/56) buyurulmaktadır. İnsan bu yaratılış gayesini, samimi bir niyetle iman ve takva üzere bir hayat sürmek ve başkalarına yapacağı kesintisiz bir davet ile sağlayabilir.

⁴⁵⁵ Butî, *Fıkhu's-Siyre*, 180.

⁴⁵⁶ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 291-302.

Gaşiye suresinde ise: “O halde (Resulüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.”⁴⁵⁷ buyurulmaktadır. Burada Hz. Peygamber’in (sav), insanları Allah’a iman etmeye zorlama görevinin olmadığı, sadece tebliğ ile görevli olduğu belirtilmektedir.

Nahl suresinde, Allah’ın mutlak kudretinin delilleri ve insanlar üzerindeki nimetleri hatırlatılarak insanlara uyarıda bulunulmaktadır. Ayrıca surede, adalet, iyilik, mali yardım, anlaşmaya bağlılık gibi ahlâka dair sosyal ilişkileri düzenleyici konularla, davetin farklı yönleri, tevhidin ispatı, şirkin reddedilmesi ve hakka karşı çıkmanın sonuçları duygulara yapılan yumuşak dokunuşlarla yer almaktadır.⁴⁵⁸ Surenin başındaki iki ayette, İslâm davetini açıktan inkâr edenlere açık bir uyarıda bulunulmakta, sonraki ayetlerde ise, tevhidi ispat eden ve şirki çürüten deliller, evrendeki incelikler ve insandaki apaçık ayetlerle sunulmaktadır.⁴⁵⁹

Nuh suresi, baştan sona davetin yeryüzünde yaşadığı deneyimi dikkatlere sunan bu merhalenin diğer bir suresidir. İçeriğinde Nûh (as.) kendi “kavmini gece gündüz, gizli ve açık olarak imana çağırması,” cihâdı, sabrı ve daveti tebliğ uğruna yaptığı fedakârlığı anlatılmaktadır.⁴⁶⁰ Davet ile ilgili çok ince tavsiye ve hükümler bulunan Nahl suresi ile çok yararlı uygulamalar bulunan Nuh suresinin bazı ayetlerini ikinci bölümde sunmak istiyoruz.

Enbiya suresinde insanlar, “Allah’a, peygamberliğe, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba iman gibi temel inanç esaslarına” Allah’ın kudretini gösteren deliller, insanlarda ve kâinatta bulunan ayetlerle davet edilmektedir. Özellikle peygamberlerin davetlerini geniş bir şekilde ele alan sure; davetçilerin davette bulunduğu toplumun dilini çok iyi kullanması gerektiğini, her peygamberin davetini kendi kavminin diliyle yaptığı şu ayet ile ortaya koymaktadır: “Onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güç ve hikmet sahibidir.” (İbrahim 14/4).

⁴⁵⁷ el- Gasiye 88/21-21.

⁴⁵⁸ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 6: 507-509.

⁴⁵⁹ Bk. en-Nahl 16/1-23.

⁴⁶⁰ Bk. Nuh 71/1-11; Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 7: 378-379.

Surede, Hz. Musa'nın daveti ile Nûh, Ad ve Semûd kavimlerinin peygamberleri yalanlayanlardan misaller verilmektedir. Surede, bu kavimlerin küfürlerini açığa vurmada ne kadar ileri gittiklerini şu şekilde aktarılmaktadır: “Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar⁴⁶¹ ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığımız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.”

Bu sure, Hz. İbrahim'in (as.) putperest kavmine olan davetini, çekici bir üslupla ayrıntılarıyla anlatır. Hz. İbrahim'in (as.) davetinde düşmanına yenilgiyi kabul ettirecek belirgin bir ifade açıklığı ve kuvvetli deliller bulunmaktadır.⁴⁶² Yanı sıra sure art arda, birçok değerli peygamberden söz eder.⁴⁶³ Onların karşı karşıya kaldıkları belâ ve sıkıntıları açıklayarak gönderilmiş bu peygamberlerin aslında Hz. Muhammed (sav) sunduğu aynı inancı tebliğ ettiklerini açıklar.⁴⁶⁴ Bu durum Enbiya suresinde şöyle geçmektedir. “Gerçek şu ki, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse bana ibadet ediniz.” (Enbiya 21/92).

Mü'minûn, Secde, Tur, Mülk, Hakka ve Mearic sureleri Mekke'de inen surelerdendir. Bu sureler İslâm inancı konusunu işler ve bu akidenin esaslarını yani “Allah'ın birliği, peygamberlik, kıyâmet, öldükten sonra dirilme ve hesap” gibi davetin temel konularını işlemektedirler. Nebe, Naziat, Abese, İnfitar ve İnşikak surelerinde de farklı üsluplarla terğib ve terhib yapılmaktadır.

Rum suresinde, Allah'a inananlar ile Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar arasında kıyâmete kadar durmayacak olan mücadele aktararak, peygamberlerin getirdiği açık delillere rağmen Allah'ın ayetlerini yalan sayanların acı sonları belirtilmektedir. Sure, davette öncekilerin akıbetlerinden ders alınmasını ve açık deliller sunulmasını şöyle vurgulamaktadır: “Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice

⁴⁶¹ Buradaki ayet “Fakat onlar (sesleri yankılanarak gürleşsin diye) ellerini ağızlarına tutarak, sizin bize getirdiğiniz mesajı reddediyoruz, bizi benimsemeye çağırdığımız ilkeler konusunda koyu bir kuşku içindeyiz, dediler.” Şeklinde peygamberlerin ağızına değil kendi ağızlarına tuttıkları şeklinde tefsir edilmiştir. Bk. Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 6: 409-410.

⁴⁶² Bk. Enbiya 21/51-73.

⁴⁶³ Surede peygamberin daveti için bk. Enbiya 21/74-91.

⁴⁶⁴ Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 2: 822-823.

olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler. Sonunda, Allah'ın ayetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkıbetleri pek fena oldu.” (er-Rum 30/9-10).

Ankebût suresi, Mekke’de inmiş son surelerdendir. Tevhid, risâlet, dirilme ve hesap gibi, davetin temel inanç konularını işlemektedir. Surenin, özellikle peygamber kıssalarını anlatırken fitne ve imtihan konusunu uzun ve genişçe ele almasıyla Mekke’de iman ve davet konusunda çok büyük şiddet ve sıkıntılarla karşılaşan Müslümanları teselli ederken, müşrikleri de uyarmaktadır.⁴⁶⁵ Sure, bu çetin imtihanı daha ayetiyle açık bir şekilde belirtmektedir: “Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar imtihandan geçirilmeden, sadece ‘iman ettik’ demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.” (el-Ankebut 29/1-3).

Sure, peygamberlerin davetlerinde karşı karşıya geldikleri sıkıntılardan bahsederken, Nuh, İbrahim, Lût ve Şuayb (as.) kıssalarını aktarmaktadır. Âd ve Semûd kavimleri ile Kârûn ve Hâmân gibi şahsiyetlerin azgınlıkları sebebiyle uğradıkları helaki şöyle dile getirmektedir: “Onlardan her birini, günahları sebebiyle suçüstü yakaladık, kiminin üzerine taş yağdıran fırtına gönderdik...”

Peygamberlerin kıssalarında, büyük gayretlerine karşılık çok az sayıda iman eden olduğu, Nuh’un (as.) kavmini bıkmadan dokuz yüz elli yıl sürdüren daveti örnek olarak şöyle verilmektedir: “Andolsun ki biz Nuh’u kendi kavmine gönderdik de, o, dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi.” (el-Ankebut 29/14).

Surede, peygamberlerin babası, Hz. İbrahim’in (as.), kavmini daveti de şöyle geçmektedir: “İbrahim’i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah’a kulluk edin. O’na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır. Siz Allah’ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah’ı

⁴⁶⁵ Bk. el-Ankebut 29/14-40.

birakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızık Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz. Eğer (size tebliğ edileni) yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de (kendilerine tebliğ edileni) yalan saymışlardır. Peygamber'e düşen, yalnız açık bir tebliğdir." (el-Ankebut 29/16-18).

Surede, işkencelerin dayanılmaz hale gelmesi durumunda Müslümanların ne yapmaları gerektiği, imanlarını terk etmek yerine memleketlerini terk etmeleri gerektiği şöyle belirtilmektedir: "Ey iman eden kullarım! Şüphesiz, benim arzım geniştir. O halde (nerede güven içinde olacaksanız orada) yalnız bana kulluk edin." (el-Ankebut 29/56).

Mutaffifin suresinin de maksadı Mekke'de inen diğer surelerle aynıdır. Sure, Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve İslâm davetiyle mücadele eden kâfirlerin sonunu ele almaktadır. Bu sure toplumsal yanlışlardan biri olan ölçü ve tartıyı eksik yapanları tehdit ile başlamaktadır: "İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise, noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!" (el- Mutaffifin 82/1-3).

Sure, davet yöntemlerinden özendirmeyi: "İyiler kesin olarak cennettir. Onlar cennette koltuklar üzerinde etrafa bakarlar. Onların yüzünde nimet ve mutluluk sevinci görürsün. Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur. Onun sonu misktir. İşte yarışanlar ancak bunda yarışınlar." (el-Mutaffifin 82/22-26) şeklinde yaparken; korkutmayı da: "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)" (el- Mutaffifin 82/36) şeklinde yapmaktadır.

2.4.2. Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinin İlkeleri

Başta vahyin indiği toplumun İslâm davetini kabul etmesi için çok büyük gayretler sarf edilmiş, toplumun her ferdi açıktan açığa İslâm'a davet edilmiştir. İman edenler bir yana toplumun büyük çoğunluğunun iman etmeleri ve ileri gelenlerin İslâm davetine karşı durarak büyük engeller çıkarmaları bu toplumun iman etme yönündeki ümitleri zayıflattı. Davetinin kök salması ve insanlara daha güvenli bir şekilde ulaştırılması için İslâm davetini Mekke'nin dışına taşımak elzem hale geldi. İslâm'a daveti Mekke'nin dışına taşıma merhalesinde ulaşılan ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- İmandan sonra imtihandan geçmek kaçınılmazdır. İmandan sonra inananlar, inançlarındaki samimiyetin ortaya çıkması için çok şiddetli sıkıntılarla karşılaşarak imtihan edilebilirler. Bu imtihan, imanında sadık olanlardan yalancı olanları ayırmak için gerekebilir.⁴⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum şöyle belirtilmektedir: “Elif, Lâm, Mîm. İnsanlar imtihandan geçirilmeden, sadece ‘iman ettik’ demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Anddolsun biz onlardan öncekileri de sınaştık. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.” (el-Ankebut 29/1-3).

2- Davet için fırsatları kaçırmamak gerekir. Mekke müşriklerinin inat etmesiyle İslâm davetinin Taiflilere sunulması ve Hz. Peygamber'in (sav), On sene boyunca türlü engellemelere rağmen, durmadan, ümidini kaybetmeden her sene Hac için çeşitli yerlerden Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâm davetini götürmesi davete üs arama merhalesinin önemli bir özelliğidir.⁴⁶⁷

Bu davet, Peygamberliğin on birinci senesinde Medine'den gelen altı kişinin Müslüman olmasıyla meyvelerini vermeye başlamıştır. Peygamberliğin on üçüncü senesinde Medine'den yetmiş iki kişi ile yapılan biat İslâm davetini güven verici bir yere kavuşturmuştur.⁴⁶⁸

3- İman edenlerin dinin emirlerini uygulaması, sorumlu davranması ve disiplini elden bırakmaması için bir nizam gereklidir. Hz. Peygamber'in (sav) Akabe Biati'ne gelen yetmiş iki kişiden sorumluluk üstlenecek on iki nakibin seçilmesini istemesi, biatin şartlarının uygulanması, davetin seyrinin kontrol edilmesi, itaat ve dinin emirlerinin uygulanması, aynı zamanda ferdi eğitim ve ilginin devamının daha kolay sağlaması açısından önem arz etmektedir.⁴⁶⁹

İslâmî çalışmanın içinden, davetin seyrinin kontrolü, itaat ve dinin emirlerinin uygulaması konularında İslâmî çalışmaya karşı sorumluluk üstlenecek kişiler seçmek

⁴⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 6: 54; Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 2: 890.

⁴⁶⁷ Önkal, *Resulullah'ın İslâma Davet Metodu*, 123.

⁴⁶⁸ Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 146.

⁴⁶⁹ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 174

gereklidir.⁴⁷⁰ Bu sorumlular ile fertler arasında zamanla irtibat ve kardeşlik bağları artacak, aralarında problemleri çözüme kavuşturma konusunda yardımlaşma gelişecektir.⁴⁷¹

4- Davet önderleri her an suikastlara uğrayabilirler. Kâfirlerin birçok peygamberi suikast ya da farklı bir biçimde ortadan kaldırma girişimleri⁴⁷² ile Mekke ileri gelenlerinin Daru'n-Nedve'de toplanarak Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar vermeleri⁴⁷³ İslâm davet liderlerinin geçmişten günümüze buna benzer tehlikelerle her an yüz yüze olduğunu göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Sâlih'e (as.) yapılmak istenen suikastı şöyle anlatılmaktadır. "Kendi aralarında Allah adına and içerek, dediler ki: Gece mutlaka ona ve ailesine bir baskın düzenleyelim, sonra velisine: Ailesinin yok oluşuna biz şahid olmadık ve gerçekten bizler doğruyu söyleyenleriz, diyelim." (en- Nemi 27/49).

5- Hicret, farklı mekânları vahiyle tanıştırmaktır. Mekke'de büyük acılar, işkenceler ve sıkıntılardan sonra, yaşadıkları yerleri, mallarını ve evlerini geride bırakıp birçok sıkıntıya katlanarak hicret eden Müslümanlar, Allah'ın yardımıyla, hem Habeşistan'a hicretleri sonucunda, hem de Medine'ye hicretleri sonucunda büyük başarılar ve bereketler elde etmişlerdir. "Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve Resulü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (en-Nisa 4/100).

6- İslâm'a davetin Medine'ye hicrete kadar olan Mekke döneminin tüm merhalelerinde, Resulullah (sav) ve Müslümanlar savaşın olmadığı, bir davet ve tebliğ ile emredilmişlerdir. Mekke'de azınlık durumunda olan Müslümanlar, sabır, itaat ve lidere bağlılık gibi hasletlere alışmaları amacıyla savaşmaktan alıkonulmuşlardı.⁴⁷⁴ Allah (cc), Mekkî bir surenin ayetlerinde kâfirlerle hüccet, beyan ve Kur'ân'ı tebliğle cihâd etmeyi şöyle emretmektedir: "Eğer isteseydik her yerleşik topluluğa bir uyarıcı gönderirdik.

⁴⁷⁰ Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 450.

⁴⁷¹ Benna, *Risaleler*, 497-498.

⁴⁷² Peygamberleri öldürme girişimleri konusunda bk. Hz. İbrahim için el-Enbiya 21/68; es-Saffat 37/97-98; Hz. Musa için el-Ankebut 29/24; el-Mü'min 40/26; Hz. İsa (as.) için Ali İmran 3/54-58; en-Nisa 4/157.

⁴⁷³ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Mübarekfüri, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 146-150; Sallabi, *Siyer-i Nebi*, 1: 453-482.

⁴⁷⁴ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 1: 292.

Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur'ân'la onlara karşı bütün gücünle mücadeleyi sürdür." (el-Furkan 25/51-52).

Birinci bölümde, İslâm'a davetin merhalelerini, Mekkî surelerin nüzûlü süreci bağlamında ve Hz. Peygamber'in (sav) sîretinden de yararlanarak ortaya koymaya çalıştık. İkinci bölümde ise, İslâm'a davetin merhalelerinde ulaşılan İslâm'a davetin ilkelerini aktarmak istiyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKKÎ SURELER BAĞLAMINDA İSLÂM'A DAVETİN İLKELERİ, METOTLARI, ARAÇLARI VE DAVETİ TERK ETMENİN SONUÇLARI

3.1. İslâm'a Davetin İlkeleri

Bu bölümde, İslâm'a davetin ilkelerinin neler olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in bu ilkeleri nasıl sunduğunu, peygamberlerin davette bulunurken nelere dikkat ettiklerini sunmak istiyoruz. Buna geçmeden önce isim olarak kullanılan "ilke" kavramıyla ilgili bazı tanımlamaları verelim: İlke, temel düşünce, temel inanç, umde, prensip şeklinde tanımlanmıştır. Fen bilimlerinde ilke, temel bilgi, öge ve unsur olarak tanımlanmıştır: Kimyanın ilkeleri, fiziğin ilkeleri gibi. Mantıkta, her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, mebde, umde, prensip olarak tanımlanır.⁴⁷⁵ Sosyolojide ise, kişilerin hareket tarzını yasal bir zorunluluk olmadığı halde ancak kendi hür iradesiyle uygulayıp uygulamama konusunda almış olduğu kararların bütünüdür.⁴⁷⁶

İlk tanımlamaya göre ilke; temel düşünce, temel inanç, umde, prensip şeklinde ele alındığında; davetin ilkeleri de, davetçiye hem teorik çalışmalarında, hem de pratik faaliyetlerinde yol gösteren temel düşünceler, davetçinin uyması gereken prensipler ve genel dayanaklar şeklinde tanımlanabilir. Hem kültürel alanda, hem de uygulama alanında, davet faaliyetinin daha sağlıklı ve emin adımlarla yerine getirilmesini sağlayacağı için davet ilkelerinin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir.⁴⁷⁷ Bu ilkeleri bilmek davetçiye, davet açısından kimin neye ihtiyacı olduğunu bilmeyi, bu ilkelere uygun hareketle de tabibin sevdiği kimseyi iyileştirmek için yapmış olduğu hassas muameleye⁴⁷⁸ benzer hassas bir muamele ile davet etmeyi sağlayacaktır. Önceki uygulamalarıyla büyük başarılar sağlamış olan İslâm davet tecrübelerinden yararlanmamak veya bu tecrübeleri görmezden gelmek akıl kârı olmazsa gerek. Bu konuda Müslümanlarca bilinen bir kaide vardır: "Bu

⁴⁷⁵ Türk Dil Kurumu, "İlke", erişim: 18 Mayıs 2020, [www.tdk.gov.tr/](http://sozluk.gov.tr/); <http://sozluk.gov.tr/>

⁴⁷⁶ İslâm Toplumu Milli Görüş, "Prensip Nedir", erişim: 18 Mayıs 2020, <https://yek.igmg-genclik.org>

⁴⁷⁷ Fethi Yeken, *Davet ve Davetçinin Problemleri*, trc. Bilal Erdem, 3. Baskı (İstanbul: Ravza Yayınları, 2000), 15-16.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm el-Ensari, *Kavaidü'l-İrab*, 9.

ümmetin sonradan gelenleri, ancak kendilerinden öncekilerin ıslah olduğu şeyle ıslah olurlar.”⁴⁷⁹

Öncelikle şunu belirtmek gerekmektedir. İslâm dini parçacı değil, hem bir bütündür, hem de bütünleyicidir. Çünkü İslâm, hayatın tüm alanlarını kapsayan sistemli bir nizamdır. İslâm’ın bir bütün olarak değil de parçacı bir yaklaşımla anlaşılması çarpık bir anlayıştır. İslâm’ın doğru anlaşılması ve hayata geçirilebilmesi için İslâm davetinin doğru yapılması gerekmektedir. İslâm davetinin doğru yapılması da davet anlayışının doğru temellere dayanmasına bağlıdır. İslâm’a davet anlayışının dayandığı temellerden birincisi, nasıl ki yeryüzü şekilleri ve yerleşim yerleri detaylı bir şekilde coğrafi bir haritaya aktarılarak gösterilebiliyorsa, İslâmî anlayış haritası da İslâm’ın temel esaslarını detaylıca barındırmalı, gösterilebilmelidir. Böylece kişi İslâm’a davet anlayışındaki eksikliğini kolaylıkla görebilmelidir.⁴⁸⁰

İslâm’a davet anlayışının dayandığı temellerden ikincisi, haritanın aldatıcı olmaması için yeryüzü şekilleri ve yerleşim yerleri coğrafi haritaya doğru bir ölçek ile aktarıldığı gibi; İslâm’ın temel unsurlarının da doğru ve gerçek ölçüleriyle İslâmî anlayış haritasına aktarılması gerekmektedir. İslâm’daki değerler, hükümler ve ameller şariat nezdindeki değerlerine göre alınmalıdır. Küçük olanı büyütülmemeli, tali olanı alınıp, asli olanı bırakılmamalıdır.⁴⁸¹ Konuların önemini, başta Kur’ân-ı Kerîm belirlemektedir. Kur’ân’ın, farklı açılardan ele aldığı konulara ve farklı üsluplarla dile getirdiği duygu ve düşüncelere verdiği önem derecesi ölçüsünde bu konu, duygu ve düşüncelere önem vermek gerekmektedir. Örneğim abdest konusuna Kur’ân’da bir iki yerde değinilirken, davet ve cihat konusu çok geniş bir şekilde, farklı üsluplarla işlenmektedir. Dolayısıyla İslâmî anlayış haritasının aldatıcı ölçülerle düzenlenmesi, çok farklı fikir ve firkaların meydana gelmesine neden olacaktır.⁴⁸²

Her bir değer, hükmün ve amelin şariat nezdindeki yeri farklı olduğu gibi İslâm’a davet anlayışında da farklıdır. İslâm’a davet, iman, ibadetler ve ahlâk alanlarında yapıldığı

⁴⁷⁹ El-Benna, *Risaleler*, 58.

⁴⁸⁰ Said, *İslâma Davet Esasları*, 192-193

⁴⁸¹ Said, *İslâma Davet Esasları*, 193-194; Yusuf el-Karadavi, *Kur’ân ve Sünnet Işığında Öncelikli Meseleler Fıkhı*, trc. Abdullah Gündüz, (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2007), 15.

⁴⁸² Bk. Karadavi, *Kur’ân’ı Anlamada Yöntem*, 523-526; Said, *İslâma Davet Esasları*, 198.

gibi, insanların birbirleriyle olan tüm muamelelerinde de yapılabilmektedir. İslâm, sahih bir iman sahibi olunmasına ve bidatlerden uzak doğru ibadet edilmesine davet ettiği gibi, sofradaki oturuşun nasıl olacağına, yemeğin adabına uygun olarak nasıl yenilmesi gerektiğine de davet etmektedir.⁴⁸³ Özellikle günümüzde faiz ve içki gibi yasakların aldatici adlarla haramlığı konusunda yapılan sorgulamalar ile Müslüman'ın bırakması gereken sakal miktarı veya dua ederken ellerin kaldırılması gibi konulardaki katı tutumlar ihtilaf ve tefrikaların meydana gelmesine sebep olabilmektedir. İfrat ve tefritin sebep olduğu bu ihtilaf ve tefrikalar, Müslümanlar arasında zıtlasmalar ve çatışmalar meydana getirebilmektedir. Burada önemli olan şey; Allah'ın (cc), yasaklarının kesinlikle kaçınılması gereken haramlar olduğunun bilinmesi ve sofrada adabı ile dua ederken ellerin kaldırılması gibi konuların iman konusu mesabesine taşınmamasıdır.⁴⁸⁴

İhtilaflar, zıtlasma ve çatışmaya götürmek yerine, farklılıkların ahenkli uyumunu ve İslâm'a davet konusunda yardımlaşmayı sağlamalıdır. Burada, İslâm davetçileri tarafından, şeriatın cüz'i ve münferit hükümlerle, genel ve külli olan hükümlerini inceleyen 'Gayeler Fıkhi (Fıkhu'l-Mekasid)', maslahatlar ve mefsetetler arasındaki dengeyi inceleyen 'Dengeler Fıkhi (Fıkhu'l-Muvazene)' ve İslâm'da ihtilaf adabı konusunu inceleyen 'İhtilaf Fıkhi (Fıkhu'l-İhtilaf)' konularının bilinmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁴⁸⁵

İslâm'a davet anlayışının dayandığı temellerden üçüncüsü, doğru İslâmî anlayışa sahip olmak için, doğru anlayışın temel unsurlarının; davet, davetçi, davet edilenler ve davet yöntemleri açısından öncelikler (evleviyat) silsilesindeki yerlerinin belirlenmesidir. Çünkü öncelikler (evleviyat), metodun ve düşünce tarzının değişmesinde rol oynayabilmektedir. Zamanı gelmeden bir merhaleye başlamak, doğum vakti gelmemiş bir cenini anne karnından almak gibi, başlanan merhaleyi işlevsiz hale getirmek söz konusu olabilir. İslâmî çalışmaları sekteye uğratarak başarısız kılmak için, İslâm düşmanlarının bütün gayretlerini sarf ettikleri ve bu çalışmaları uygun olmayan zeminlere çektikleri bilinmektedir. Böylece İslâmî çalışmalar işlevini yitirmektedir.⁴⁸⁶

⁴⁸³ Said, *İslâma Davet Esasları*, 194; Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 37-39.

⁴⁸⁴ Said, *İslâma Davet Esasları*, 192-194; Yusuf el-Karadavi, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslâmî Tavr*, trc. Ersan Urcan (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2012), 10.

⁴⁸⁵ Said, *İslâma Davet Esasları*, 192-194; Karadavi, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslâmî Tavr*, 10.

⁴⁸⁶ Said, *İslâma Davet Esasları*, 206.

İslâm şeriatindeki hükümler, ameller ve yükümlülükler, açık bir şekilde farklılıklar göstermektedirler. Takdim edilmesi gerekenin takdim edilmesi, tehir edilmesi gerekenin tehir edilmesi gerekmektedir. Örneğin, fadıl ve racih olan bir amel, mefdul ve mecruh olan bir amele tercih edilmelidir. İslâm daveti, açısından da takdim edilmesi gerekenin takdim edilmesi, tehir edilmesi gerekenin de tehir edilmesi gerekmektedir. Örneğin, birçok kez nafile hac ve umre yapmaya istekli bir Müslümanın, davetinin güçlenmesine veya dünyanın herhangi bir yerindeki mazlum Müslümanlara harcama yapmak konusunda çok da istekli olmadığı görülür.⁴⁸⁷

Allah'ın (cc), Hz. Peygamber'e hitap ederek davetin ve mücadelenin en güzel şeklini ve temel ilkelerini belirttiği, aşağıda vereceğimiz ayeti kerimeyi merkeze alarak davetin ilkelerindeki öncelikleri ve incelikleri ortaya koymak istiyoruz. Bu ilkeleri Mekkî sureler bağlamında İslâm'a davetin merhaleleri bölümündeki tespitlerimizden yararlanarak sunmak istiyoruz. İslâm'a davet konusunda Allah (cc), Nahl suresinde şöyle buyurmaktadır:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ

“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” (en-Nahl 16/125). Ayette zikredilen rabbinin yolundan maksadın, ‘rabbinin dini’ odluğu, hikmetten maksadın, ‘nübüvvet’ olduğu, güzel öğütten maksadın ise, ‘Allanın beyan ettiği Kur’ânî öğütler’ olduğu, buna göre ayetin mânası: “Ey Muhammed, sen, rabbinin dinine, Allanın beyan ettiği Kur’ânî öğütlerle davet et.” şeklindedir, denilmiştir. Ayet-i kerimenin onlarla en güzel şekilde mücadele etmekten maksadın ise, ‘muhataplara yumuşak davranarak, onlara karşı katı ve sert olmadan, onları üzerinde buldukları şirkten uzaklaştır.’ şeklinde açıklanmıştır.⁴⁸⁸

Aynı Ayette zikredilen hikmetten maksadın, ‘Allan’ın kitabı ve Resulullah’ın sünneti’ olduğu, güzel öğütten maksadın ise, ‘Allanın beyan ettiği deliller ve ibret alınması gereken hadiseler’ olduğu, belirtilmiştir. Buna göre ayetin mânası: “Ey Muhammed, sen,

⁴⁸⁷ Karadavi, *Kur’ân ve Sünnet Işığında Öncelikli Meseleler Fıkhı*, 15-23.

⁴⁸⁸ Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri ’l-Kur’ân ’il-mecîd*, 3: 95.

rabbinin yoluna, Allah'ın kitabı, Resulünün sünnetiyle ve Allanın beyan ettiği delil ve öğütlerle davet et.” şeklinde de açıklanmıştır. Allah Teâlâ bu ayet-i Kerimede, davetçinin, hikmetle hareket eden, güzel öğüt veren ve muhataplar için en uygun yolu seçen bir kimse olmasını emrediyor ve onun, bu yolda, usanmadan çalışmasını tavsiye ediyor.⁴⁸⁹

Allah (cc), elçisi Hz. Muhammed'e (sav) insanları, Allah'ın kendisine indirmiş olduğu kitaba ve sünnet olan hikmete çağırmasını emrederek bunu hikmet ve güzel öğütle yapılmasını, münazara ve mücâdeleye ihtiyaç duyanlara, bunun yumuşak, nazik ve en güzel bir şekilde olmasını istemektedir.⁴⁹⁰ Allah (cc) başka bir ayeti kerimede de şöyle emretmektedir: “İçlerinde zulmedenler bir yana, ehl-i kitab ile en güzel şekilde mücâdele edin.” (Ankebût, 29/46).

Bu geçen ayete göre insanların üç farklı kısma ayrıldığı belirtilmiştir. İlk kısım eşyayı gerçek şekliyle tanımak isteyen sağlam akıl ve keskin basiret sahiplerine: “Rabbinin yoluna hikmetle davet et.” kavlinde işaret edilenlerdir, denilmiştir. İkinci kısım ise, İnsanların çoğunluğunu oluşturan selim fitrat sahibi, sağlam ahlâk sahibi kimselere ‘güzel öğüt ile davet et’ kavliyle işaret edilenler olduğu, üçüncü kısım ise, mücâdele eden, tartışan çekişen ve direnen insanlar için: ‘onlarla en güzel şekilde tartış’ kavliyle işaret edilenlerdir, denilmiştir.⁴⁹¹ Bu ayetteki inceliklerden biri de, Allah (cc) İslâm’a daveti hikmet ve güzel öğütle davete hasretmiş olmasıdır. Çünkü İslâm’a davet, ya katî delillerle yani hikmetle veya zannî delillerle yani güzel öğütle olur. ‘Cedel’ ise daveten ziyade ilzam ve susturma olduğu için Allah (cc), ‘Rabbinin yoluna, hikmet, güzel öğüt ve en güzel cedel (mücadele) ile çağır.’ buyurulmamıştır.⁴⁹²

Bu ayetten çıkarılacak temel konular: Her şeyi terbiye eden Allah'ın yoluna davette bulunma çalışması, hikmet ve güzel öğütle davet çalışması yapacak olan davetçi; hikmet ve güzel öğütle davet edilecek olanlar ile hikmet ve güzel öğütle davet ve mücadele metotlarıdır. Bu ayetin mefhumu hikmetli bir davetin yapılmasını gerekli kılarken, konunun

⁴⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'an*, 4: 569.

⁴⁹⁰ Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'an*, 4: 569; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4: 613;

⁴⁹¹ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4: 613; Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, 14: 379-380.

⁴⁹² Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, 14: 378.

sonunda, davetin terk edilmesi durumunda karşılaşılabilecek sonuçların neler olduğunu da zikretmek istiyoruz.

Burada vermeye çalıştığımız bu ayetin konuları ve İslâm'ın davet konusunda önceliklere (evleviyata) verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda İslâm'a davet, öncelikle davet konusundaki ilkeleri ve davetçinin uyması gereken ilkeleri bilmeyi gerektirmektedir. Başarılı bir İslâm daveti için davetçinin davet edilenler açısından uyması gereken ilkelerin bilinmesi de büyük önem arz etmektedir. İslâm'a davetin bir ilkesi de davetin metotlu olması ve daveti hedefine ulaştıracak araçlarının olmasıdır. Buradan İslâm'a davet ilkelerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

3.1.1. Davet İle İlgili Genel İlkeler

İslâm'a davetin İslâm'ın kendi öz yapısı gereği sahip olduğu rabbani, evrensel, kuşatıcı, insan merkezli, gerçekçi ve bütünleyici olmak gibi bazı temel ilkeleri vardır. Burada öncelikle, İslâm'a davetin bu temel ilkelerini sunmak istiyoruz.

1- İslâm davetinin ilk temel ilkesi, Rabbani bir davet oluşudur. İslâm'a davetin mükâfatı Allah'tandır, şahsi çıkarlara kurban edilmeyecek kadar yücedir.⁴⁹³ Allah (cc) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana şifa, inananlara doğruyu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir.” (Yunus 10/57). Bu rabbani davet, kendisiyle hakkın batıldan ayrıldığı ve Hz. Peygamber'in (sav) davet ettiğine davet edenlerin üzerinde olduğu dosdoğru yoldur, dindir.⁴⁹⁴ “De ki: Benim yolum budur; ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah'a çağırırız.” (Yusuf 12/108).

2- İslâm dininin evrensel bir din oluşu gibi daveti de evrenseldir. Allah'ın rahmeti sonsuzdur ve her şeyi kuşatmıştır. Dileyen her insan, Allah'ın rahmetinden istifade edebilir. “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (Zümer 39/53). Bu ayet, bütün kâfirleri tevhide, bütün âsîleri günahlarından tevbe edip Allah'a dönmeye ve Allah'ın rahmetinden istifade etmeye çağırır.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 57.

⁴⁹⁴ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri 'l-Kur'ân 'il-mecîd*, 2: 637.

⁴⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, 7: 106-108.

İslâm daveti evrenseldir, tüm insanları kuşatır, kimseyi İlahi rahmetten mahrum bırakmadığı gibi kimseyi davetin dışında bırakmaz.⁴⁹⁶ “Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndermişizdir; fakat insanların çoğu bilmezler.” (es-Sebe’ 34/28). “O gün, her ümmetten bir kişiyi onlara şahit tutarız. Seni de ümmetine şahit getiririz. Sana her şeyi açıklayan ve Müslümanlara doğruyu gösteren bir rehber, rahmet ve müjde olarak Kur’ân’ı indirdik.” (en-Nahl 16/89).

Kur’ân-ı Kerîm’de, daveti kesin olarak emreden; fakat davetin kime yapılacağına delâlet edecek mefulü zikretmeyen ayetler⁴⁹⁷ aslında hitabın umumi oluşuna işaret etmektedirler. Meselâ “Rabbinin yoluna davet et.”⁴⁹⁸ ayetinde davetin kime yapılacağı, beyan edilmemiştir. Bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerîm tek bir zümreyi hidayete çağırmak için değil, bütün insanları saadete erdirmek üzere gönderilmiş bir kitaptır. Bunun için mefulün zikredilmemesiyle umumilik arz eden ayetin şümulüne müşrikler, kitap ehli, münafıklar ve Müslümanlar, yani bütün insanlar girmektedir.⁴⁹⁹

Bu durumda hiçbir insan davetin dışında bırakılmaz ve İslâm’ın şümulüne giren her konuda davet geçerlidir; dünyaya müteallik işlerde de, âhireti ilgilendiren durumlarda da davet söz konusudur. İslâm’ı kabul etmeyen ehl-i kitap, müşrikler ile Müslüman gibi görünen münafıklar davetin muhatabı oldukları gibi İslâm’a girip bağlanan mü’minler de davetin muhatabıdır. Çünkü Mü’minler için de İslâm esaslarına uyma çağrısı ve tezkiye her zaman devam etmektedir.⁵⁰⁰

3- İslâm daveti, insan merkezlidir ve daimidir. Davet, insanın kurtuluş ve saadeti içindir. Hz. Âdem ile başlayıp kıyâmet gününe kadar devam edecektir. Zaman ve mekânla sınırlandırılmaz⁵⁰¹ “Onlardan bir topluluk: ‘Allah’ın kendilerini yıkıma uğratmak veya şiddetli bir azaba uğratmak istediği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?’ dediğinde ‘Rabbinize karşı bir özür için ve bir ihtimal sakınabilirler, diye’ dediler.” (el-Araf 7/164)

⁴⁹⁶ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 57.

⁴⁹⁷ el-Maide 5/67, en-Nahl 16/125, el-Hac 22/67, el-Kassas 28/87.

⁴⁹⁸ en-Nahl 16/125.

⁴⁹⁹ Önkal, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 25.

⁵⁰⁰ Önkal, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 22-23.

⁵⁰¹ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 58.

4- İslâm daveti, gerçekçidir. Davet akla sunulan değerleri kullanarak müzakere ve muhakemeye yönlendirir. Aynı zamanda davet, insanın hür iradesiyle gerçekleşir.⁵⁰² “Dinde zorlama yoktur; artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır.” (el-Bakara 2/256).

İster İslâmî vecibelerini yerine getirmekte ilgisiz davranan Müslümanları; İslâmî hükümleri yerine getirmeye davet etmek, nasihatte bulunmak için olsun, ister inanmayan insanları; Allah’a inanmaya davet etmek için olsun Kur’ân-ı Kerîm’de, özellikle de peygamber kıssalarında davetin ilkeleri ile ilgili birçok örnek bulmak mümkündür. Bu ilkeleri, Kur’ân’ın, Hz. Peygamber’e (sav) olan direktiflerinde ve bizzat Hz. Peygamber’in davet uygulamalarında da açıkça görmek mümkündür. Davet açısından öne çıkan ve dikkat edilmesi gereken davetin diğer bazı ilkeleri önceliklere göre şöyle sıralanabilir:

5- Davete, esaslardan başlamak önceliklidir. Mekke’de Resulullah (sav), davetinin ilk yıllarında tevhid, risâlet ve âhiret olmak üzere iman ile ilgili üç meseleye büyük önem vermekteydi.⁵⁰³ Temel hedef iman sağlam bir şekilde gönüllere yerleştirilmeden ameli vecibelere geçilmemesidir. İman esasları kafa ve gönüllere iyice yerleştirilmesinden sonra Kur’ân’ın pratik esaslara geçtiği görülmektedir.⁵⁰⁴

Hiz. Peygamber (sav), Pers ve Bizans sömürüsüne karşı Arap kavmiyetçiliğın bayrağını dalgalandırmadı. Zenginlere karşı açlık ve sefalet içinde olanların bayraktarlığını da yapmadı. Alabildiğine çökmüş ahlâkı düzelterek bir ıslah girişimi de yapmadı. Çünkü Allah (cc) O’na böyle bir yol göstermedi. Hiz. Peygamber (sav), bütün bu sorunları ve daha fazlasını “İa İllâhe illallah” çağrısını kaplere yerleştirerek halletti.⁵⁰⁵

Ebu’l Hasan en-Nedvi (ö. 1420/1999)⁵⁰⁶ şöyle demektedir: “... En büyük düğüm, şirk ve küfür düğümü, çözülünce bütün düğümler çözüldü. İslâm, ilk savaşta cahiliyeye karşı bir zafer elde etti. İnanan insanlar, kalpleriyle, gönülleriyle, ruhlarıyla ve bütün varlıklarıyla

⁵⁰² Candan, *Ömür Boyu Davet*, 58-59.

⁵⁰³ Mevdudî, *Tarih boyunca tevhid mücadelesi ve Hiz. Peygamber’in Hayatı*, 2: 717.

⁵⁰⁴ Kutub, *Fizilali’l Kur’ân*, 3: 429-439.

⁵⁰⁵ Kutub, *Fizilali’l Kur’ân*, 3: 429-439.

⁵⁰⁶ Hintli âlim, İslâm davetçisi ve edip. Bk. Abdulhamit Birışık, “Nedvi, Ebü’l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2006), 32: 515-518.

İslâm'a girmişlerdi ve Hz. Peygamber'in (sav) verdiği hükmü gönüllerinde bir burukluk duymadan yerine getiriyorlardı."⁵⁰⁷

Bu konuda, Hz. Peygamber'in (sav) şu hadisi ne kadar da anlamlıdır: "Dikkat edin, insan vücudunda bir et parçası vardır ki, o düzelince bütün vücut düzelir, o bozulunca bütün vücut bozulmuş olur. Dikkat edin, o et parçası kalptir."⁵⁰⁸

6- İslâm'a davet, sadece herhangi bir zamanda rastgele ve plansız olarak söylenen güzel ve etkili sözlerden ibaret değildir. Basit bir yolculuk yapılırken bile, bir planlama yapılmaktadır. İslâm'a davet gibi büyük bir çalışma elbette gelişigüzel yapılacak bir iş değildir. Temel hedefi inşa etmek ve oluşturmak olan Hakk'a daveti, başarıya ulaştıracak olan teknik açıdan sağlam ve bilinçli bir planlamadır. İslâmî davetin yüce hedeflerine, bilinçli bir planlama ile maddi ve manevi araçlar kullanılarak ulaşılabilir.⁵⁰⁹

Davette plansızlık ve belli olmayan amaçlar, kaynakların yanlış kullanımına yanlış önceliklerin öne çıkmasına ve böylece davette yön duygusunun kaybolmasına sebep olacaktır.⁵¹⁰ Oysa İslâmî davetin hedefleri, belli ve açıktır. Sürekli ve külli hedefler kesintili ve cüz'i hedeflerden önce gelmektedir. Toplumun yararına ve yüksek seviyeli hedefler tek ferdin yararına ve alt seviyedeki hedeflerden önce gelmektedir. Gerçekleşmesi mümkün kolay hedefler, gerçekleşmesi imkansız veya zor hedeflerden önce gelmektedir.⁵¹¹

Günümüzde çeşitli ideolojiler, felsefeler ve düzenlerin saldırılarıyla karşı karşıya olan İslâm'ı başarıya ulaştıracak planın fikrî ve ameli dayanakları oluşturulmalıdır. Bu konuda planlama uzmanları ve yenilenme çalışmalarından faydalanılmalıdır.⁵¹² Planlı hazırlık konusunda Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: "Ey inananlar! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırma üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey size haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir." (Âl-i İmrân 3/140).

Davetin genel planında toplumun nereden nereye gelmesi gerektiği belirlenmelidir. Davetin planında davetçinin davetinde nasıl hareket etmesi gerektiği belli olmalıdır.

⁵⁰⁷ Ebul Hasan en-Nedvi, "Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti" trc. Yusuf Karaca (İstanbul: Risale yayınları 2017), 120.

⁵⁰⁸ Buhârî, "İman", 39.

⁵⁰⁹ Said, *İslâma Davet Esasları*, 107-108

⁵¹⁰ Hişâm et-Talib, *İslâm Davetçilerine Eğitim Rehberi*, trc. Kamil Yiğit (İstanbul: Girişim Yayınları, 2003), 44.

⁵¹¹ Said, *İslâma Davet Esasları*, 110.

⁵¹² Said Havva, *Allah Erinin Stratejisi*, trc. Ahmet Haşimoğlu, (İstanbul: Petek Yayınları, 1990.), 49-52.

İnsanları etkilemek, inanç, görüş ve düşüncelerini değiştirmek, hemen birdenbire gerçekleştirilebilecek bir mesele olmadığı için davetçinin nerede nasıl davranacağını, kime neyi ne kadar söyleyeceğini belirten bir plan olmalıdır.

Allah'ın (cc) Kur'ân-ı Kerîm'de, planlama ile peygamberlerini davete hazır hale getirmiş olduğu kıssalar mevcuttur.⁵¹³ Burada davette planlama ilgili Musa (as.) örnek olarak verilebilir: Allah (cc), Hz. Musa'ya (as.) peygamber olarak görevlendirdiği Sînâ dağında, Firavun'a göndermeden önce, yapacağı davetin planını yaptırmıştır. İlahlık taslayan Firavun'a nasıl davette bulunacağı, nasıl konuşacağı ve davetinde kimin kendisine yardımcı olacağı gibi daha birçok konu, Musa (as.) daveti ile ilgili yapılan planlamanın bir bölümüydü.⁵¹⁴

7- İslâm daveti tedrici bir davettir. İslâm dininin hükümleri birden, aceleyle değil tedrici olarak inmiştir. Kur'ân'ın nüzûlündeki tedricilik, Allah'a inanmayan müşrikleri her seferinde yeni bir mesajla Allah'a inanmaya davet etmek, ona inananların ise, nazil olan ayetleri ezberleyip anlamları ve gelen hükümleri kolay bir şekilde tatbik edilebilmesi içindir.⁵¹⁵

Kur'ân'ın hükümleri yavaş yavaş, derece derece gönderilerek topluma yerleştirilmeye çalışılmıştır. Toplumda yaygın olarak yapılan bir davranış birden yasaklanmamış, yavaş yavaş, derece derece yasaklanmıştır. Mesela içkinin yasaklanması bu şekilde olmuştur.⁵¹⁶ Yapılması istenen bazı emirlerde de tedricilik söz konusu olmuştur. Cihâd emrinin farz oluşunda da tedricilik vardır.

Hz. İbrahim (as.), kavmini bir tek Allah'a inanmaya davet etmek ve yıldızlara ibadet etmekten alıkoymak için tedrici bir yöntem kullanmıştır: "Gecenin karanlığı onu kaplayınca

⁵¹³ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 57.

⁵¹⁴ Neml suresinde bu olay şu şekilde ifade edilmektedir: "Hani bir zaman Musa, ailesine, 'Ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireceğim yahut yalın bir kor getireceğim, belki onunla ısınırsınız.' demişti. Ateşin yanına gelince, kendisine şöyle seslenildi: 'Ateşin bulunduğu yerdeki de, çevresindeki de, mübarek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. Ey Musa! Gerçek şu ki, ben, Aziz ve Hâkim olan Allah'ım. Asanı bırak!' Musa, bıraktığı asasının bir yılan gibi kıvrılıp hareket ettiğini görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Allah şöyle buyurdu): 'Ey Musa! Korkma, Benim huzurumda, peygamberler asla korkmaz. Ancak kim haksızlık yapar, sonra da yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, Ben, onu da başıslayıcıyım, merhamet edenim. Bir elini koynuna sok; Firavun ve kavmine dokuz mucizeden biri olarak, kusursuz bir beyazlıkta bembeyaz olarak çıksın. Çünkü onlar, yoldan çıkmış bir toplum oldular.' Bu şekilde ayetlerimiz, hakikati gözlerine sokarak, onlara vardığı vakit, 'Bu apaçık bir büyüdür!' dediler."(en-Nelîm 27/7-13.). Ayrıca bk. El-Kassas 28/29-35; Tâhâ suresi, 20/9-36.

⁵¹⁵ Şevki Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42/1 (ts.): 59-76.

⁵¹⁶ i hükümlerin topluma yerleşmesinde tedricilik vardır. Bk. el-İsra 17/106; Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 2: 478-485.

bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.” (el-En'âm 6/76-79).

Aceleci değil, tedrici bir davetin gereği konusunda Hasan el-Benna (ö. 1368/1949)⁵¹⁷ şöyle demektedir: “Sevgili Kardeşlerim..! Duygusal bazı yönlerinizi, akli yönelişlerinizle kontrol altına almaya çalışın. Gerçeğe uygun olan hayallere yönelin. Kainatın kurallarına karşı gelmeyin; çünkü o kanunlar her zaman size galip gelir. Kainatın kurallarına karşı gelmek yerine ona hakim olmaya çalışın ve onu kendi hizmetlerinize tahsis edin. Kainatın kurallarını, başarılarınız için aracı kılın ve zafer anını bekleyin; çünkü o, sizden uzak değildir.”⁵¹⁸

Tedricilik konusuna bağlı olarak davette zaman mefhumunun önemi de ortaya çıkmaktadır. Çünkü durumların ve fikirlerin olgunlaşabilmesi için belirli bir zamanın geçmesini gerektirmektedir. Bu durumda davetçinin tebliğ için kısa bir zamanı varsa, davetini eğip bükmeden Rib'i bin Amr'ın⁵¹⁹ Sasani komutanı Rüstem'e söylediği gibi davette bulunmalıdır. O, İslâm'a özlü bir şekilde şöyle davette bulunmuştur: “Allah (cc), kulları kulların kulluğundan çıkarıp yalnızca kendine kul yapmak, dünyanın darlık ve perişanlığundan çıkarıp onu rahat bir hayata kavuşturmak ve batıl din ve inanışların zulüm ve kötülüklerinden kurtarıp İslâm'ın adaletine kavuşturmak üzere bizleri göndermiş bulunmaktadır. Allah (cc) bizleri, hak dinini insanlara iletmekle görevlendirmiştir.”⁵²⁰

Şayet davetçinin tebliğ için uzun bir zamanı varsa davetinde tedriciliğe önem veren Hz Nuh (as.) ve Medine'de tebliğ için görevlendirilen Mus'ab Bin Umeyr (r.a.)⁵²¹ gibi

⁵¹⁷ Mısırlı mücadele ve davet adamı, daha fazla bilgi için bk. İbrahim el-Beyyumi Ganim, “Hasan el-Benna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 307-310.

⁵¹⁸ el-Benna, *Risaleler*, 236.

⁵¹⁹ Bk. Mustafa Eriş, “Rüstem'e Gönderilen Elçi Rib'î İbni Amr el-Ensârî”, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 363 - Mayıs 2016, Altınoluk, “Rüstem'e Gönderilen Elçi Rib'î İbni Amr el-Ensârî”, erişim: 16 Nisan 2020, <https://www.altinoluk.com/yeni/ribi-ibni-amr-el-ensari/>; Ayrıca bk. Hayrettin Yücesoy, “Kadisye Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 136-137.

⁵²⁰ Şakir, Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi, 3: 55-64.

⁵²¹ Bk. Mübarekfurî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 135-138.

davranmalıdır. Hz Nuh (as.) bıkmadan gece gündüz davetin bütün yöntemlerini⁵²² kullanarak, sabırla sürdürdüğü dokuz yüz elli senelik uzun daveti, hem davette tedriciliğin hem de zaman mefhumunun önemini göstermektedir.⁵²³

8- İslâm davetinin başarıya ulaşmasının sırrı sadelik ve açıklıktır. Kelâmcıların tartışmalarına ve felsefecilerin karmaşık meselelerine kurban edilmemesi gereken İslâm daveti, insanların kolay anlayabileceği iyilik ve gerçekler sade ve açık bir şekilde anlatılmalıdır.⁵²⁴ Davette sadelik ve açıklık sırıyete ters değildir. Davetin mesajı, her zaman açık bir şekilde ortaya konulur, hiçbir zaman gizlenmez. Burada dikkat edilmesi gereken husus; zaman, mekân ve şahıslar açısından durumun elverdiği şekilde, hikmetle davette bulunmaktır.⁵²⁵

İslâm'ın inancının akla uygunluğu, mantıklı ve kolay kabul edilebilir olması gibi faktörler davetçilerin davetlerini güçlük çekmeden yapabilmelerini sağlarken, davet edilenlerin de İslâm'ı kolay kabul etmelerini sağlamaktadır. Örneğin, şehadet kelimesini, inanarak söyleyen her insan Müslüman sayılır. Kelime-i şehadeti anlamak çok zor değildir. Az bir bilgi ile kelime-i şehadetin anlamını kolayca anlaşılabilir. İman eden kişi, güçlük çekmeden neleri reddetmesi gerektiğini, kime teslim olması gerektiğini kavrayabilir.⁵²⁶

3.1.2. Davetçide Bulunması Gereken İlkeler

İslâm, hayatın bütün yönlerini içine alan şümüllü bir dindir. İslâm, hükümlerini Kur'ân ve Sünnet-i seniyyeden almaktadır. Hz Peygamber'in (sav) temiz sîreti, hayatın her alanında davetçiler için örnektir. Sahih bir imana, doğru İslâmî bir anlayışa, bidatlerden uzak ibadete ve güzel ahlâka sahip olmak davetçilerin temel vasıflarıdır. Çünkü ancak bu vasıflara sahip davetçiler doğru bir anlayışı insanlara tebliğ edebilirler.⁵²⁷ Allah (cc), şu ayeti kerimede bu hususu şöyle dile getirmektedir: “Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu karanlıklarda

⁵²² Bk. Nuh 71/1-20.

⁵²³ Ankebut 29/14.

⁵²⁴ Mevdudî, *Tarih boyunca tevhid mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 717.

⁵²⁵ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 33.

⁵²⁶ Çağrı, “Da'vet”, 9: 16-18.

⁵²⁷ Benna, *Risaleler*, 474.

kalıp çıkamayan kimselerin durumu gibi midir? Kâfirlere de işledikleri, güzel gösterilmiştir.” (el- En’am: 6/122).

İslâmî davet vazifesini yürütmek, sabır ve tahammül, azim ve irade, şefkat ve merhamet, ümit ve istikamet, tevazu ve vakar gibi ruhî olgunluklar; tebliğ esaslarına vukufiyet, muhatabın psikolojik ve sosyolojik ahvalini teşhis, ikna kabiliyeti, delillere dayalı konuşabilecek ilmi seviye gerektiren bir iştir. İslâmî davet vazifesini yürütmek, güçlüklerle dayanabilecek, yorulma bilmez, basit sebeplerle çöküvermeyen, davetin maddi manevi her türlü yükünü çekebilecek planlı bir faaliyettir. Böyle zorlu bir görevi ancak önceden her yönden hazır olan davetçiler üstlenebilir.⁵²⁸ Biz de burada, davet görevini üstlenecek davetçiler için çok önemli davet ilkelerini içeren surelerden bazı ayetler ele almak istiyoruz.

Kur’ân’dan ilk olarak nazil olan iki surenin ilk ayetleri okumanın ve yazma aracı olan kalemin önemini belirtmektedir. Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılammış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti.” (el-Alak 96/1-5). Kur’ân’dan ilk olarak inen bu mübarek ayetler, Allah’ın (cc) kullarına merhamet ve ihsanının ilk nimetini dile getirmektedir. Bu nimet insanın, Allah’ın ikramıyla bilmediği şeyleri öğrendiğine ve kalemle yazmayı öğretmekle de büyük bir ilim, şeref ve keramete nail olduğu nimettir.⁵²⁹ Bu ayetler aynı zamanda Hz. Peygamber’e (sav) ve onun şahsında bütün Müslümanlara okumayı emrederek, onları kalemle yazmaya ve ilimde gelişip yetkinleşmeye teşvik etmektedir. İlk vahyin “oku” emriyle başlaması ve bu emrin iki defa tekrar edilmesi, okumanın ve bilmenin dinde ve insan hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kur’ân’ı Kerîm, Hz. Peygamber’den (sav) ve bütün davetçilerden emredilen bu okumayla indirilen vahyi ve evrenin mahiyetini anlaması istenmektedir.⁵³⁰

İkinci olarak nazil olan Kalem suresinin başında da: “Nûn, Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun.” (el-Kalem 68/1) buyurularak kalemin ve kalemle yazılanların önemine tekrar vurgu yapılmaktadır. Alak ve Kalem surelerinden nazil olan bu ilk kısımlar

⁵²⁸ Önkal, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 82.

⁵²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8: 437.

⁵³⁰ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5: 651-653.

İslâm daveti için ilk temel ilkeyi ortaya koymaktadır. İslâm davetinin kaynağı, Allah'tan gelen ilme dayanan bir davettir. Her iş, her davranış, her adım, her çalışma Allah'ın adı ile O'nun adına yapılmaktadır. Allah'ın adı ile başlamakta, Allah'ın adı ile yürümekte, Allah'a yönelmekte ve sonuçta O'na varmaktadır. İnsanın öğrenebildiği ve öğretebildiği ne varsa hepsinin kaynağı her an yaratmada ve öğretmekte olan yüce Allah'tır.⁵³¹ “O insana bilmediğini öğretmektedir.” (el-Alak 96/5).

Kalem suresinin beşinci ayeti davetçiler açısından son derece önemli olan başka bir ilkeyi vurgulamaktadır. Bu sure davetçilerin önderi Hz. Muhammed'in (sav) ahlâkı ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin. Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da.” (el-Kalem 68/5). Bu ayete, Muhakkak ki sen, büyük bir edep üzeresin, Allah'ın (cc) onunla seni eğitip terbiye ettiği Kur'ân ve Allah'ın şeriatı olan İslâm üzeresin, şeklinde anlam verilmiştir.⁵³² Hz. Âişe (r.a.) kendisine Resulullah'ın (sav) ahlâkı hakkında sorulan soruya, buna yakın bir şekilde şöyle cevaplamıştır: “Onun ahlâkı Kur'ân'ın kendisiydi.”⁵³³

İslâm davetinin temel ilkelerinden biri de ahlâkîlik ilkesidir. Bu ahlak ilkesi, kişiyi bulunduğu durumdan her zaman daha iyi olmaya doğru sevk eden bir ilkedir. Takva, ihsan, doğruluk, emanet, hayâ, affetme, hilm, cömertlik, şecaat gibi Resulullah'ın (sav) sahip olduğu daha birçok yüce ahlâkî prensip ve faziletler, insanlara davette bulunacak davetçilerin başta kendilerinin sahip olmaları gereken ahlâkî prensip ve faziletlerdir. Çünkü Allah (cc), Resulullah'a (sav) neyi yapmayı emrettiyse onu önce kendisi yapmış ve neyi yapmamayı bildirdiyse, önce kendisi onu terk etmiştir.⁵³⁴ “Güzel ahlâk nedir?” diye soran birine, Resulullah (sav) şu ayeti okumuştur: “Sen ahyolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.” (El-A'raf 7/199) Sonra: “Seninle sıla-i rahmi kesene gitmen, seni mahrum edene vermen, sana zulmeden affetmendir.” buyurmuştur.⁵³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in önemle üzerinde durduğu ve Resulullah'ın (sav) da şu hadiste vurguladığı güzel ahlâk sahibi olmak İslâm davetçisinin kendisinden ayrılmaz temel

⁵³¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 187; Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 512-516.

⁵³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 7: 344;

⁵³³ Müslim, “Müsâfirîn”, 39.

⁵³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 189-190.

⁵³⁵ Ahmet b. Hambel, *Müsned*, 3: 158.

karakteri olmalıdır: “Her nerede olursan ol, Allah'tan kork. Kötülüğün arkasından iyilik yap ki onu silsin. İnsanlara güzel ahlâk ile muamele et.”⁵³⁶

Kur’ân’dan ilk olarak nazil olan bu mübarek ayetlerden sonra, davetçileri bekleyen ağır davet görevini yerine getirebilme ve gelecek sıkıntı ve eziyetlere katlanabilme gücünü elde etmenin sırrı şu ayetlerde belirtilmektedir: “Ey örtünüp bürünen (Resulüm)! Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl.” (el-Müzzemmil 73/1-4).

Gece tane tane okunan Kur’ân ile kılınan namaz, sağlam bir kıraata daha elverişli olması, kalp, göz, kulak ve dil arasındaki uyum ve muvafakati daha ileri derecede sağlaması bakımından insanın bütün varlığıyla Rabbinin adını anarak, O’na yönelmesine daha uygundur. Aynı zamanda yalnızca Allah’ın himayesinde olma duygusu insanın benliğini daha belirgin bir şekilde kaplar. Böylece davetçide, yapacağı davet için çalışma azmi ve başkalarının verdikleri eziyetlere karşı sabır gösterme duygusu daha fazla gelişir.⁵³⁷ Kur’ân-ı Kerîm’in istediği yükümlülükleri idrak edip özümsemek, tereddüt etmeden kararlılıkla davet yolunda ilerlemek, bu görevi yürütürken içgüdülerin fısıltılarına, dışardaki çekim odaklarına ve engellere kapılmaksızın, ilerleyebilmek, gerçekten uzun hazırlık gerektiren ağır bir iştir. Gece ibadeti, bu değerli yükümlülüğü sırtlanmaya, bu ağır sıkıntıyı göğüslemeye hazırlanan Hz. Peygamber (sav) için son derece gerekli bir azık olduğu gibi, bu çağrının savunuculuğunu üstlenen her kuşaktan dava adamları için de bu böyledir.⁵³⁸ Burada şunu da belirtmek gerekmektedir. Bütün amellerde olduğu gibi gece ibadetini de güç nispetinde yapmak ve bu ibadette devamlı olmak önemlidir. Bu konuda Hz. Peygamber’den (sav) şöyle rivayet edilmiştir: “Ey insanlar, amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Zira siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah katında amellerin, en sevimsisi az da olsa devamlı olanıdır.”⁵³⁹

Buraya kadar ele alınan ayetlerde, davete hazırlık merhalesinde davetçilerin sahip olmaları gereken ilmi ve süluki ilkelerle ilgili yetkinlikleri vurgulanmaya çalışıldı.

⁵³⁶ Tirmizi, “Birr”, 55.

⁵³⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l Kur’ân*, 7: 394; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18: 129-131.

⁵³⁸ Kutub, *Fizilali’l Kur’ân*, 10: 248-249.

⁵³⁹ Bk. Buhârî, “Libas”, 43; Müslim, “Müsâfirîn”, 215.

Müddessir suresinin başındaki ayetlerin her birinde de İslâm daveti ve davetçiler açısından çok önemli birer davet ilkesi bulunmaktadır:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (1) قُمْ فَأَنْذِرْ (2) وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ (3) وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (5) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ (6) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (7)

“Ey bürünüp sarınan (Resulüm)! Kalk ve uyar. Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terk et. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma. Rabbinin rızasına ermek için sabret.” (el-Müddessir 74/1-7).

Bu surenin ilk ayetinde İslâm daveti açısından gayet değerli bir ilke bulunmaktadır. Bu ilke, İslâm’a davet görevini yapabilecek yeterliliğe sahip fakat kendi iç âlemine dalmış herkese, son derece önemli olan ve ağır olan davet görevini üstlenmeye çağıran bir sesleniştir: “Ey bürünüp sarınan (Resulüm)!” Bu sesleniş, önem verilmesi gereken bir görev veya durum için yeterince uyanık ve dikkatli davranılması ve ihmalden uzak durulması konusunda yapılan bir sesleniştir.

Müddessir suresinin ikinci ayeti ise durup dinlenmeden peygamberliğin en önemli görevi olan uymayı emretmektedir. “Kalk, uyar” emri, bilerek veya bilmeyerek sapıklık üzere olanları kendilerini bekleyen yakın bir tehlikeyi haber vererek onları bu tehlikeye karşı uyandırmak, tembihte bulunmaktır. Allah’tan (cc) gelen mesajları insanlığa tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Muhammed’in (sav), son nefesine kadar insanları tevhide çağırarak davetçilere örnek olmuştur. Bu davetinde “Allah’ın birliğine iman ve O’na kulluk” olan tevhidin esaslarını ortaya koyarak: “Sadece Rabbinin büyüklüğünü dile getir.” Bundan maksat sadece Allah’ı tekbir, takdîs ve tenzih etmek, şirk koşanların putlarını, eş ve ortaklarını reddetmektir. Allah’tan başkasını veli edinmemek, Allah’tan başkasına ibadet etmemektir. Allah dışında hiçbir varlığı fail-i mutlak olarak görmemek ve her bir nimeti sadece Allah’tan bilmek demektir. Bu anlamda İnsanlara yapılacak uyarının temel ilkesi, ibadet edilecek tek ilahın ve büyüklüğü dile getirilmeye layık olanın sadece Allah (cc) olduğunun bildirmektir.⁵⁴⁰

Müddessir suresinde verilen diğer talimatlar biri de: “Elbiseni temiz tut” emridir. Elbiseden maksadın amel, kalp, niyet, nefis, beden, aile, insan, din veya insanın üzerine

⁵⁴⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vili Âyi’l Kur’ân*, 7: 400; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18: 162-163.

giydiği elbise olduğu şeklinde belirtilmiştir. Temizlenme, hem maddî kirlere temizlenmeye, hem de manevî olarak nefsi günahlardan arındırmaya yorumlanmıştır. Allah (cc), azaba götürecektir ameller veya insanın yönünü Allah'tan başka yöne çeviren tüm putlardan uzak durmayı “Kötü şeyleri terk et.” ayetiyle emretmektedir. Bu iki ayetten ulaşılacak ilke, tüm Müslümanların, İnsanın yönünü Allah'tan başka yöne çevirecek olan her şeyden uzak durmaları gerekmektedir. Özellikle de insanları günah kirlerinden arındırmaya davet eden kimselerin, öncelikle nefislerini günah kirlerinden arındırmaya ve şüpheli şeylerden de uzak durmaya büyük önem vermeleri gerekmektedir.⁵⁴¹

“Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.” ayetine, “Taşıdığı yükümlülükleri çok gören kimse gibi sen de yüklenmiş olduğun peygamberliğin ağırlıkları dolayısıyla Rabbine karşı minnet etme!” veya “Daha iyi bir şey elde etmek ümidiyle sakın herhangi bir hediye veya bağışta bulunma!” şeklinde farklı anlamlar verilmiştir. Bu ayetin Her iki anlamı da davet açısından son derece önemli bir ilkeyi, yapılan her işte Allah'ın (cc) rızasını gözetmeyi vurgulamaktadır. Davetçi, yaptığı daveti gözünde büyüterek kimseye minnet etmemesi davetine karşılık herhangi bir beklenti içinde de olmaması gerekmektedir. Davetçi, hiçbir zaman daha büyük bir beklentiyle vermemelidir.⁵⁴²

Müddessir suresinin yedinci ayeti “Rabbinin rızasına ermek için sabret.” ayetidir. Bu ayet Hz. Peygamber'e (sav) ve bütün davetçilere: “Onların sana eziyetlerine karşılık sen Allah'ın rızasını dileyerek sabret.” denilmektedir. Davetçi, davet vazifesini ifa ederken birçok zorlukla karşı karşıya kalabilir. Davetçinin en yakınları bile kendisine karşı başkalarıyla birlikte muhalefet edebilir. Ancak bütün bu karşı duruşlar, tehditler ve sataşmalar davetçinin kararlılığını ve cesaretini kırmamalı, onu davetinden geri bırakmamalıdır.⁵⁴³

Yukarıda açıklanmaya çalıştığımız bu ilkeler, hem davetçinin İslâm'ı doğru anlamasıyla ilgili hem de davetçinin şahsiyetini oluşturan ilkelerdir. Davetçinin, Allah sevgisi ve korkusu, samimiyet, huşu, tevazu, istikamet, kalp selameti, iyiliğe istek ve

⁵⁴¹ Vâhidî, el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân'il-mecîd, 4: 380. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 261-262; Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr*, 5: 494-495.

⁵⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 263-264; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18: 170-1171.

⁵⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*, 7;401; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8: 263-264; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 693-697.

kötülüğe nefret, nefsiyle mücadelesinde başarılı, Allah'ın razı olduğuna razı ve sabır gibi kalbi ibadetleri yanında, ameli ibadetleri de doğru olmalıdır. Davetçi; ahlâkı yüce, İlahi, şahsi ve toplumsal hedefleri belli, işlerinde planlı, bedenen güçlü, başkasına muhtaç olmadan kazancını sağlamakta maharetli, başkasına faydalı, Allah yolunda fedakâr, çalışmasına odaklanmış, olumlu düşünebilen ve zaman yönetimini iyi yapmış bir kişi olmalıdır.⁵⁴⁴

Davetçi, içinde yaşadığı halkın gerçeklerini iyi bilmeli, İslâm'ın toplumdaki problemlerin ortaya çıkmasında hiçbir sorumluluğu olmadığını bilinciyle bu problemlerin çözümünü yakından ilgilenmelidir. Çünkü insanların sorunlarını çözen onları yönetir.⁵⁴⁵ Davetçi, daveti sırasında hem idareci, hem yönlendirici, hem de öğretmen olarak davetin tüm yükünü sırtladığı için İslâmî temel kültürün yanında diğer bilimlere ait kültürü de almış olmalıdır.⁵⁴⁶ Bütün beşeri güçleriyle davette bulunmaları gereken davetçiler, Kur'ân-ı Kerîm'den ve Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'a davete dair sünnetinden, alacakları ilke ve yöntemlerle elbette daha başarılı olacaklardır.

Davetçinin daveti sırasında uyması gereken diğer ilkeler önceliklere göre şöyle sıralanabilir:

1- Davetçi için sağlam bir iman ve doğru bir İslâmî anlayışının ayrılmaz ilk önceliği ihlâstır, samimiyettir. Hayatın her yönünü düzenleyen İslâm, Müslüman'dan dinini yalnızca Allah'a has kılarak ihlâslı olmasını⁵⁴⁷ ve daveti için herhangi bir ücret beklemeyen kimselerden olmasını istemektedir.⁵⁴⁸

Birçok ayeti kerime, peygamberlerin yaptıkları davete karşılık bir ücret istemediklerini, mükâfatı yalnızca Allah'tan beklendiklerini belirtmektedir.⁵⁴⁹ Peygamberlerin yaptıkları davete karşılık bir ücret istemediklerini belirtmeleri, insanlarda oluşabilecek bir vehmi dahi ortadan kaldırmak içindir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Mustafa Meşhur, *İslâm'a Davet Fıkhı*, trc. M. Ahmet Varol v.dğr., (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2009) 4: 9-120.

⁵⁴⁵ Talib, *İslâm Davetçilerine Eğitim Rehberi*, 31-35.

⁵⁴⁶ Bk. Yusuf el-Karadavi, *Müslümanın Temel Kültürü*, trc. Mehmet Akbaş (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008), 7-200; Said Havva, *Allah Erinin Kültür ve Ahlâkı-1*, trc. M. Salih Geçit (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019), 19-22.

⁵⁴⁷ ez-Zümer 39/2.

⁵⁴⁸ Yasin 36/21.

⁵⁴⁹ Bk. el-Enam 6/90; Hud 11/51; el-Furkan 25/57; eş-Şuarâ 26/109, 127, 164 ve 180.

⁵⁵⁰ Zeydan, *el-Mustefad min Kısasi'l-Kur'ân lid-da'veti ve'd-duat*, 1: 172.

Davet, Allah'a iman ve İslâm'ın yaşanmasına yapılan bir çağrıdır. Davetçi, bu davet ile ancak Allah rızasını kazanabilir. Davetçinin bu konuda ne bir üstünlüğü ne de bir aracılığı vardır. Davet görevini yerine getirmenin mükâfatı ise, Allah'a aittir.⁵⁵¹

İslâm davetçileri, davetlerini herhangi bir karşılık beklemeden yapmaları gerektiği gibi davetin saffetini korumak ve başkalarının daveti kötü amaçları doğrultusunda kullanılmasına mahal vermemek için ileri gelenlerin güdümünde olmaktan kaçınmak gerekmektedir.⁵⁵² Allah (cc), Hz. Peygamber'den (sav) bu yönde bir davette bulunması istenmektedir: “Sen onlardan risâletin için bir ücret de istemiyorsun. O Kur'ân, bütün âlemlere nasihatten başka bir şey değildir.” (Yusuf 12/104). “De ki: ‘Ben, sizden tebliğime karşı bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine doğru yol tutmak isteyen kimseler olmanızı istiyorum.’” (el-Furkan 25/57).

2- Davetçi davette bulunurken nerede neyi tebliğ ettiğinin bilincinde olmalıdır. Neyi nasıl tebliğ edeceği, kime nasıl davranacağını iyi bilmelidir.⁵⁵³ İslâm'ın temel esaslarında ve İslâm'ı tebliğde sert ve tavizsiz olması gerekirken; İslâm'ın temel olmayan konularında ve İslâm'ı tebliğ yöntemlerinde yumuşak olmalıdır. Yani, İslâm'ı tebliğde biraz gevşeklik gösterme ya da kâfirlerin sapıklıklarına uyararak kendi dininden taviz verme karşılığında kâfirlerin muhalefetlerini hafifletmek veya onlarla uzlaşmak doğru değildir.⁵⁵⁴ Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “Öyleyse yalanlayanlara itaat etme. Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.” (el-Kalem 68/8-9).

Kâfirler, ticarete olduğu gibi din ve inanç mevzusunda, aynı payda da buluşmak ya da ortak bazı noktalarda uzlaşıp anlaşmak isterler. Oysa inanç mevzusu, üzerinde pazarlık edilecek bir husus değildir. İnanç sahibi bir Müslüman, inancının hiçbir esasından vazgeçemez. Müslüman'ın gözünde inançla ilgili büyük küçük bütün esaslar aynı ölçüde önemlidir. İslâm inanç esaslarının her biri birbirini tamamlamaktadır.⁵⁵⁵

3- Davetçi davette bulunurken ihtilaflardan uzak durmalı, müşterekler üzerinden İslâm'a davet görevini yerine getirmelidir. Müslüman davetçinin, inanmayanlarla insan

⁵⁵¹ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 6: 585.

⁵⁵² Bk. el-Benna, *Risaleler*, 233.

⁵⁵³ Said, *İslâm'a Davet Esasları*, 45-46

⁵⁵⁴ “Eğer seni sebatkâr kılmıyaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.” (el-İsra 17/74); bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, 7: 346; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6: 433.

⁵⁵⁵ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 586-591; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7: 275-277.

olma yönünden ortak noktaları bulunmaktadır. Ehl-i kitapla müşterek noktalar elbette daha fazladır. Yıkıcı ithamlarda bulunmak, hemen reddedip alakayı kesmek İslâm davetinin yöntemi değildir.⁵⁵⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de ehli kitaba yapılan ortak bir söze davet, şöyle yer almaktadır: “De ki: ‘Ey kitap ehli, sizinle aramızda ortak olan şu söze geliniz: Sırf Allah’a kulluk edelim, hiçbir şeyi O’na ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp birbirimizi İlah edinmeyelim.’” (Âl-i İmrân 3/64).

Müslümanların kendi aralarında ittifak edecekleri birçok müşterek noktalar bulunmaktadır. Bu müşterek noktalardan hareketle davette bulunacak davetçiyi daha başarılı kılacaktır. Ayrıntılara dair konularda ihtilaf etmek ise, kaçınılmazdır. Herkesi aynı görüşü kabul etmeye zorlamak fitne çıkmasına sebep olur.⁵⁵⁷ Ayrıntılarda birleşmek imkânsız olduğu gibi gerekli de değildir. Bunun için şöyle denilmiştir: İttifak edilen konularda yardımlaşmalı, ihtilaf edilen konularda hoşgörülü olmalıdır.⁵⁵⁸ Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılınız, sakın ayrılığa düşmeyiniz; Allah’ın size bağışladığı nimeti hatırlayınız. Hani bir zamanlar düşman olduğunuz halde O, kalplerinizi uzlaştırdı da O’nun bu nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani siz, bir ateş çukurunun tam kenarındayken O, sizi oraya düşmekten kurtardı. Allah size ayetlerini işte böyle açık açık anlatır ki, doğru yolu bulasınız. Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet olsun. İşte kurtuluşa erenler bunlardır.” (Âl-i İmrân 3/103-105).

Burada vurgulanmak istenen, davette bulunurken ihtilaf noktalardan uzak durmaktan kasıt önceki ilkede de belirtildiği gibi İslâm’ın temel esaslarından taviz vererek ortak bir noktada buluşmak demek değildir.

4- Davetçi, davet ederken acele etmeden ilerisini düşünerek davette bulunmalıdır. Bir insan bazen davetin ilk anında etkilenip iman edebilir. Ancak önceki inanç ve düşüncelerini ilk anda değiştirmelerini beklemek yanıltıcı sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla davetçinin davet konusundaki aşamaları adım adım kat edebilmesi için neyi öne alması gerektiği ve neyi sonraya bırakması gerektiğini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Sabretmeden acele ile

⁵⁵⁶ Önkal, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, 237-240.

⁵⁵⁷ Kişisel özellikler, ilmi farklılık, yetişme çevresi, delilleri değerlendirme farklılığı ve benzeri farklılıklar ihtilafı zorunlu hale getirmektedir. Bk. el-Benna, *Risaleler*, 232-233; Karadavi, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslâmi Tavır*, 133-148.

⁵⁵⁸ Bk. el-Benna, *Risaleler*, 232-233; Karadavi, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslâmi Tavır*, 133-148.

davetten netice almayı düşünenler için olumsuz sonuç almaları sürpriz olmayacaktır.⁵⁵⁹ Örneğin yeni Müslüman olmuş olanlara, öncelikle sünnet olmaları gerektiğini söylemek onları önceki inançlarına dönmelerine sebep olabilir.⁵⁶⁰

İslâm'a davet çalışmasında, başarılı bir sonuca ulaşmak için bir çiftçinin ziraatına gösterdiği ihtimama benzer bir ihtimam gösterilmelidir. Çiftçi, ziraatı için iyi bir tohum seçimi yapmaktadır. Tarlasını iyi ve verimli bir ekime hazırlamak için güzelce sürmektedir. Çiftçi, ziraatının ihtiyaç duyduğu diğer bakımları da zamanında yaparak Allah'tan verimli bir ürün bekler. Davetçi de davette bulunacağı insanları aynı ihtimam ile davet etmeli, başarılı olması için Allah'tan yardım dilemelidir.⁵⁶¹

Ümitsizliğe düşmeden davete sabırla devam etmek başarıyı getirir. Kur'ân'ı Kerîm, Hz. Peygamber'in davetinde, ümit veren ayetlerden⁵⁶² güç alarak ümitsizlik ve karamsarlığa kapılmaksızın çalışmalarını daima sabır ve kararlılıkla sürdürdüğünü şöyle ifade etmektedir: "...Eğer sabrederseniz, bu tutum sabredenler hesabına daha hayırlıdır. Sen sabret, sabır göstermen de ancak, Allah'ın ihsanı sayesinde olacaktır..." (en-Nahl 16/126-127).

5- Davetçinin görevi tebliğdir, hidayete erdirmek değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'e (sav) tebliğ görevi verilerek "Allah'ın davetçisi" (dâiyallah)⁵⁶³ olmakla vasıflandırılmıştır. Birçok ayette görevinin ancak irşad, tebliğ ve davet olduğu,⁵⁶⁴ hidayete erdirmek olmadığı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in (sav), insanlar üzerinde bir zorba değil,⁵⁶⁵ insanların iman edip etmemeleri kendi iradelerine bağlı olduğu⁵⁶⁶ belirtilmiştir.

Kur'ân, Hz. Peygamber'in (sav), insanları doğru yola girmeye zorlama görevi olmadığını gibi insanlar iman etmediklerinde üzülmemesi gerektiğini ve İslâm'a daveti yapmakla sorumluluğunu yerine getirdiğini belirtiyor. Hidayet yoluna girmek ancak

⁵⁵⁹ el-Benna, *Risaleler*, 234; Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", 59-76.

⁵⁶⁰ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 114.

⁵⁶¹ Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", 59-76.

⁵⁶² el-Feth 48/1; en-Nasr 110/1-2.

⁵⁶³ el-Ahkâf 46/31.

⁵⁶⁴ Âl-i İmrân 3/20; el-Mâide 5/92, 99; eş-Şûrâ 42/48.

⁵⁶⁵ el-Gâşiye 88/22.

⁵⁶⁶ el-Kehf 18/29.

Allah'ın (cc) dilemesiyle olduğu hatırlatıyor. Bu direktifler hem Peygamber'e (sav) tüm davetçiler içindir.⁵⁶⁷

İslâm davetinde, başarısızlığa yer yoktur. Davetçinin başarısı, kendisine icabet eden kişilerin sayısına bağlı değil; davet görevini yerine getirmesine bağlıdır. Eğer başarı; davete icabet edenlerin sayısına bağlı olsaydı, çok az sayıda kendilerine tabisi olan birçok peygamber başarısız sayılırdı. İnsanların İslâm davetine icabet etmeleri, elbette arzulanan bir şeydir. Ancak insanlar davete icabet etmezlerse de davetçi, davet görevini yaptığı sürece mükâfatını almaktadır. İnsanlar, davete icabet etmiyor diye insanları Allah (cc) yoluna davet etmekten vazgeçmek de doğru değildir.⁵⁶⁸ İnsanların büyük bir kısmı davete icabet etmemesine rağmen Hz. Nuh (as.) ne davetini bıraktı ne de başarısız sayıldı. “Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, O, dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.” (el-Ankebut 29/14).

6- İslâm davetçisinin en önemli vasıflarından birisi, sert değil yumuşak olması, durumlara ve olaylara sağduyulu yaklaşması, meşakkat ve eziyetlere karşı sabırlı olmasıdır. Davetçinin, mü'minlere karşı şefkatli ve merhametli olmasının yanında, farklı görüş sahiplerine dahi yumuşak davranması gerekmektedir. Affedici ve güler yüzlü davetçiler, davetin muhatapları tarafından daha çok sevilirler, davalarına daha çok sempati duyulur. İnsanları, müsamaha ile ahlaki güzelliklere yönelttikleri için kendilerine buğz edilmez.⁵⁶⁹ Bununla ilgili Hz. Peygamber'e (sav) ve hak davası için davette bulunan herkese davetin ve tebliğin bazı hikmetleri şöyle bildirilmektedir: “(Resulüm!) Sen onlara karşı af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir. Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.” (el-A'raf 7/199-200).

Allah (cc), Hz. Peygamber'e (sav) hitap ederek şöyle demiştir: “Allah tarafından bir rahmettir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağılırlardı. Onları affet. Onlar için bağışlama dile. Ve işlerinde onlarla müşaverede bulun.” (Âl-i İmrân 3/159).

⁵⁶⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 6: 585-587.

⁵⁶⁸ Said, *İslâm'a Davet Esasları*, 35

⁵⁶⁹ Bk. Vâhidî, *el-Vasût fi tefsîri'l-Kur'an'il-mecîd*, 2: 437-438; Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, 717-720.

7- İnsanları, İslâm'a davet etmenin önemli ilkelerinden biri de kolay olandan zor olana doğru davette bulunmaktır. Davet edilecekler için güç olan konulardan önce kolay olanlardan başlamak gerekmektedir. İslâm her yerde öncelikle kolaylığı istemektedir, zorluğu istemez.⁵⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum şöyle açıklanmaktadır: “Biz, Kur'ân'ı sana, güçlük çekesin diye değil; ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. Biz, bu Kur'ân'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.” (et-Taha 20/2). “...Allah, sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”⁵⁷¹

İslâm, insanları darlığa duçar etmek için değil, insanları dünya ve âhîret mutluluğuna kavuşturmak üzere gelmiştir. Allah kişiye ancak taşıyacağı kadar yük yükler.⁵⁷² Bu sebeple, hastalık, yaşlılık, misafirlik, unutkanlık gibi hususlar, dini hükümlerin hafifletilmesini gerektiren özürlerden sayılmıştır.⁵⁷³

Hz. Peygamber (sav) de dinin kolaylık olduğunu şöyle belirtmiştir: “Din kolaylıktır, hiçbir kimse yoktur ki, din hususunda kendini zorlasın da din, ona galip gelmiş olmasın. Öyleyse orta yolu takip edin.”⁵⁷⁴ Hz. Peygamber (sav) İslâm davetiyle görevlendirdiği kimselere⁵⁷⁵ de şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”⁵⁷⁶

Hz. Peygamber'in (sav), bütün işlerinde kolaylık vardı. İki şeyden birini tercih etmek zorunda kaldığında kolay olanı seçerdi. Hz. Peygamber (sav) giyim, yiyecek, yatış ve diğer tüm hareketlerinde kolay ve külfetsiz olanını tercih ederdi.⁵⁷⁷

Hz. Peygamber (sav); kendisinden kaçan gönülleri sadelik, kolaylık, yumuşaklık ve uyum ile avucuna alıyordu. Hz. Peygamber'in (sav) hayatında bu konuda pek çok örnek vardır. Bu örnekler Allah'ın Hz. Peygamber'i (sav) muvaffak kıldığı davetinde ve işlerinde kolaylaştırıcı olmasındandır.⁵⁷⁸ Hz. Muhammed'in (sav) görevlendirildiği davetin

⁵⁷⁰ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, 59-76.

⁵⁷¹ el-Bakara 2/185.

⁵⁷² el-Bakara 2/285.

⁵⁷³ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, 59-76.

⁵⁷⁴ Buhârî, “Kitabu'l-İlim” 16.

⁵⁷⁵ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, 59-76.

⁵⁷⁶ Buhârî, “Kitabu'l-İlim” 27.

⁵⁷⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 451-454.

⁵⁷⁸ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 10: 451-454.

nitelikleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır: “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (el-Enbiya 21/107).

3.1.3. Davetçinin Muhatap Açısından Uyması Gereken İlkeler

Davet karşısında, insanların daveti kabul ve ret durumları farklılık arz etmektedir. Kimi İslâm'ı kolay kabul edebilirken kimi de inat edebilir. Hz. Peygamber (sav), bu konuda güzel bir temsil getirmektedir: “Allah'ın benim aracılığımla gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur, bazen toprağın öyle bir kısmına isabet eder ki bu kısım bereketlidir, suyu kabul eder, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da bir kayalık gibi olur, suyu üstünde tutar da Allah insanları onunla faydalandırır. Bu sudan hem içerler hem de hayvanlarını sularlar, ekin ekerler. Diğer bir kısmı ise, düz ve kaygandır. Ne suyu tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim aracılığımla gönderdiğinden yararlanan, bunu öğrenen ve öğreten kimse ile bunu duyduğu vakit kibrinden kafasını kaldırmayan ve Allah'ın benim aracılığımla gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kişinin örneği işte budur.”⁵⁷⁹

Davet edilenler, büyüklük taslayan siyasi güç sahipleri,⁵⁸⁰ maddi güç sahipleri⁵⁸¹ veya ilim sahipleri⁵⁸² olabileceği gibi toplumda ezilip zayıf düşürülmüş insanlar da olabilirler.⁵⁸³ İşte davetçilerin, konum ve imkân bakımından durumları farklılık gösteren tüm davet edilenler açısından uyması gereken ilkeler önceliklere göre şöyle sıralanabilir:

1- Davet edilenlerin akıl ve kalplerine beraber hitap etmek konusunda yukarıda üzerinde durduğumuz Nahl suresinin 125. ayeti, çok önemli bir ilkeyi vurgulamaktadır. Ayeti kerime, akli ikna eden “hikmeti” ve kalbi harekete geçiren “mev'izayı” beraber içermektedir. Ayette, hikmet ehlinin, akli bakış açısıyla delil getirme yönleri, mev'iza ehlinin ise öğüt vererek duyguları harekete geçirme yönleri öne çıkmaktadır. Davetçilerin hem akli delil getirmeyi, hem de mev'iza ile öğüt vererek duyguları harekete geçirmeyi kullanmalarına engel herhangi bir sebep bulunmamaktadır. Zaten, İnsan Aklına hikmet ile

⁵⁷⁹ Buhârî, “Kitabu'l-İlim”, 20.

⁵⁸⁰ Bk. el-Bakara 2/258; en-Naziât 79/24.

⁵⁸¹ Bk. el-Kassas 28/76-81.

⁵⁸² Bk. el-A'raf 7/175-176.

⁵⁸³ Bk. Sebe 34/32-33.

hidayeti göstermek ve insan kalbine hitap ederek yumuşatmak, Kur'ân-ı Kerîm'in üslubudur.⁵⁸⁴

2- Hz Peygamber (sav); muhataplarını tanımaya büyük önem verdiği, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate aldığı, muhataplarına daima değer verdiği, ilgi gösterdiği, müsamaha ettiği görülür.⁵⁸⁵ O (sav), muhataplarına söylediği sözleri ve davranışları katı ve kaba değil Allah'ın (cc) rahmeti sayesinde daima yumuşak idi.⁵⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm bunu şu şekilde ifade eder: “İlahi bir lütuf sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydım çevrenden dağılır giderlerdi” (Âl-i İmrân 3/159).

Seyyid Kutub, Nahl suresi 125. ayetini tefsir ederken davetçinin muhatabını her yönüyle iyi tanınması ile ilgili şöyle demektedir: “Davet edileceklerin şartları ve durumları göz önünde bulundurulmalıdır. Her seferinde neyin ne kadar anlatılması gerektiğine, anlatılanların muhatap için ağır gelip gelmeyeceğine dikkat etmeyi gerektirir. Onlara hitap ederken şartlara ve durumlara göre bu hitap yöntemlerini kullanmayı, acelecilik ve duygusallıkla durumu daha zor hale getirmeden hikmetin sınırlarını aşmamayı gerektirir.” İnsanların bünyeleri, taşımaya hazır olmadıkları mükellefiyetler altına sokulursa, bu, onları davetten daha çok uzaklaştırır.⁵⁸⁷

Davet edilenin tanınması açısından, davetten yüz çevirme nedeninin bilinmesi de çok önemlidir. Örneğin davetten yüz çevirme nedeni cehalet inkârı mı, yoksa bile bile hakka karşı çıkma inkârı mıdır, bilinmelidir. Bilgisizlik ve cehalet inkârı, Kur'ân'la, ilimle izale edilebilirken, bile bile hakka karşı çıkma inkârı ise mal ve makamlarının elden gideceğinden korkanların yeltendiği inkâr olduğu için izalesi çok daha güç olan bir durumdur.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Karadavi, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, 507-508.

⁵⁸⁵ Çağrı, “Da'vet”, 9: 16-18

⁵⁸⁶ Vâhidî, *el-Vasît fi tefsiri 'l-Kur'ân 'il-mecîd*, 1: 512.

⁵⁸⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 6: 585-587.

⁵⁸⁸ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 83-88.

Medine toplumunu her yönüyle çok iyi tanıyan sahabeden birinin tavsiye ve yönlendirmeleriyle Medine’de davette bulunan Mus’ab Bin Umeyr (r.a.) bir yıllık kısa bir zamanda büyük başarılar kazanmıştır.⁵⁸⁹

3- Davette önceliklerden biri de yakınları davet etmektir. “Hz. Peygamber davet çalışmalarında akrabalık ve sosyal münasebetlerden azami ölçüde faydalanmış, Müslüman olsun olmasın tüm akraba ve çevresiyle ilgisini ısrarla devam ettirmiştir. Bundan, davet lehine faydalanmış, toplumları üzerindeki etkilerini göz önüne alarak kabile reislerine özel bir ilgi göstermiş, davetini sunmak üzere toplantılar düzenlemiştir; çarşı, pazar, panayır ve ev gibi insanların toplu olarak bulunduğu her yerde tebliğ faaliyetini sürdürmüştür.”⁵⁹⁰ “(Önce) En yakın akrabayı uyar.” (eş-Şuara 26/214).

4- İslâm davetine; kibirli, kendini beğenmişlerden önce mütevazı kimselerden başlanmalıdır. Tevazu hakikati kabul etmeye delalet eder. Kibir ve böbürlenme ise; kişiyi, hakka karşı durmaya ve daveti küçümsemeye sevk eder.⁵⁹¹

İnsanları hak dine davet ederken, küstahça davranışlara sabretmek, intikam peşinde koşmamak, kötülüğe kötülükle karşılık vermemek de büyük önem arz etmektedir.⁵⁹² “İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dorst oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur.” (el-Fussilet 41/34-35).

5- İslâm davetine yaş bakımından büyüklerden önce, küçüklerden ve gençlerden başlamak gerekmektedir. Küçüklere daveti götürmek, bir yol takip edip belli bir düşüncesi oluşmuş kimselere göre daha verimlidir. Özellikle toplumsal bir statüye sahip, yitip gitmesinden çekindiği dünyevi kazançları bulunan yetişkinlerin daveti kabul etmeleri daha

⁵⁸⁹ Mus’ab Bin Umeyr (r.a.) Medine toplumunu iyi tanıyan Es’ad bin Zürrare (r.a.) tavsiyelerinden yararlanarak davette büyük başarılar kazanmıştır. Bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 136-138.

⁵⁹⁰ Çağrıcı, “Da’vet” 9: 16-18

⁵⁹¹ Said, İslâm’a Davet Esasları, 97

⁵⁹² Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 4: 708-710

zordur.⁵⁹³ Nitekim Hz. Peygamber'e (sav) Mekke'nin ileri gelenleri olan büyükler karşı çıkmış, yaşı küçük olanlar daha çok inanmıştır.⁵⁹⁴

6- Toplumdaki önemli bazı kişilerin İslâm davetinin saflarına katılması, toplumun kısa sürede İslâm davetinin lehine dönüşmesini daha kolay sağlayabilir.⁵⁹⁵ Elbette bundan kasıt sadece önemli kişilerin davet edilmesi değildir. Hz. Peygamber (sav), Mekke'deki önemli iki kişiden birinin Müslüman olması için şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, İslâm' şu iki adamdan biri (Amr bin Hişâm veya Ömer bin Hattab) ile güçlendir."⁵⁹⁶ Bu hadis, davetçinin İslâm'a davet edilenlerin hidayete ulaşmaları için onlara dua etmeleri gerektiğini de göstermektedir. Davetçiler, başarıya ulaşmak için davet edilenlere dua etmeyi ihmal etmemelidirler.

3.2. İslâm'a Davetin Metotları

Davetin ilkelerinden biri de daveti, metotlu bir şekilde yerine getirmektir. Metot, gayeye en çabuk ve emin bir şekilde ulaşmayı mümkün kılan kurallar ve vasıtalar. Mesele İslâm'a davet olunca, hedefe ulaşmayı mümkün kılan kurallar ve araçlar gayeyi gerçekleştirmeye uygun olması gerektiği gibi, bu metotlar ve araçların meşru olmaları da gerekmektedir.⁵⁹⁷ Yanlış seçilen metot ve vasıtalar hiçbir zaman davetçiyi hedeflerine ulaştırmaz.

Davetçilerin, davetlerinde kullanmaları gereken metotlar, şöyle sıralanabilir:

1- Davetin en verimli ve kalıcı davet metodu Mekke döneminin ilk merhalesinde uygulanan "bireysel girişimlerle"⁵⁹⁸ yapılan davet metodudur. Ferdi davet yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntem davetin her merhalesinde uygulanabilir bir yöntemdir.⁵⁹⁹ Bütün peygamberler davetlerine ferdi davet yöntemiyle başlamışlar, ferdi davet yöntemini davetlerinde kullanmaya devam etmişlerdir.⁶⁰⁰ Davet edilecek kişiler iyi tanındığı, ihtiyaç

⁵⁹³ Said, İslâm'a Davet Esasları, 96

⁵⁹⁴ Hz. Peygamber'e (sav) inananların çoğu yaşı küçük olanlardır. Bk. Köksal, *İslâm Tarihi*, 1: 225-247; Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 71-72.

⁵⁹⁵ Said, İslâm'a Davet Esasları, 102;

⁵⁹⁶ Tirmizi "Menkıb" 18.

⁵⁹⁷ Said, İslâm'a Davet Esasları, 102. Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 51-52.

⁵⁹⁸ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sav)*, 565.

⁵⁹⁹ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 104.

⁶⁰⁰ Seyyid Muhammed Nuh, *Ferdi Davet Fıkhı*, trc. Mustafa Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2000), 48.

ve eğilimleri iyi bilindiği için onlarla kurulan yakınlık sayesinde, onlarla en uygun diyalog şekliyle davette bulunulur.⁶⁰¹

2- Davetçi, İslâm'a davet görevini yerine getirmeye çalıştığı sırada insanlarla tartışmaktan kaçınmalıdır. Ancak insanlarla tartışmak⁶⁰² zorunlu hale gelirse, bu tartışma en güzel bir şekilde yapılmalıdır.⁶⁰³ İmam Şafii şöyle demiştir: “Kiminle mücadeleye giriştiysem sürekli, hakikatin onun tarafında olmasını temenni etmişimdir.”⁶⁰⁴

Tartışmalarda, fikirlerin öne çıkmasına özen göstermek gerekir. Eğer savunulan fikirlerin değerinin öne çıkarılması yerine kişilerin onurları öne çıkarsa doğruya ulaşmak güçleşir. Çünkü kişiler görüşünden vazgeçmeyi onur ve saygınlığından ödün vermek şeklinde değerlendirebilirler. En güzel bir biçimde tartışmak, insandaki bu hassas gurur duygusunu onur meselesine dönüştürmeden gerçeğe ulaşmayı sağlayan tartışmadır.⁶⁰⁵ Hz. İbrahim'in (as.), ilahlık taslayan biriyle olan mücadelesi Kur'an'da şöyle geçmektedir: “Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, ‘Benim Rabbim diriltir, öldürür.’ demiş; o da, ‘Ben de diriltir, öldürürüm.’ demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, ‘Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir.’ deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” (el-Bakara 2/258)

Firavun, Hz. Musa (as.) ile Rabbi konusunda yaptığı tartışma Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: “Firavun: Rabbiniz de kimmiş, ey Musa? dedi. O da: Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.” (et-Taha 20/49-50).

Tartışmalarda, tenkitten son derece kaçınmak gerekmektedir. Çünkü tenkit çok tehlikeli kıvılcımların yakılmasına sebep olmaktadır.⁶⁰⁶ Davet yapılırken muhatabı rencide etmekten, muhatabın öfke, kibir ve gururunu tahrik etmeden düşünüp ibret almaya teşvik edici sözler söylemek istenen bir durumdur. Herhangi hayırlı bir sonuç beklenmeyen ve

⁶⁰¹ Nuh, *Ferdi Davet Fıkhı*, 57-58.

⁶⁰² “... Onlarla en güzel şekilde mücadele et (tartış).” (en-Nahl 16/125).

⁶⁰³ el-Ankebut 29/46.

⁶⁰⁴ Ömer Tilmişani, *Hatıralarım*, trc. Ensari Atlı – Abdurrahman Özgüç (İstanbul: Nida yayıncılık 2020), 207.

⁶⁰⁵ Kutub, *Fizilali'l Kur'an*, 6: 585-587.

⁶⁰⁶ Carnegie, *Dost Kazanmak ve İnsanları Etkileme Sanatı*, 19.

gitgide çekişme ve kavgaya sebep olacak tartışmaları hemen sonlandırmak gerekir.⁶⁰⁷ Kur'ân-ı Kerîm, bu konuda şöyle buyurmaktadır: “İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.” (el-Fussilet 41/34).

3- Davetçi, davette bulunurken davet edilenlerin psikolojik durumlarını da göz önünde bulundurmalıdır. İnsanlar hayatlarında rahat olabilirler, onların herhangi bir dert ve tasaları yokmuş gibi görünebilir. Ancak hayat durağan değildir. Başa gelen olaylar ve durumlar duyguları değiştirir. Davetçi muhatabının psikolojisini iyi tahlil ederek duruma uygun bir davette bulunmalıdır. Muhataplara sıcak, samimi, güvenilir bir ortamda gayet ince ve nazik bir yaklaşım gösterilerek yapılacak davetin, başarılı olma ihtimalinin daha yüksek olması beklense⁶⁰⁸ de hidayet etmek Allah'a aittir. Hz Nuh bıkmadan gece gündüz açıktan açığa ve gizliden gizliye⁶⁰⁹, sevinçli ve üzüntülü hallerinde davet ettiği kavmine, inanmaları durumunda bağışlanacaklarını, bol yağmur, mallar ve oğullarla destekleneceklerini⁶¹⁰ bildiriyor.

4- Kur'ân-ı Kerîm, yöntem olarak birçok ayetiyle, teşvik ve sakındırma yapmaktadır. Teşvik; Allah'ın rahmet ve rızasıyla, âhirette çokça sevaba nail olmakla yapılırken, sakındırma; Allah'ın gazabı ve âhirette karşılaşılabilecek azap ile yapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, davet yöntemi olarak durum, şartlar ve ihtiyaca uygun bir şekilde ikisinden birini diğerine öncelemektedir.⁶¹¹ Kur'ân-ı Kerîm, çoğunlukla iman edenleri teşvik ve müjdelemektedir. İnkâr edenleri de sakındırarak korkutmaktadır: “İman edip sâlih amellerde bulunanları, altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokacağız. Onda, onlar için tertemiz kılınmış eşler vardır. Ve onları, ne sıcak ne soğuk, tam kararında gölgeliğe sokacağız.” (en-Nisa 4/57). “De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takva sahiplerine vadedilen ebedilik cenneti mi? Orası, onlar için bir mükâfat ve (huzura kavuşacakları) bir varış yeridir. Onlar için orada ebedî kalmak üzere diledikleri her şey

⁶⁰⁷ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, 59-76.

⁶⁰⁸ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, 59-76.

⁶⁰⁹ Nuh 71/8-9.

⁶¹⁰ Nuh 71/11-12.

⁶¹¹ Abdülkerim Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, trc. Veli Ulutürk – Mehmet Karabulut (İstanbul: ÇıraYayıncıları, 2011), 517.

vardır. İşte bu, Rabbinin üzerine (aldığı ve yerine getirilmesi) istenen bir vaaddir.” (el-Furkân 25/15-16).

Kur’ân’ın şu ayetleriyle, inkâr edenler korkutulmaktadır: “Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler. (Onlara şöyle denir:) Bugün (yalnız) bir defa yok olmayı istemeyin; aksine birçok defalar yok olmayı isteyin!” (el-Furkân 25/12-14).

İnsanlar; âhireti unutup, dünyaya fazla meyletmeleri sebebiyle davetçilerin önderleri olan peygamberler davetlerinde teşvik ve sakındırma metodunu çok kullanmışlardır. Bazen müjdeleyerek kavimlerinin rağbetini artırmaya çalışmışlar, bazen de kokutarak kavimlerini sakındırmaya çalışmışlardır.⁶¹² Nuh suresinde şöyle buyurulmaktadır: “Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diye Nuh’u kendi kavmine gönderdik. ‘Ey kavmim dedi, ben sizin için açık bir uyarıcıyım. Allah’a kulluk edin; O’na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin (muahaze etmeden yaşatsın). Bilinmeli ki Allah’ın tayin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!” (Nuh 71/1-4).

5- İnsanlara, kendi iç âlemlerinde ve dış âlemden deliller sunarak⁶¹³ tefekkür etmelerini sağlamak da davet metotlarından biridir. İnsanı tefekküre sevk edecek olan deliller, ilmi gerçekler olabileceği gibi Kur’ân ayetlerinden de olabilir. Örneğin Kur’ân’daki şu kevnî ayetler tefekküre sevk etmektedir: “Gerçekten sizin Rabbiniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra arşa istiva eden Allah’tır. Gündüzü, durmaksızın kendisini kovalayan geceyle örten, Güneş’e, Ay’a ve yıldızlara kendi buyruğuyla baş eğdirenidir. Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O’nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne yücedir.” (el-Araf 7/54).

Özellikle Kur’ân’dan naslarının yerli yerinde kullanılarak getirilen deliller bütün şüpheleri izale eder, bütün bahaneleri keser, muarızları susturur.⁶¹⁴ Kur’ân Kerîm, başka bir

⁶¹² Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 521.

⁶¹³ “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur’ân’ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?” (Fussilet 41/53).

⁶¹⁴ Karadavi, *Kur’ân’ı Anlamada Yöntem*, 511.

ayette de şöyle buyurmaktadır.”Allah, kendisinden başka hiçbir İlah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O’nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku... Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. İzni olmaksızın O’nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar, O’nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O; göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na güç gelmez. O; yücedir, büyüktür.” (el-Bakara 2/255).

6- Davet metodlarından biri de insanlara akıllarını kullanmalarını teşvik etmektir. Peygamberler davetlerinde insanların akıllarını kullanarak doğruya ulaşmaları için büyük gayretler göstermişlerdir. Hz. İbrahim (as.), kavminin aklını kullanmasını istiyor. “ Hani o, babasına ve kavmine: ‘Neye tapıyorsunuz?’ demişti. ‘Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz.’ diye cevap verdiler. İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk. İbrahim dedi ki: İyi ama ister sizin, ister önceki atalarınızın; neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü? İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur); Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O’dur. Beni yediren, içiren O’dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O’dur. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O’dur. (eş-Şuara 26/70-82).

Yine Hz. İbrahim (as.), aklını kullanmaktan uzak olan kavminin, akli melekelerini harekete geçirmeye çalışmıştır: “Bunu İlahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) ‘Zalimler sizlersiniz, sizler!’ dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?” (el-Enbiyâ 21/62-67).

Kur'ân-ı Kerîm'in akli kullanma ve duyguları harekete geçirici sahneleri çoktur. Bu sahnelerden anlaşıldığı kadarıyla, iman edenler olacağı gibi tüm delillere rağmen inanmayalar da olacaktır. Kur'ân'ın maksatlarını anlamayıp ters düşmek Kur'ân'ı terk etmekten daha kötüdür. Çünkü doğru bir işin yolu doğru bir anlayıştan geçer.⁶¹⁵ Davetçiye düşen görev zorlama yapmadan, doğru bir anlayışla görevini yapmasıdır.

Yukarıda vermeye çalıştığımız bu ilkeler İslâm'a davet görevini üstlenecek olanların dikkat etmesi gereken ilkelerdir. İlim sahibi ihlâslı Müslüman, İslâm'a davetini, tüm gayretini sarf ederek zorlama yapmadan sabırla yerine getirmesi, muhatabını her yönüyle iyi tanınması gerekmektedir. Ayrıca duruma göre müjdeleme ve korkutmayla yumuşak bir üslup kullanarak kalplere girmesi, tatlılıkla duyguların derinliklerine inmesi gerekmektedir.

3.3. İslâm'a Davetin Araçları

Davetçilerin, davetlerinde kullanmaları gereken metotlar gibi davet araçları da hedefe ulaştıracak özelliklere sahip olmalıdırlar. Davet araçlarını bir arabaya benzetirsek, hedefinden sapmayacak şekilde rot balans ayarları düzgün yapılmış olmalıdır. Bu araba yarı yolda bırakmayacak şekilde bakımı iyi yapılmış olmalı, yenilenmeye açık defalarca kullanılmaya elverişli olmalıdır.

İslâm'a davetin; selamlaşma, ziyaretleşme, hitap, diyalog, tekrar, hediyeleşme gibi pek çok araçları vardır. Burada hayatın gerçeğiyle ve sebep sonuç kanununa uygun olan temel araçlar⁶¹⁶ üzerinde durmak istiyoruz. İslâm'ın nezdinde meşru ve yenilenmeye elverişli olması gereken davet araçlarını şöyle sıralamak mümkündür:

1- Tedbirli Olmak: Sakınmak, gizlenmek, korunmak ve uyanık bulunmak anlamına gelen tedbir davetin araçlarından. Tedbirli olmak, iman ve akliselim sahibinin, kâinattaki İlâhi kanunları ince bir şekilde anlayabilenlerin sıfatıdır. Yoksa şaibeli bir korkuya teslimiyet, bir fikir sarsıntısı veya kurtuluştan ümitsizlik değildir.⁶¹⁷ Meydana gelebilecek

⁶¹⁵ Said, İslâm'a Davet Esasları, 233.

⁶¹⁶ Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 529.

⁶¹⁷ Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 531.

muhtemel kötü sonuçlarla karşılaşmamak için İslâm daveti de gizli olarak başlamıştır. Ancak şartlar olgunlaştığında davete gizli devam etmenin anlamı yoktur.⁶¹⁸

Müslüman davetçi, münafık ve kâfirlere karşı tedbirli olması gerektiği gibi günahlardan ve nefsin isteklerine tabi olmaktan sakınmak için de tedbirli olması gerekmektedir. Ayrıca aile ve çocuklarının kendisini davetinden alıkoymalarına⁶¹⁹ karşı da tedbirli olmalıdır.⁶²⁰

2- Ehil kimselerden yardım istemek: Davetini insanlara ulaştırmada çok gayretli olması gereken davetçi, ihtiyaç duyduğunda hayırlı ve ehil kimselerden yardım istemelidir.⁶²¹ Allah (cc) Hz. Harun'u bir peygamber olarak, Hz. Musa'nın (as.) tebliğ çalışmalarında ona yardımcı olmak üzere vazifelendirmiştir. O'nun Allah tarafından görevlendirilmesi Furkan suresinde şöyle belirtilmektedir: "Biz Musa'ya kitap vererek kardeşi Harun'u ona yardımcı yapmıştık." (el- Furkan 25/35).

İyi veya kötü her dost mutlaka insanı bir şeye davet eder. İyi dostlar; insanı hataya düşmekten koruyan, davette de iyi birer yardımcılardır. Yüce Allah'ı anmaktan alıkoyan, Peygamber'in yolundan uzaklaştıran, dostlar ve arkadaşlar⁶²² edinmenin ise, insana büyük pişmanlıklar getireceğini, Furkan suresinin şu ayetleri belirtmektedir: "O gün her zalim, öfkesinden, parmaklarını ısırarak şöyle der; 'Keşki Peygamberin yoldaşı olsaydım. Eyvah, keşki falancayı dost edinmeseydim. Bana Kur'ân'ın mesajı geldikten sonra o beni Allah'ı anlamaktan alıkoydu.' Zaten şeytan, insanı ayarttıktan sonra yüzüstü bırakır." (el-Furkan 77/27-29).

3- Ekip ruhu ile hareket ederek bir düzen ve intizam dâhilinde çalışmak: Davetçilerin hedeflerine daha kolay ulaşabilmeleri için İslâm'a davet alanındaki gayretlerini ve çalışmalarını en güzel bir şekilde organize edilmesini sağlayacak bir düzen ve intizamın olması gerekmektedir. Önceden belirtmeye çalıştığımız iyi bir planlamanın uygulanabilmesi ve davetçilerin zamanlarını verimli kullanılabilmeleri için davet yapan fertlerin bir nizama ihtiyaçları vardır. İslâm'a davetin ilk merhalesinden başlamak üzere

⁶¹⁸ Tedbir almanın gerekliliği konusunda bk. En-Nisa 4/102.

⁶¹⁹ Bk. et-Teğabun 64/235.

⁶²⁰ Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, 538-543.

⁶²¹ Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, 545.

⁶²² Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 7: 544-545

İslâm dinine girenlerin sayısı artınca, iman edenleri bilgilendirmek, onlara İslâmî bir anlayış ve ruh kazandırmak ve onları davanın fedakâr birer ferdi haline getirmek⁶²³ için Hz. Peygamber (sav), iman edenleri Daru'l-Erkam'da bir araya getirerek teşkilatlandırmıştır. Bu teşkilat, Hz. Peygamber (sav) tarafından, davetin seyrinin kontrolü, itaat ve dinin emirlerinin uygulanması konularında İslâmî çalışmaya karşı sorumluluk üstlenecek on iki nakibin Akabe Biati'ndan sonra seçilmesini istenmesiyle de oluşturulmuştur.⁶²⁴

Fıkıhta şöyle iki kural vardır: Biri, kirli suyun miktarı artırılınca temizlenir ve temizleyici olur. Diğeri, akıp hareket eden su kirlenmez.⁶²⁵ Mekke'den hicret eden Müslümanlar ile Medine'deki Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (sav) liderliğiyle İslâm cemaatini oluşturdular. Hz. Peygamber'in (sav) liderliğiyle İslâm cemaatinin bütün çalışmaları en güzel bir şekilde organize edildi. Medine'deki Müslümanların iki temel özelliği, oluşturulan İslâm cemaatinde Hz. Peygamber (sav) tarafından tezkiye ve terbiye edilmeleri ve cihâd meydanlarında durmak bilmeyen hareketlilikleriydi.⁶²⁶ Buradaki Müslümanların en önemli şiarları liderleri olan Hz. Peygamber'e (sav) tereddütsüz itaat etmeleriydi. Hz. Peygamber (sav) de onlarla istişarede bulunmaya büyük bir önem vermekteydi.⁶²⁷ Bu konuda Hz. Ömer (r.a.) şu sözü söylemiştir: "İslâm cemaatsiz olmaz, cemaat lidersiz olmaz, lider de itaatsiz olamaz."⁶²⁸

4- Sözlü davette bulunmak: Davetçinin kullanabileceği davet araçlarından biri de sözlü davette bulunaktır. Elbette davetçinin örnek alınabilecek samimi güzel İslâmî yaşantısı ve insanların faydalanacağı fiili çalışmaları sözlü yapılan tebliğden çok daha etkilidir. Burada sözlü davetten kasıt örnek yaşantının karşılığı olan sözlü davet değildir. Kastedilen, sözlü davette bulunan kişinin konuşmalarında dikkat edeceği bazı esaslardır. Sözlü davetin esası, kapalı ve müphem değil muhatapların anlayabileceği açıklıkta olması,

⁶²³ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, 114.

⁶²⁴ Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, 1: 174

⁶²⁵ Ahmed b. Hüseyin Kadı Ebu Şuca', *Ğayet'ül-İhtisar ve Şerhi*, trc. Nizamettin Ersöz (İstanbul: Ravza Yayınları, 1997), 78-80.

⁶²⁶ Hz. Peygamber (sav), Medineye gelir gelmez mescid inşa etmek ve müslümanlar arasında kardeşlik tesis etmek ile Müslümanların İslâm'a bağlılıklarını güçlendirmiş, onlara, seriyyelerde sürekli görevler vererek hareketlendirmiştir. Bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 165-180; Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, 553-561.

⁶²⁷ Bk. Mübarekfürî, *er-Rahiku'l Mahtûm*, 165-179; Zeydan, *İslâm Davetinin Esasları*, 553-561.

⁶²⁸ Dârîmî, "Mukaddime", 257.

hitap ve belağatın bazı özelliklerini taşımasıdır.⁶²⁹ Her peygamber davet görevini kendi kavminin diliyle, onların anlayacağı şekilde yapmıştır.⁶³⁰

Davetçi, önceden ne söyleyeceğini tasarlayarak⁶³¹ hem insanların seviyelerine uygun, anlayacakları şekilde hitap etmelidir, hem de insanlara güzel söz ve yumuşak bir üslup ile hitap etmelidir. İnsanların inanç ve fikirlerinin değişiminde güler yüz, tatlı söz ve yumuşak üslubun etkisi çok fazladır. Bu konuda öncekiler bir sözlerinde şöyle demişlerdir: Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Davetçi, güler yüzlülük ve muhataplarına karşı kullanacağı üslubun yumuşak olması konusunda herkesten daha duyarlı ve özenli olmalıdır.⁶³²

İnsanlar muhataplarını kırmamak, tacirler müşterilerini kaybetmemek için büyük çabalar gösterir, söz ve davranışlarına dikkat ederler. Mesele insanları, İslâm'a davet olunca durum çok daha fazla önem arz eder. Davetçi hem hitabında hem de insanlarla olan muamelesinde son derece hassas olmalıdır. Hz. Peygamber (sav), bu konuda "İnsanlara mevki, makam ve seviyelerine göre muamele ediniz."⁶³³ buyurmuştur.

Sözlü davet görevini yapan davetçinin, bilgi verirken dinleyicilerin konuşulanları anlayacakları yavaşlıkta, kibirlenmek ve fesahat gösterisi yapmaktan uzak bir şekilde konuşması da gerekmektedir. Dinleyicinin hislerini etkileyecek bir üslubla onda dinleme arzusu uyandıracak şeyler söylemeli, onu harekete geçirecek şekilde samimi duygularla konuşmalıdır.⁶³⁴

Davetçinin sözünün yanlıştan, şaibeden ve batıldan uzak olması en çok dikkat etmesi gereken şeydir. Bunun için davetçi, davetinde Kur'ân ayetleri ve sahih sünneti seniye ve İslâm âlimlerinin kullandığı şer'i ifadeleri kullanmaya özen göstermelidir. Davetçinin kullanacağı bu söz ve ifadeler, tebliğin etkileyciliğini ve söz gücünü de artıracaktır.⁶³⁵

Allah (cc), Hz. Musa (as.) ile Hz. Harun'dan (as.) Firavun'a gidip davette bulunmalarını istemektedir. Hz. Musa ve kardeşine belki doğru yola gelir, kötülüklerinden

⁶²⁹ Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 564-574.

⁶³⁰ "Onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güç ve hikmet sahibidir." (İbrahim 14/4).

⁶³¹ Dale Carnegie, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, trc. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Kitsan, 1993), 21.

⁶³² Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", 59-76.

⁶³³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 20.

⁶³⁴ Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 564-574.

⁶³⁵ Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, 564-574.

vazgeçer ümidiyle Firavun'a yumuşak sözle hitap etmeleri istenmektedir.⁶³⁶ “Yumuşak sözle davet etmek duyguları daha çok etkiler, kalplere girmeyi daha iyi sağlar. Yumuşak sözler, muhatabı kızdırmadan kalbini uyarır böylece öğüt almasını kolaylaştırır.”⁶³⁷ Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber (sav) için de şöyle buyurmaktadır: “Ey Muhammed, Allah'ın rahmetiyle sen onlara yumuşak davrandın. Eğer sert ve katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılıp giderlerdi. (Ali İmran 3/159).

Nuh (as.), ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, ‘yavrucuğum’⁶³⁸ Hz. İbrahim puta tapan babasına, ‘babacığım’⁶³⁹ ve daha birçok peygamberin ‘ey kavmim’⁶⁴⁰ demeleri davetteki güzel hitabın örnekleri olarak gösterilebilir.

Hz. Musa Allah'tan, kardeşini kendisine yardımcı olarak vermesini isterken onun hem dil ve ifade gücü yönünden hem de kendisini doğrulayan bir yardımcının olmasını istemektedir: “Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.” (el-Kasas 28/34).

Bu bölümde, İslâm davetinin Rabbani, evrensel, kuşatıcı ve insan merkezli oluşu gibi temel özellikleri ve davetçiye hem teorik, hem de pratik faaliyetlerinde yol gösteren temel düşünceler, davetçinin uyması gereken ilkeler Nahl suresinin 125. ayeti ışığına aktarılmaya çalışıldı. Davetçiyi hedefine ulaştıracak davet metotları ve araçları da bu bölümde aktarıldı.

3.4. İslâm'a Daveti Terk Etmenin Sonuçları

Davetin ilkeleri, metotları ve araçları başlığı altından ele aldığımız bu konu, ehemmiyetine binaen, daveti terk etmenin fertler ve toplumlar üzerinde meydana getirdiği kötü sonuçlara kısaca işaret etmek için burada işlenmiştir.

İslâm, insanların dünya ve âhîret mutluluğunu sağlayan bir dindir. İslâm'a davet etmek de insanların dünya ve âhîret mutluluğuna erişmelerini istemektedir. İslâm

⁶³⁶ Allah (cc), Hz. Musa ve kardeşine de davetin hitap üslubunu öğretiyor. “Firavun'a gidiniz. Çünkü o gerçekten azıttı. Ona yumuşak sözler söyleyiniz. Belki aklı başına gelir ya da kötü akıbetle uğramaktan korkar.” (et-Taha 20/43-44).

⁶³⁷ Kutub, *Fizilali'l Kur'ân*, 6: 585-587.

⁶³⁸ Hud 11/42.

⁶³⁹ Meryem 19/42.

⁶⁴⁰ Bk. Hz. Nuh, Hud, Sâlih, Musa, Harun. Şuayb (as.) kavimlerine bu şekilde hitap etmişlerdir.

Müslüman'dan, fert olarak sadece kendisini kurtarmasını değil, kendisini ıslah ettikten sonra toplumunu da ıslah etmesini istemektedir.⁶⁴¹ İnsanlar, yetenek ve imkânlar bakımından eşit olmadıkları gibi⁶⁴² davetçilerde de davet görevini yerine getirme konusundaki hazırlık ve istidatları farklıdır. Allah (cc); her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılmaktadır.⁶⁴³ Şu hadis de her Müslüman'a gücünün yettiği kadar davette bulunması gerektiğini şöyle ifade etmektedir: "Benden bir ayet bile olsa tebliğ edin."⁶⁴⁴

Kur'ân-ı Kerîm, daveti terk edenlerin karşılaştıkları ile ilgili şöyle buyurmaktadır: "İçlerinden bir topluluk: 'Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?' dedi. (Öğüt verenler) dediler ki: Rabbinize mazeret beyan edelim diye bir de sakınırlar ümidiyle (öğüt veriyoruz). Onlar kendilerine yapılan uyarıları unuttunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık. (el-A'raf 7/164-165).

Kur'ân-ı Kerîm burada üç çeşit insan olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilk kısmı isyankâr, düzenbaz, ne nasihat, ne de öğüdün fayda vermediği bir topluluktur. Azgınlıklarına devam etmeleri sebebiyle Allah'ın onlar hakkındaki hükmü gerçekleşti ve ağır bir ceza oları yakalayiverdi. İkincisi ise, öğütleri ile isyankârlığa ve düzenbazlığa karşı aktif bir tavır takınmış bir topluluktur. Kötülüğe engel olmaya çalışan bu topluluk felâketten kurtuldu. Üçüncüsü de kötülerini kötülükleriyle baş başa bırakmış, pasif bir tavır yolunu seçmiş, kötülüğe karşı aktif bir eylem göstermemiş olan topluluktur. Ayeti kerime bu topluluğa ne olduğuna dair hiçbir haber vermiyor. Belki de bunlar, cezaya çarptırılmasalar da aktif olarak kötülüğe karşı çıkmadıkları ve sadece pasif reddetmekle yetindikleri için ciddiye alınmaya değer bulunmamışlardır.⁶⁴⁵

Daveti terk eden topluluk ile ilgili şöyle bir açıklama daha yapılmıştır: Burada, belâ anında toplumun sadece iki kısma ayrılmış olduğu açıktır. Azaba uğratılanlar ve kurtarılanlardır. Kur'ân'ın, kötülüğü nehyedenlerin kurtarıldığı hususundaki açık ifadesinden, diğer iki grubun cezaya çarptırılanlar olması gerekir. Bir kimse sadece

⁶⁴¹ Said, *İslâma Davet Esasları*, 213-215.

⁶⁴² Said, *İslâma Davet Esasları*, 61.

⁶⁴³ el-Bakara 2/286.

⁶⁴⁴ Buhârî, "Enbiya", 50.

⁶⁴⁵ Bk. Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ân'il-mecîd*, 2: 420; Kutub, *Kur'ân Araştırmaları*, 4: 442.

Allah'ın şeriatına karşı gelmemek ve pasif kalmakla kurtulamaz aksine fazileti hâkim kılmak ve fenalığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü bizzat ortaya koymalıdır.⁶⁴⁶ Kur'ân-ı Kerîm bu konuda şöyle buyurmaktadır: “(Öyle) bir fitneden sakının ki, o aranızdan yalnız haksızlık edenlere ulaşmakla kalmaz”. (Enfal, 25).

İslâm'a davetin terk edilmesiyle, zayıf ve bitap düşmüş milletlerin gözyaşı ve alın teri üzerinde hayat süren ve insanları köleleştirerek huzur ve saadetlerini yok eden sistemler hüküm sürmeye devam edeceklerdir. Davetçiler, İlahi adaleti getirmek ve insanlığın huzur ve refahını sağlamak için çalışıp davet etmekten geri durmaları halinde, bozguncular, tüm insanlığı ifsad etmekten imtina etmeyerek, insanlığa en küçük bir acıma hissi bile duymayacaklardır.⁶⁴⁷ İslâm davetinin terk edilmesiyle, toplum ve kişiler açısından beraberinde getireceği kötü sonuçlar konusunda Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. “Eğer, insanlar kötülüğü gördükleri halde onu gidermek için çaba sarf etmiyorlarsa, Allah Teâlâ'nın, o kötülük sebebiyle herkesi cezalandırmasına az kalmış demektir.”⁶⁴⁸

İnsanlığın mihverini teşkil eden İslâm davasının gerilemesi, İslâm davetinin terk edilmesiyle, dinin, toplumsal düzenin, ahlâkın, iktisat ve siyasetin çökmesi, kısaca din ve dünya nizamının üzerine oturduğu binanın çürüyüp yıkılması demektir.⁶⁴⁹

Davetin terk edilmesiyle, fitnenin olabildiğince yayılmasına, cahiliyenin bütün görüntü ve ifsadıyla insanlığı kuşatmasına, yeryüzünün iman, tevhid ve adaletten mahrum kalmasına ve böylece inkârcıların aziz, mü'minlerin zelil olmalarına sebep olacaktır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2: 108.

⁶⁴⁷ Nedvi, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 63-64.

⁶⁴⁸ Ahmet b. Hambel, *Müsned*, 1: 2.

⁶⁴⁹ Nedvi, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 64-65.

⁶⁵⁰ Candan, *Ömür Boyu Davet*, 303-304.

SONUÇ

Çalışmamızda, İslâm'a davetin merhaleleri ve ilkeleri, Mekkî surelerin nuzul zamanı ile Hz. Peygamber'in (sav) sîreti dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu ilkeler davet, davetçi, davet edilenler ve davet metoları açısından analiz edilerek değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlarla sahih bir İslâmî davet anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Davet; Allah yoluna, İslâm'a ve İslâm esaslarının uygulanmasına yapılan bir çağrıdır. Hiçbir zorlama yapmaksızın yapılacak davet, İslâm'ın tüm insanlara ulaştırılması, İslâm hakkında herkese bilgi verilmesidir. Davetçiye düşen görevin, davet ilkelerini göz önünde bulundurarak Allah'ın yoluna hikmetle, güzel öğütle çağırarak ve en güzel şekilde mücadele etmek olduğu vurgulanmıştır.

İslâm davetinin önderi Hz. Muhammed'in (sav) hayatı, İslâm'a davetin çok boyutlu olduğunu göstermektedir. İslâm daveti, dünyevi amaçlara, mal ve makam elde etmeye alet edilmeyecek kadar yücedir. Davetçilerin, kendi el emeğiyle geçinmeleri, başkalarından herhangi bir beklentisi olmayan ihlâslı ve samimi birer fert olmaları gerekir.

Hz. Peygamber'in (sav) daveti incelendiğinde, onun başarısının temelinde Allah'ın yardımının yanında, davet ettiği dine samimiyetle inanması, İslâm'ı bütün ayrıntılarıyla kendi hayatında yaşamış olması ve insanlardan bir beklenti içinde olmaması yatmaktadır. Buna karşılık davetçinin, örneklikten uzak bir yaşantısı, yaptıklarıyla söylediklerinin uyumsuzluğu beraberinde başarısızlığı getirecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in, on üç yıllık Mekke'deki nüzûl sürecinde merhalelerde surelerin içerik ve üslup yönünden gittikçe sertleştiğini gördük. Surelerin sonra nazil olan kısımları önce nazil olmuş kısımlarından; sonra nazil olan sureler de önce nazil olmuş surelerden içerik ve üslup yönünden daha serttir. Bu durum her bir davet merhalesi için farklı bazı ilkeler ve özellikler ortaya çıkarmıştır.

Davet merhaleleri, kendilerine has özelliklerine göre ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Gizli davet merhalesinde davet edilecek fertler özenle seçilirken, açık davet

merhalesinde davet tüm insanlara yapılmaktadır. Her iki merhalede de iman eden tüm fertlerin eğitimi zorunludur. Fertlerin eğitimi, zaman mefhumuna dikkat edilerek, tedrici bir yaklaşım göstermeyi gerekli kılmaktadır. Davette acelecilik, olgunlaşmamış meyvenin dalından koparılıp ziyan olmasına sebep olduğu gibi davetin de olumsuz etkilenmesine sebep olur. Davet yükünü üstlenecek fertlerin eğitimine daha çok ihtimam gösterilmelidir. Çünkü İslâm'a davet yükünü üstlenecek fertlerin, bedenlen güçlü, maddî fedakârlığı ve maneviyatı yüksek olmasının yanında, neyi, ne zaman, nasıl yapacağını bilen davet yöntem ve teknikleri konusunda da gerekli yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Temel ilke olarak Rabbini iyi tanımış ve nefsinin ıslah etmiş fertler ancak başkasını davet etme konusunda başarılı olabilirler. Neyin nasıl yapılacağı konusundaki yetersizlik ve bir planlamaya dayanmayan bir davet için ise, başarısızlık kaçınılmazdır.

Davetçi, İslâmî hayatında, ibadetlerinde, insanlarla ilişkilerinde dengelidir. Kısacası davetçinin hayatının tüm alanlarında belirgin bir denge vardır. Davetçi bir yönüyle ayna gibidir. Davet ettiği tüm güzellikleri öncelikle kendisi yansıtır. Davetçi bir yönüyle de tabip gibidir. Hastasının bedeni, ruhi, ilmi sıkıntılarını görür ve tedavi eder. Davetçi diğer bir yönüyle de mahir bir çiftçi gibidir. Torağa attığı tohumlar meyve verinceye kadar sabırla uğraşır, olgunlaşmamış meyveyi koparmaz.

Bir bedendeki başın veya gövdenin haddinden fazla büyümesi, insan vücudunun orantısız ve çirkin görünmesine neden olacaktır. Günümüzde Müslüman davetçilerin, İslâm'ın bazı konularına fazla önem vermeleri, bazı konularını ihmal etmeleri, iman, ibadet, ahlâk, cihâd, siyaset vb. konularına önem derecelerine göre orantılı olarak yer vermemeleri farklı anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu farklı anlayışlar çeşitli sorunlar ortaya çıkarmış, büyük acıların yaşanmasına yol açmıştır.

Günümüzde Müslümanların büyük oranda karşı karşıya oldukları sorunlardan biri de rahat bir yaşam özentisi içinde olmaları yani dünyevileşme sorunudur. Dünyanın aldatıcı zinetleri kendisini esir alan davetçiden samimi bir davet beklenemez.

Davet yapılırken; davet ile ilgili ilkelere ve önceliklere dikkat edilerek, insanları anlayacakları seviyelerine uygun yumuşak bir dil ile davet etmelidir. Daveti, yakından uzağa, akrabaya, tanıdığa, komşuya, meslektaşına götürmek öncelikli olmalıdır.

Allah (cc), Hz. Peygamber'e (sav) öncelikle kendisine en yakın akrabalarından başlayarak davette bulunmasını emretmektedir. Önce yakınları davet konusundaki bu emir Müslümanlardan da istenmektedir. Yakınların İslâm davetini kabul etmeleri, diğer insanların daveti kabul etmelerini kolaylaştırarak davetin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Öte yandan önce en yakın akrabaları davet etmek, kabul etmeseler bile onların daveti himaye etmelerini veya en azından tarafsız kalarak davete engel olmamaları açısından da son derece önemlidir.

Ayrıca davet, İslâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını sağlamayı hedefleyen, hem Müslümanlara hem de gayr-i müslimlere yönelik yapılacak bir faaliyet olduğundan inanan gafil Müslüman'ı uyandırmak için yapılacak davet ile kitap ehli birine yapılacak davet farklı olacaktır. Hiçbir değere inanmayan birine yapılacak davet ise, çok daha farklı olacaktır. İnanan gafil Müslüman'ı uyandırmak için imanı güçlendirici ve ibadete teşvik edici öğütlerde bulunmak, iyiliği emredip kötülüklerden alıkoymak, İslâmî hükümlere uyması gerektiğini bildirmek gerekir.

Kitap ehline, delilleri ile Allah'ın bir tek olduğuna iman etmeye davet ile beraber Kur'ân'ın Allahın göndermiş olduğu son kitabı ve Hz. Muhammed'in (sav) gönderilen son resulü olduğuna onları iman etmeye davet gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in ehl-i kitabı İslâm'a davet konusundaki sunumlarından yararlanılabilir.

Allah'a inanmayanlar, bir İlâhın yokluğunu kanıtlamaktan ziyade, bir ilâhın varlığı hakkındaki delillerin yetersiz olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Davetçi, inanmayanları davete kâinattaki düzen ve intizamın mutlaka bir yaratıcısı olduğuna dair ikna edici deliller getirerek başlamalıdır.

İnsanların görünüşlerine aldanıp davetten geri durmak yanlış olur. İnsanlar, başlarına gelen bazı durumların, acı ve tatlı olayların etkisinde iken dışarıdan gelen uyarılara farklı düzeylerde tepkiler verebilmektedirler. Önemli olan bu durumları fark edip kesintisiz bir davet yapmaktır.

Bazen de tüm çabalara rağmen davet çalışması meyve vermeyebilir. Bu durumda davetçiye düşen, görevini bırakmak değil, ecrini Allah'tan (cc) bekleyerek davetine devam

etmektir. Dileyen iman eder, dileyen iman etmez. Kalpleri evirip çevirmek Allah'ın elindedir.

Burada, şunu belirtmek gerekir ki İslâm davetinin hiçbir zaman terk edilmemesi gerekmektedir. İslâm davetinin terk edilmesi dinin, toplumsal düzenin, ahlâkın, iktisat ve siyasetin çökmesi, kısaca din ve dünya nizamının üzerine oturduğu binanın çürüyüp yıkılması demektir. İslâm'a davetin yapılmadığı bir dünyada, fitne olabildiğince yayılacak, cehalet, fitne ve fesat insanlığı kuşatacak, tevhid inancı ve adalet ilkesi ihlal edilecektir.

Müslümanların aziz bir şekilde yaşayabilmeleri, İslâm'a kesintisiz bir davetin yapılmasına bağlı olduğu gibi, İnsanlığın da onurlu bir hayat yaşayabilmesi yine İslâm'a davetin yapılmasına bağlıdır. Hz. Peygamber'in (sav) Mekke dönemindeki davetinin metodu, bütün aşamaları ve ilkeleriyle bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.

Tablo 9: Gizli Davet Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri

Nüzûl Sırası	Sure Adı	Davet Konusunu İşleyen Ayetler	Davet ilkesi
1	Alak Suresi	1-5. ayetler.	1- İslâm daveti, vahye dayanan bir davettir.
2	Kalem Suresi	1 ve 4. ayetler.	2- İslâm davet görevinin yerine getirilmesi ilmi yetkinlik gerektirir. 3-İslâm davetinin temel ilkelerinden biri de ahlâkî bir davet olması ve güzel ahlâkın, İslâm davetçisinin temel karakteri olmasıdır.
3	Müzzemmil Suresi	1-5. ayetler, 10 ayet.	4- İslâm'a davetin ağır bir sorumluluğunu ancak buna ruhen hazır olanlar yerine getirebilir. Bunu en iyi şekilde Kur'an ve namaz sağlar. Ubudiyet davetten ayrılamaz. 5- Davetçiler, durumun hassasiyetine göre davet edilenlerin yaptıklarına karşılık vermeden onlardan nazik bir şekilde ayrılmalı bilmelidirler.
4	Müddessir Suresi	1-7. ayetler.	6- İslâm davet görevi uyanık ve dikkatli olmayı gerektirir. 7- İslâm davet görevi son nefese kadar devam eder. 8- İnsanları tevhide çağırmak Allah'ı yüceltmenin en açık ifadesidir. 9- İslâm davetinin karakteri dış ve iç temizliğe önem vermek ve kötü şeyleri terk etmektir. 10- İslâm daveti ne daha iyi bir şey elde etmek için yapılır, ne de yapılan davet için kimseye minnet edilir. 11- Allah'ın (cc) rızasına ermek için davet üzere sabır iledir.
5	Fatiha Suresi	1-7. ayetler.	12- İslâm daveti rabbani bir davettir. İbadet yalnız Allah'a edilir, yardım yalnız Allah'tan dlenir.
6	Tebbet Suresi	1-5. ayetler.	13- Davete karşı çıkanların sonu çok acıdır.
7	Tekvir Suresi	8 -9. Ayetler, 28. ayet.	14- Davetçi toplumun ahlaki ve sosyal problemlerine kayıtsız kalamaz, bu problemleri çözmeye çalışır. 15- Kur'an herkes için bir öğüttür. Özellikle de doğru yola girmek isteyenlere bir öğüttür.
8	A'la Suresi	9-10. ayetler.	16- Öğüt vermek mutlaka fayda verir.
9	Leyl Suresi	1-2. ayetler, 14-17. ayetler.	17- Uyarılara rağmen yalanlayıp yüz çevirenler ateşe atılır, temizlenenler ateşten uzak tutulur.
10	Fecr Suresi	1-2. ayetler, 6-14. ayetler.	18- Davete karşı çıkan toplulukların sonu çok acıdır.
11	Duha Suresi	1-2. ayetler, 9-11. ayetler.	20- Davetçi, toplumdaki yoksul, yetim vb. hakları gözetilmeyenlerin haklarını korumaktan kayıtsız kalamaz.
12	İnşirah Suresi	5-8. ayetler.	21- Davette, zorluklar ile kolaylıklar beraberdir. 22- Davette süreklilik esastır.
13	Asr Suresi	1-3. ayetler	23- Davetçi, vakti en iyi bir şekilde değerlendirir ve daveti için vakitten yararlanır. 24- Başarı ancak İman ve amel bütünlüğüne dayalı bir eğitimle sağlanabilir. 25- Dünya ve ahirette kurtuluşun vesilesi davettir.

Tablo 10: Açık Davet Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri

Nüzûl Sırası	Sure Adı	Davet Konusunu İşleyen Ayetler	Davet ilkesi
18	Kâfirun Suresi	1-6. ayetler.	26- İslâm'ın temel esaslarından taviz vermek veya İnanç konusunda kâfirlerle ortak bazı noktalarda uzlaşım anlaşmak imkânsızdır.
19	Fil Suresi	1. ayet.	27- Allah'ın İnsanlar üzerindeki nimetleri hatırlatılarak insanlara davette bulunmak
22	İhlas Suresi		28- Davetin temel hedefi Tevhid ve ihlase davettir.
23	Necm Suresi	3-4. ayetler, 38. ayet.	29- Davetçi önderler, kendi arzusuna göre konuşmaz, ancak vahyedilene tebliğ eder. 30- Her günahkâr ancak kendi günahını yüklenir.
24	Abese Suresi	1-10 ayetler.	31- Zengin, fakir, sağlam, engelli fark etmeksizin, herkes İslâm'a davet edilir.
26	Şems Suresi	9. ayetler.	32- Nefsi arındırmak davetten öncedir.
27	Burûc Suresi	8-11. ayetler.	33- Davete karşı çıkanların mü'minlerden intikam almak istemelerinin tek sebebi aziz övgüye lâyık Allah'a inanmaları, O'na imana davet etmeleridir. 34- Davete karşı çıkanları şiddetli bir azap beklerken, inanan ve iyi işler yapanları altlarından ırmaklar akan cennetler beklemektedir.
28	Tin Suresi	6. ayet.	34- İman edip sâlih amel işleyen ve buna davet edenlere arkası kesilmeyen devamlı bir ecir vardır.
29	Kureyş Suresi	1-4. ayetler.	27. ilke
30	Karia Suresi	1-11. ayetler.	35. Davetin bir yönü de kıyamet ve ahiretin dehşetiyle korkutarak uyarmaktır.
31	Kıyâmet Suresi	1-40. ayetler.	
33	Murselât Suresi	1-50. ayetler.	36- Kâinat ve Kur'an'ın hakikatlerinden öğüt almak kolaylaştırılmışken, bu hakikatleri yalanlayalar için inanacakları başka deliller yoktur.
35	Kaf Suresi	1-45. ayetler.	
35	Beled Suresi	1-20. ayetler.	
36	Târık Suresi	1-17. ayetler.	
37	Kamer Suresi	1-55. ayetler.	
38	Sad Suresi	55-65. ayetler.	35. ilke
39	A'râf Suresi	2-3. ayet, 82. ayet, 199-200. ayetler.	37- Davete, esaslardan başlamak önceliklidir. Kur'an'ı Kerim davetinin temel kaynağıdır. 38- Kâfirler ve fâcirler, arınmaya davet ettikleri için davetçilere tahammül etmezler. 39- Davette yumuşaklık, durumlara ve olaylara sağduyulu yaklaşım ve meşakkatlere karşı sabır beraberdır.
41	Yasin Suresi	13-21	40- davetçilerin başka davetçilerle desteklemesi gerekir/gerekebilir. 41- İslâm daveti şahsi çıkarlara alet edilmekten çok yücedir.
42	Furkan Suresi	27-29 51-52	42- İnsan, kendisinin kurtuluşuna yardımcı olacak davetçilerle beraber yol almalıdır. 43- İslâm'a davetin Mekke döneminde Müslümanlar, savaşın olmadığı bir davet ve tebliğ ile görevlendirilmiştir.
43	Fatır Suresi	11. ayet, 22-23. ayetler.	44- Allah'ın kudretini gösteren delillerle, kevnî ayetlerle imana davet etmek gerekir. 45- Davetçiler, sadece insanları uyarmakla görevlidirler, insanları imana getirmekle görevli değildirler.
44	Meryem Suresi	41-45. ayetler.	46- Tebliğ hususunda yakın kimselerden başlamak ve hakka tabi olan mü'minleri korumak gerekmektedir.
45	Taha Suresi	2. ayet,	47- İnsanlar kolaydan zora doğru bir davet edilir.

		9-36. ayetler. 83.	48- İslâm'a davet, sadece herhangi bir zamanda rastgele ve plansız olarak söylenen güzel ve etkili sözlerden ibaret değildir. 49- Davetçinin bütün rağbeti Allah'ın (cc) rızasını kazanmak olmalıdır.
46	Vâkıa Suresi	1-96 ayetler.	35. ilke
47	Şuara Suresi	41-51. ayetler, 214. ayet, 109, 127, 164 ve 180. Ayetler.	50- Dalkavuk insanlara bile iman büyük bir asalet kazandırmaktadır. 51- Davette davet çalışmalarında akrabalık ve sosyal münasebetlerden azami ölçüde faydalanmak gerekir. 53- Davetçi daveti için hiçbir şekilde ücret beklemez.
48	Neml Suresi	7-13. ayetler, 15-40. ayetler, 49. ayet.	54- İslâm'a davet, planlamaya dayalı bir davettir. 55- Avamdan havasa herkes 'a davet edilir, herkes davetçi de olabilir. 56- Davet önderlerinin her an suikastlara uğrayabilme ihtimaline karşı uyanık olmak gerekir.
49	Kasas Suresi	29-35. ayetler, 56. ayet.	57- İbretli dersler vermek için kıssalardan yararlanmak gerekir. 39, 43 ve 50. İlkeler.
51	Yunus Suresi	1-2. ayetler	58- Toplumda İnsanları uyaran, iman edenleri müjdeleyen davetçilerin olmasında şaşılacak bir durum yoktur. 51. ilke.
52	Hud Suresi	1-2. ayetler, 51. ayet.	
53	Yusuf Suresi	37-40. ayetler, 104. ayet.	59- Ferdî davet, davetin temel basamaklarından biridir. 60- İslâm'a davet –sarayda da zindan da- her yerde yapılır. 61- Davet için fırsatları iyi değerlendirmek gerekir. 62- Muhatapların akli melekelerini kullanmaları için sorular sorarak onları uyandırmak gerekir. 63- Davet önderlerine ancak hak üzere oldukları zaman tabi olunur. 54. ilke.
54	Hicr Suresi	94-95. ayetler.	64- Kınayıcıların kınamalarına aldırmadan daveti açıkça ortaya koymak gerekir. 65- Davet edilenlerin alay ve hakaretlerine aldırmadan davete devam etmek gerekir. 66- İslâm davetinin başarıya ulaşmasının sırrı sadelik ve açıklıktır.
55	En'âm Suresi	68. ayet, 76-79. ayetler, 90 ayet.	67- Müslüman Allah'ın ayetleriyle alay edilen bir yerde ya buna engel olmalı ya da gücü yetmiyorsa o meclisi terk etmelidir. 68- İslâm daveti tedrici bir davettir. 55. ilke.
56	Saffat Suresi	22-39. ayetler.	35. ilke.
57	Lokman Suresi	16-19. ayetler	69- İslâmî eğitim, iman amel bütünlüğüne dayalı bir eğitimidir. 70- Çocukların İslâm ahlâkı üzere en güzel bir şekilde eğitilip ve terbiye edilmeleri elzemdir.
58	Sebe Suresi	47. ayet	51. ilke.
59	Zümer Suresi	2. ayet.	71- Müslüman davetçi dinini yalnızca Allah'a has kılar.
60	Mü'min (Gafir) Suresi	26. ayet, 34-44. ayetler.	55. ilke. 72- Mü'münler hakka davet ederken, kâfirler de batıla davet etmektedir.
61	Fussilet Suresi	34-35. ayetler.	73- Kötülüklerin en güzel bir şekilde izalesi, düşmanlıkları dostluğa çevirebilir. 74- İslâm davetine; kibirli, kendini beğenmiş olanlardan önce mütevazı kimselerden başlanmalıdır.
62	Şura Suresi	48. ayet.	75- Davetçinin görevi ancak irşad ve tebliğdir, hidayete erdirmek değildir.
63	Zuhruf Suresi	1-89. ayetler.	76- Hak ile batıl arasındaki mücadele kıyamete kadar sürecektir.
64	Duhan Suresi	1-59. ayetler.	
65	Casiye Suresi	1-37. ayetler.	

Tablo 11: Daveti Mekke'nin Dışına Taşıma Merhalesinde Nazil Olan Surelerde Davet İlkeleri

Nüzül Sırası	Sure Adı	Davet Konusunu İşleyen Ayetler	Davet ilkesi
66	Ahkaf Suresi	11. ayet.	67. ilke
67	Zariyat Suresi	54-56. ayetler.	77- Davete icabet edilmediği için davetçiye kınama yoktur. 78- İslâm daveti kulluğun iyi ifadesidir.
68	Gasiye Suresi	21-22. ayetler.	79- davetçi davetinde bir zorba değildir.
69	Kehf Suresi	29.ayet.	71. ilke.
70	Nahl Suresi	125. ayet, 126-127. ayetler.	80- başarılı bir davet için öncelikle davetin muhatapları tanınmalıdır. 81- Akıl ve keskin basiret sahiplerini hikmetle, İnsanların çoğunluğunu oluşturan selim fitrat sahibi kimseleri güzel öğütle, mücâdeleci, tartışıp çekişen insanları ise, en güzel şekilde tartışarak davette bulunmak gerekir. 82- İslâm davetine, yaş bakımından büyük olanlardan önce, küçüklerden ve gençlerden başlamak gerekmektedir. 83- Toplumdaki önemli bazı kişilerin İslâm davetinin saflarına katılması, toplumun kısa sürede İslâm davetinin lehine dönüşmesini daha kolay sağlayabilir. 84- İslâm Daveti Metotlu bir davettir. 85- Davetçi, acele etmeden ilerisini düşünerek sabırla davette bulunur.
71	Nuh Suresi	1-20. ayetler.	86- Davetçi, bıkip usanmada gece gündüz, davetin bütün yöntemlerini kullanmalıdır.
72	İbrahim Suresi	4. ayet.	87- Davetçiler buldukları toplumun dilini çok iyi kullanabilmelidirler.
73	Enbiya Suresi	92. ayet, 107. ayet.	88- bütün davetçiler aynı inancı tebliğ ederler. 89- Sadelik, kolaylık, yumuşaklık ve uyum ile kalpler fethedilir.
84	Rum Suresi	9-10. ayetler.	90- Davette öncekilerin akıbetlerinden ders alınmasını ve açık deliller sunulması gerekir.
85	Ankebut Suresi	1-3. ayetler, 14 ayet, 26. ayet.	91- İmandan sonra imtihandan geçmek kaçınılmazdır. 92- Davette tedricilik ve zaman mefhumunun önemi büyüktür. 93- Davette başarısızlık yoktur. 94- Davette karşılık, davete tabi olanların sayısına göre değil, daveti sabırla sürdürmeye bağlıdır. 95- Hicret, farklı mekânları vahiyle taşıtırmaaktır.
86	Mutaffifin Suresi	1-36. ayetler.	96- Davette durumun hassasiyetine göre özendirme ve korkutma yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şeyh Sâlih b. Abdülaziz b. Muhammed, Beyrut: Darû's-Selam, 1434/2013.
- Albayrak, İsmail. "Kur'ân Ayetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış", *Marife*, 2/3 2002.
- Âlûsî, Şihâbüddin Muhammed b. Abdillâh el-Hüseynî. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'lmesânî*. 30 Cild. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Aripov, Niyazali. *Kur'an-ı Kerim'in İnanmaya Davette Kullandığı Üslubu*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001.
- Aycan, İrfan. "Nadr b. Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Aycan, İrfan. "Urve b. Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 183-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydınlı, Abdullah. "İmla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Benna, Hasan. *Risaleler*, trc. Mehmet Akbaş – Mehmet Eren. İstanbul: Nida yayıncılık, 2007.
- Benna, Hasan. *Risâletü't-Tefsir*. trc. Yahya Yaşar. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*. thk. Abdulmu'ti Kal'aci. 7 Cild. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'i-İlmiyye, 1405/1985.
- Birişik, Abdulhamit. "Nedvi, Ebü'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 515-518. İstanbul: TDV Yayınları 2006.
- Buhârî. Muhammed bin İsmail. *Sahîhü'l-Buhari*. Thk. Kasım er-Rifai. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.

- Butî, Said Ramazan. *Fıkhu's-Siyre*. trc. Ali Nar-Orhan Aktepe. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1992.
- Câbirî, Muhammed Abid. *Fehmul Kur'ân*. Meğrib: Ed'Daru'-Beyda, 2008), 2: 357-358
- Câbirî, Muhammed Abid. *Kur'ân'a Giriş*. trc. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2001.
- Candan, Abdulcelil. *Ömür Boyu Davet*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, ts.
- Carnegie, Dale. *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*. trc. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Kitsan, 1993.
- Carnegie, Dale. *Dost Kazanmak ve İnsanları Etkileme Sanatı*. trc. Recep Şükrü Apuhan. İstanbul: Timş Yayınları, 1994.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara, 1988.
- Çağrı, Mustafa. "Da'vet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 16-18. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Çelebi, İlyas. "Şeytan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 101-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çelik, Özkan. *Kur'an-ı Kerim'de davet kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2012.
- Çelik, Rahime. *Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- Çetiner, Bedreddin. *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzûl, Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebepleri*. İstanbul: Çağrı yayınları, 2013.
- Çonkor, Burhan. *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Surelerin Tahlili*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015.
- Dârîmî, Ebu Muhammed Abdullah bib Abdurrahman. *es-Sünen*. Trc. Abdullah Aydınli. 6 Cild. İstanbul: Madve Yayınları, 1994.

- Dartma, Bahattin – Demirci, Muhsin – Ünver, Mustafa – Polat, Fethi Ahmet – Kara, Ömer. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2056, Eskişehir, Ocak 2013.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 41. Baskı. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Demirci, Muhsin. “Esbâb-ı nüzûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-Hadîs- Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân Tefsîri*. trc. Şaban Karataş - Ahmet Çelen - Mehmet Çelen. 7 Cild. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed (sav)*. trc. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- Ebu Davut, Muhammed bin Süleyman bin İshak el-Ezdi es Sicistani. *Sünenu Ebi Davud*. Thk. Muhammed Kamil Karabeleli. 7 Cild. Beyrut: Daru'r-Risâletu' Alimiyye, 2009.
- Elik, Hasan. “Kur'ân Nüzûlünün Hz. Peygamber'in Sîretiyle İlişkisi”. Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu Bildirileri (Türkiye - Çorum, 29 Haziran - 01 Temmuz 2012). Ed. Mesut Okumuş. 57-61. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 Cild. İstanbul: Şura-Çelik Yayınları, ts.
- Ensari, Abdurrahman. *Sebeb-i Nuzulün Tefsire Etkisi -Bakara Suresi Örneği-*. İstanbul: Nida Yayıncılık 2017.
- Eriş, Mustafa. “Rüstem'e Gönderilen Elçi Rib'î İbni Amr el-Ensârî”. *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 363 - Mayıs 2016.
- Erul, Bünyamin. “Varaka b. Nevfel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 517-518. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fayda, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Fayda, Mustafa. “Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 476-478. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Gadban, Münir Muhammed. *Nebevi Hareket Metodu*. trc. Tarık Akarsu. 2 Cild. İstanbul: Merve Yayın Dağıtım, 1992.
- Ganim, İbrahim el-Beyyumi. “Hasan el-Benna”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 307-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Gazali, Muhammed. *Hayatını Yenile*. trc. Hüseyin Murat Arısal. Konya: Uysal Kitapevi, 2000.
- Görgün, Hilal. “Seyyid Kutub”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Görgün, Tahsin. “Mukaddime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 118-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Gürsoy, Kenan. “İlhâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 96-98. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. trc. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014
- Hatiboğlu, İbrahim. “Subhi es-Sâlih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 452-453. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Havva, Said. *Allah Erinin Kültür ve Ahlâkı-1*. trc. M.Sâlih Geçit. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019.
- Havva, Said. *Allah Erinin Stratejis*. trc. Ahmet Haşimoğlu. İstanbul: Petek Yayınları, 1990.
- Hâzin el-Bağdadî, Ebu'l Hasen Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1415/1994.
- Haşimi, Muhammed Ali. *Kur'ân ve Sünnet'e Göre Müslüman Toplumu*. trc. M. Beşir Eryarsoy. 2. Baskı. İstanbul: Risale, 2014.

- Hıdır, Özcan. “İlk Vahyin Gelişi Bağlamında Varaka b. Nevfel’in Hz. Peygamber’e Dinî-Kültürel Etkisine Dair İddiaların Değerlendirilmesi”. *Marife Dergisi*, 4/2 (2004): 27-37.
- Hudarî, Muhammed. *Nurul Yakın Muhammed (sav)*. trc. Mehmet Seri Doğru. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2010.
- İbn Hacer el-Âskalânî, Şihâbüddin Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b.Muhammed. *Fethûl Bâri bi Şerhi’l Buharî*. 26 Cild. thk. Şuayb el Arnâvut - Âdil Mürşit. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1434/2013.
- İbn Haldûn, Abdurrahman bin Muhammed. *Mukaddime*. trc. Halil Kendir. 2 Cild. İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
- İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî. 4 Cild. Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-Arabî, 1411/1990.
- İbn Hişâm el-Ensari, Abdullah İbn Yusuf ibn abdillah Cemalüddin. *Kavaidü’l-İrab*. Diyarbakır: Mektebetu Seyda, 1435/2014
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, 2. Baskı. 8 Cilt. Riyad: Dâru’t-tayyibe li’n-neşr ve’t-tevzî’, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fadl Cemâlüddin. *Lisânü’l-Arab*. 18 Cild. Beyrut: Dâru’s-Sâdir, 1429/2008.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Halil Me’mûn Şihâ 5 Cild. (Beyrut: Dârü'l-Ma‘rife, 1430/2009.
- İbn Sâ’d, Ebû Abdullah Muhammed bin Meni’ez-Zuhrî. *Kitabü’t-Tabakâti’l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cild. Kahire: El-Mektebetü’l-Hanci, 2001.
- İbn Teymiye, Ahmed b.Abdulhâlim. *el-Hisbe fil-İslâm*. Beyrut: Dâru’l Kitabu’l-İlmiyye, ts.
- İsfehânî, Ebü’l-Kâsım Râgıb. *el-Müfredât li elfazi’l-Kur’ân*. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1430/2009.

- Kadı Ebu Şuca', Ahmed b. Hüseyin. *Gayetü'l-İhtisar ve Şerhi*. trc. Nzamettin Ersöz. İstanbul: Ravza Yayınları, 1997.
- Karaman, Fikret. *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 514-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Karadavî, Yusuf. *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*. Trc. Mehmet Nurullah Aktaş. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015.
- Karadavî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. Trc. Hanifi Akın. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008.
- Karadavî, Yusuf. *Kur'ân ve Sünnet Işığında Öncelikli Meseleler Fıkhı*. Trc. Abdullah Gündüz. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2007.
- Karadavî, Yusuf. *Müslümanın Temel Kültürü*. trc. Mehmet Akbaş. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008.
- Karadavi, Yusuf. *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslâmî Tavrı*, trc. Ersan Urcan İstanbul: Nida Yayıncılık, 2012.
- Karadağı, Ali Muhyiddin. *Şer'i Hükümlerin Uygulanmadığı Ortamda Bir Örnek Olarak Yusuf (as.)*. trc. Murat Padak. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019.
- Karaman, Hayreddin – Çağrı, Mustafa – Dönmez, İ. Kâfi – Gümüş, Sadrettin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 6 Cild. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Leheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Kapar, Mehmet Ali. "Kus b. Sâide". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 460. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 133-143. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Köksal, M. Asım. *İslâm Tarihi*. 8 cild. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2002.
- Kurşun, Zekeriya. “Derveze, Muhammed İzzet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 187-188. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kurtubî, Muhammed bin Ahmed. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. Trc. Beşir Eryarsoy. 20 Cild. İstanbul: Buruç Yayınları, 1997.
- Kutub, Seyyid. *Fizilal’il Kur’ân*. Trc. Sâlih Uçan - Vahdettin İnce. 10 cild. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kutub, Seyyid. *Kur’ân Işığında Kültür ve Medeniyet*. trc. İsmail Hakkı Şengüler. İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.
- Kutub, Muhammed. *Kur’ân Araştırmaları*, trc. Bekir Karlığa – Beşir Eryarsoy. 2 Cild. Seriyeye Kitapları, İstanbul 1997.
- Kutub, Muhammed. *İslâm İnancı*. trc. Nurettin Yıldız. 3. Baskı. İstanbul: Risale, 2006.
- Meşhur, Mustafa. *İslâm’a Davet Fıkhi*. trc. M. Ahmet Varol – Orhan Aktepe – Maruf Çelik – Ziya Eryılmaz – H. Ahmet Özdemir – Yasir Sofuoğlu – Mehmet Çelen – Ali Nar – M. Hilmi Karacadağ – Recep Çetinbaş. 4 Cild. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2009.
- Mevdûdî, Ebu’l Âlâ. *Tefhîmu’l-Kur’ân Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosmanlı - Hamdi Aktaş. 2. Baskı. 7 Cild. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Mevdûdî, Ebu’l Âlâ. *el Mebadiu’l Esasiye li-Fehmil Kur’ân*. Beyrut: Dâru’t-Turasi’l-Arabî, ts.
- Mevdûdî, Ebu’l Âlâ. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*. Trc. Ahmed Asrar. 2 Cild. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Mevdûdî, Ebu’l Âlâ. *Kur’ân’ı Nasıl Anlayalım*. trc. Bekir Karlığa. İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.
- Mevdûdî, Ebu’l Âlâ. “İslâmî Kavramlar”. trc. Süleyman Akyüz. 12. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.

- Mübarekfurî, Safiyurrahman. *er-Rahiku'l Mahtûm*. Beyrut: Daru'l-Ma'rifeh, 1429/2008.
- Müslim, bin Haccac el Kuşeyri. *Sahîhü'l-Müslim*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru's-Subh, 1431/2010.
- Nedvi, Ebul Hasan. “*Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*”. trc. Yusuf Karaca. İstanbul: Risale yayınları 2017.
- Nuh, Seyyid Muhammed. *Ferdi Davet Fıkhı*. trc. Mustafa Kasadar. İstanbul: Ravza Yayınları, 2000.
- Önkal, Ahmet. *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. 26. Baskı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Özdeş, Talip. *Kur'an-ı Kerim'de dine davet usulü*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992.
- Özkan, Halit. “Zühri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. “Cihâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 527-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özüdoğru, Ayşe. *Kur'an-ı Kerime göre Peygamberlerin Davet Metodu*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- Raşid, Muhammed Ahmed. *İslâm Davetinde Öncülere Engeller*. trc. M. Ahmet Varol. İstanbul: Madve yayınları, 1992.
- Râzî, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*. Trc. Lutfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve Cafer Sadık Doğru. 23 Cild. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*, 3 Cild. Beyrut: El-Mektebetu'l-Asriyye 1438/2017.
- Said, Hammam Abdurrahman. *İslâm'a Davet Esasları*. Trc. Mehmet Zeren. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2008.
- Saka, Şevki. *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1979.

- Sallabi, Ali Muhammed. *Siyer-i Nebi*. Ttrc. Mustafa Kasadar.- Sadullah Ergin. - Şerafettin Şenaslan. 2 Cild. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Sercani, Ragıp. *İslâm Tarihi*, trc. Ahmed Ağırakça 2 Cild. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012.
- Süyûtî, Celaledin. *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân*, trc. Hüseyin Avni Çelik.-Sakıp Yıldız, 2 Cild. İstanbul: Madve Yayınları, ts.
- Saka, Şevki. "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi". *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59-76. 42/1, ts.
- Sâlih, Subhi. *Kur'ân İlimleri*. trc. M. Sait Şimşek. Konya: Hibaş Yayınları, ts.
- Savaş, Rıza. – Dumlu, Ömer. "Nüzûl Sırasına Göre Ayet Ayet Kur'ân'ın Yorumu", *İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi*, 163-180. 1. Baskı, 2010.
- Sıbaî, Mustafa .*Hiz. Muhammed'in (sav) Hayatı Dersler ve İbretler*. trc. Hüseyin Sevm. İstanbul: Özgün Yayıncılık, 2000.
- Sipahioğlu, Abdülvahid Yakub. *Boycot Döneminde Nazil Olan Surelerin Tespiti Ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Şakir, Mahmud. *Hiz. Âdem'den Bugüne İslâm Tarihi*. Trc. Ferit Aydın. 8 Cild. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004.
- Şeriati, Ali. *Medeniyet ve Modernizm*. trc. Ahmet Yüksek. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1993.
- Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. 16. Baskı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l Kur'ân*. Thk. Beşşar Avvad Maruf – İsam Faris el-Herestanî. 7 Cild. Beyrut: Müessesü'r-Risâle, 1415/1994.
- Talib, Hişâm. *İslâm Davetçilerine Eğitim Rehberi*. trc. Kamil Yiğit. İstanbul: Girişim Yayınları, 2003.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed bin İsa, *Tuhfeü'l-ahvezi bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. Muhammed bin Abdurrahim el-Mubarekfurî. Thk. Yusuf Hacı Ahmet. 9 Cild. Dimeşk: Daru'l-Fey'e, 2011.
- Tilmisani, Ömer. *Hatıralarım*. trc. Ensari Atlı – Abdurrahman Özgüç. İstanbul: Nida Yayıncılık 2020.
- Topaloğlu, Bekir. “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 454-455. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tüccar, Zülfikar. “Ümeyye b. Ebü's-Salt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 303-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. - Görgün, Tahsin. - Kozak, İbrahim Erol. - Tomar, Cengiz. “İbn-i Haldun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 538-555; 20: 1-12. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Uyar, Gülgün. “Ümmü Cemil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42, 345-346. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Neysaburî. el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân'il-mecîd. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud. Ali Muhammed Muaviz. 4 Cild. Beyrut: Dâru'l Kitabu'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Müzzemmil Suresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 252. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yeken, Fethi. *Çağdaş Davet Önderleri*. trc. Ziya Eryılmaz. İstanbul: Ravza yayınları, 1997.
- Yiğit, İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2013.
- Yiğit, İsmail. “Ukbe b. Ebî Muayt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yücesoy, Hayrettin. “Kadisye Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Zerkeşi, Bedruddin. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebu'l Fadıl Ahmet Ali ed-Dimyati. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006.

Zeydan, Abdulkerim. *el-Mustefad min Kısasi'l-Kur'ân lid-da'veti ve'd-duat*. 2 Cild. Beyrut: Er-Risaleh, 1419/1998.

Zeydan, Abdulkerim. *İslâm Davetinin Esasları*. trc. Veli Ulutürk – Mehmet Karabulut. İstanbul: ÇıraYayımları, 2011.

Zuhayli, Vehbe. *et-Tefsirü'l-Münir*. Trc. Nurettin Yıldız – Hamdi Aslan – Ahmet Efe – Beşir Eryarsoy – Halil İbrahim Kutlay. 15 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 2013.

YARARLANILAN SİTELERİN LİSTESİ

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kuran Meal” erişim: 10 Mayıs 2020, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>

Kuran-ı Kerim.name, “Kuran-i Kerim Sureler” erişim: 20 Mayıs 2020, http://kuranikerim.name.tr/KURAN-I_Kerim-MEALi/kuran-i_kerim_sureler.asp?altun=12&meal-tefsir=SURE

Türk Dil Kurumu, “İlke”, erişim: 18 Mayıs 2020, www.tdk.gov.tr; <http://sozluk.gov.tr/>; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1.

Türk Dil Kurumu, “Merhale”, erişim: 18 Mayıs 2020, www.tdk.gov.tr; <http://sozluk.gov.tr/>

Altinoluk, “Rüstem’e Gönderilen Elçi Rib’î İbn Amr el-Ensârî”, erişim: 16 Nisan 2020, <https://www.altinoluk.com/yeni/ribi-ibni-amr-el-ensari/>.

İslâm Toplumu Milli Görüş, “Prensip Nedir”, erişim: 18 Mayıs 2020, <https://yek.igmg-genclik.org/>

Siyer vakfı, “Aklımız Vardı, Ama Hidayetimiz Yoktu” erişim: 15 Mayıs 2020, <https://www.siyervakfi.org/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Zekeriya ONAR
Doğum Yeri ve Tarihi	Kurtalan / SİİRT - 10.01.1974
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	1. Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Öğretmenliği Bölümü'nden 1999 yılında mezun oldu. 2. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2017 yılında mezun oldu.
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı'nda İHL Meslek Dersleri Öğretmeni
İletişim E-Posta Adresi	zekeriyaonar@gmail.com.
Tarih	09 / 11 / 2020